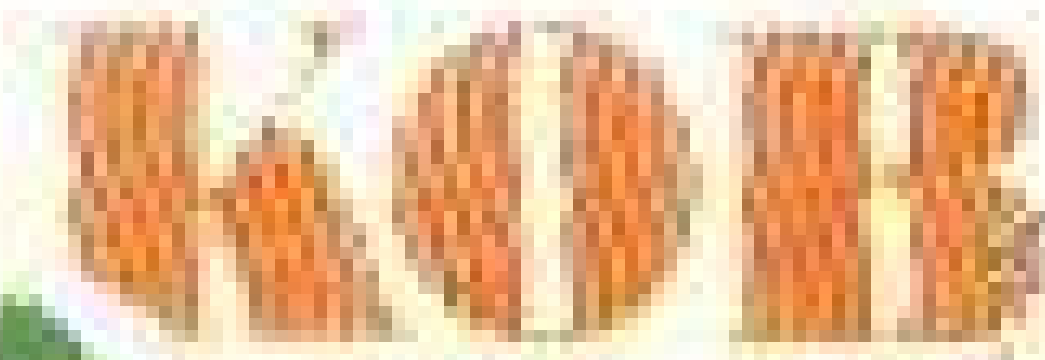

Galriel Karrish Marques

Gabriel Garcia Marquez

Zla Kob

Fra Angel se teškom mukom pridigne. Protrlja vjeđe zglavcima prstiju, razmakne komarnik i, sjedeći na goljoj rogožini, načas sabere misli, koliko da se uvjeri kako je živ, i da se prisjeti datuma i pripadnog sveca. »Utorak, četvrti listopada«, zaključio, a potom promrmlja: »Sveti Franjo Asiški.«

Obukao se bez pranja i molitve. Bio je krupan, punokrvan, dobroćudna lika kao u domaćeg goveda, a i kretnje mu, kao u goveda, bijahu spore i nujne. Kad je dotjerao u red dugmad na reverendi, prebirući po njima bolećivom pomnjom kao da ugađa strune na harfi, povuče zasun i otvori dvorišna vrata. Tuberoze okupane kišom podsjetu ga na riječi jedne pjesmice.

- »More će narast od mojih suza« - uzdahne. Iz spavaće sobe ulazilo se u crkvu unutarnjim hodnikom u kome su se duž obje strane nizali lonci sa cvijećem, a među rastresito položenim opekama pada nicala listopadska trava. Prije odlaska u crkvu fra Angel uđe u nužnik. Obilno se pomokrio, susprežući dah da ne oćuti jetki vonj amonijaka od kojega frcaju suze. Nakon toga se zaputi kroz hodnik, sjetivši se: »I odvest će me taj brodić u tvoje snove.« Na tijesnim vratašcima crkve zapahne ga iznova gust miris tuberoza. Unutra je vonjalo po ustajalosti. Crkvena lađa bijaše izdužena, također popločana rastresito položenim opekama, a jedini ulaz za vjernike bio je s trga. Fra Angel se odmah uputi prema podnožju zvonika. Vidio je satne utege na dobar metar iznad glave i zaključio da je glede navijanja miran za narednih tjedan dana. Odnekud navališe komarči. Jednoga je, snažno pljesnuvši, zgnječio na šiji i obrisao dlan o konop zvona. Uskoro začuje kako je, negdje gore, stao grgoljiti složeni satni mehanizam, nakon čega je odmah odbilo pet sati, pet otkucaja - potmulih, dubokih u njegovoj utrobi. Pričekao je da zamre i zadnji broj jeke. Onda objema rukama dohvati konop, omota ga oko zapešća i s nepokolebljivim uvjerenjem uze zvoniti napuklim zvonima. Bio je prevalio šezdeset i prvu. U toj dobi mu je potezanje zvona teško padalo, ali je on uvijek osobno zvonio za misu, i taj napor mu je krijepio duševnu snagu.

Trinidad je za vrijeme zvonjave otvorila ulična vrata i zaputila se prema mjestu gdje je prethodne noći postavila mišolovke. Zatekla je nešto što u njoj izazva istodobno gađenje i radost: pokolj u malom. Otvorila je prvu mišolovku, uhvatila miša palcem i kažiprstom za rep i

ubacila ga u kartonsku kutiju. Fra Angel je uto otvorio vrata koja su gledala na trg.

- Dobro jutro, velečasni - reče Trinidad. Prečuo je njen divni i duboki glas. Pusti trg, stabla almendra uspavana kišom, nepomično selo u neutješno listopadsko svitanje, ispune ga osjećajem usamljenosti. Ali, kad mu se uho sviklo na romon kiše, začuo je, na drugom kraju trga, sasvim bistar i pomalo nestvaran zvuk Pastirova klarineta. Tek je tada uzvratio pozdrav.

- Pastir nije bio s onim sviračima - reče.

- Ne - potvrdi Trinidad. Približi se držeći kutiju s uginulim miševima. - Oni su imali gitare.

- Dobrih su dva sata ponavljali jednu te istu glupu pjesmicu - reče župnik. - »More će narast od mojih suza.« Je li tako bilo?

- To je nova Pastirova pjesma - reče ona.

Ukipivši se pred vratima, župnik je trenutno bio opčinjen. Godinama je slušao Pastira kako na nekoliko kuća odatle, svakog jutra u pet sati sjeda na nisku okruglu stolicu prislonjenu uz stup golubinjaka i vježba na klarinetu. Seoski mehanizam radio je savršenom točnošću: najprije bi odbilo pet sati, zatim prva zvona za misu, i nakon toga Pastirov klarinet, u dvorištu njegove kuće, koji prozračnim i zvonkim tonovima pročišćava zrak zagađen golubinjim izmetom.

- Glazba mi se sviđa - javi se župnik - ali su riječi glupe. Možeš ih poredati kako hoćeš i opet dođeš na isto: »I odvest će me ti snovi u tvoj brodić.« Okrene se, ozaren tim otkrićem, i uputi prema oltaru da upali svijeće. Trinidad ode za njim. Bila je odjevena u dugi i bijeli haljetak, s dugim rukavima preko zapešća, a oko struka je imala plavi svileni pojas laičkog reda. Oči joj pod spojenim obrvama bijahu crne kao ugljen.

- Cijelu su noć bili ovdje u blizini - reče župnik.

- Kod Margot Ramirez - doda rastreseno Trinidad, protresavši uginule miševе u kutiji. - Ali noćas je bilo i ljepših stvari od serenade. Župnik zastane i zagleda se u nju prigušeno plavim očima: - Što to?

- Cedulje - reče Trinidad. I nervozno se nasmije.

Na tri kuće odatle, Cesar Montero sanjao je slonove. U nedjelju ih je gledao u kinu. Kiša je stala ljevati pola sata prije svršetka predstave, i sada se film nastavljao u snu.

Cesar Montero se cijelom težinom golemog tijela navalio uza zid, dok su preplašeni domoroci bježali pred krdom slonova. Žena ga je blago gurnula, ali budili se nisu. »Idemo«, promrsi on i okrene se u prijašnji položaj. Tada se probudi. U tom trenutku čuo se drugi zvon za misu. Bijaše to soba u kojoj je dobar dio površine zauzimala žičana mrežica. Prozor na trg, također zastrt žičanom mrežicom, imao je zastor od kretona sa žutim cvjetovima. Na noćnom stoliću stajali su prenosivi radio, svjetiljka i sat sa fosforescentnim brojčanikom. Na drugoj strani, uza zid, golemi ormar sa zrcalima. Dok je navlačio jahaće čizme, Cesar Montero začuje prve note Pastirova klarineta. Vezice od sirove kože bile su krute od nakupljenog blata. Upne se da ih omekša navlačenjem kroz stisnutu šaku, koja bijaše grublja od kože vezica. Zatim je potražio ostruge, ali ih pod posteljom nije našao. Nastavi se oblačiti u polumraku, što tiše, da ne probudi ženu. Dok je zakopčavao dugmad na košulji, pogleda na sat sa stolića, a onda ponovno stade tražiti ostruge pod posteljom. Prvo je pipao rukama. Zatim je čučnuo, pa kleknuo, pretražujući sve dokle je mogao doseći. Žena se probudi.

- Što tražiš?

- Ostruge.

- Više iza ormara - reče ona. - Sam si ih tamo odložio u subotu. Razmakne komarnik i upali svjetlost. On se posramljeno uspravi. Bio je golem stasom, četvrtastih i kršnih pleća, ali mu kretnje bijahu gipke unatoč čizmama, čiji su potplati podsjećali na par bukovih ploča. Pucao je od silnoga zdravlja. Čovjek bi mu teško odredio godine, ali se po borama na vratu dalo zaključiti da je prevalio pedesetu. Sjeo je na postelju da namjesti ostruge.

- Još uvijek kiši - javi se ona, oćutjevši kako joj se u mlade kosti uvukla noćna vlaga. - Osjećam se kao spužva.

Onako sitna, koščata, izduženog i usiljenog nosa, imala je sposobnost da ni najmanjim migom ne oda da je netom otvorila oči. Pokušala je nazreti kišu kroz zastor. Cesar Montero uglavi ostruge, ustane i nekoliko puta lupne petama u pod. Od bakrenih ostruga zazveči cijela kuća.

- Jaguar deblja u listopadu - reče.

Zanesena Pastirovom svirkom, žena je prečula te riječi. Kad ga je zatim potražila pogledom, češljao se pred ormarom raskrečenih

nogu i sagnute glave, jer su mu zrcala bila pretijesna. Ona je tiho pjevušila Pastirovu melodiju.

- Čitavu su noć pilili s tom pjesmom - reče on.

- Baš mi se sviđa - reče ona. Skinula je vrpču s uzglavlja, povezala kosu na zatiljku i uzdahnula, potpuno rasanjena: »Ostat ću u tvojim snovima do smrti.« On ne reče ništa. Iz ladice ormara, gdje se još nalazilo nešto nakita, ženski ručni sat i naliv-pero, izvadio je torbicu s novcem. Uzeo je četiri novčanice i vratio torbicu na mjesto. Zatim je u džep na košulji stavio šest patrona.

- Bude li ovako kišilo, neću se vratiti u subotu - reče. Otvorio je dvorišna vrata i načas zastao na pragu, udišući turoban miris listopada dok su mu se oči svikavale na mrak. Kad je htio zatvoriti vrata, u spavaćoj sobi zazvoni budilica.

Žena skoči s postelje. On se ukoči, držeći ruku na zasunu, sve dok ona nije prekinula zvonjavu. Tada je prvi put pogleda, zamišljen.

- Noćas sam sanjao slonove - reče. Zatim zatvori vrata i ode da osedla mazgu.

Kiša stade pljuštati prije trećeg zvona na misu. Nalet vjetra ogolio je sa stabala na trgu posljednje trulo lišće. Seoska rasvjeta se ugasila, ali su kuće i dalje bile zatvorene. Cesar Montero je ušao na mazgi u kuhinju i ne sjahavši doviknuo ženi da mu donese kabanicu. Skinuo je dvocijevku s leđa i kaišima je vodoravno privezao uza sedlo. Žena uđe u kuhinju noseći kabanicu.

- Pričekaj da prestane ljevati - pokuša ona.

On šutke ogrne kabanicu. Zatim pogleda u dvorište. - Neće prestati do prosinca.

Slijedila ga je pogledom do kraja trijema. Kiša je šibala po zarđalom krovnom limu, ali je on bio uporan. Obode mazgu i prigne se u sedlu da izlazeći na dvorište ne udari glavom u dovratnik. Kapi sa strehe zaprašte mu po leđima kao sačma. Dovikne s ulaznih vrata, ne osvrćući se:

- Doviđenja, u subotu.

- Doviđenja - odvrati ona.

Na trgu su bila otvorena samo crkvena vrata. Cesar Montero podigne pogled i ugleda olovno i nisko nebo, na dva pedlja iznad glave. Prekriži se, obode mazgu i natjera je da se nekoliko puta

obrne na mjestu, dok se životinja nije privikla na žitku kašu pod nogama. I u taj mah ugleda papir prilijepljen na kućnim vratima.

Pročitao ga je ne sjahavši. Kiša je razmočila boju, ali je tekst ispisan kistom, nezgrapnim velikim slovima, ipak bio razgovijetan. Cesar Montero dotjera mazgu uza zid, otrgne papir i razdere ga. Pritegnuvši uzde, natjera mazgu u sitan, jednoliki kas, koji može potrajati satima. Skrenuo je s trga kroz tijesan i vijugav puteljak među kućama od ilovače što su otvarajući vrata odbacivale toplu drozgu sna. Osjeti miris kave. Tek kad je zamakao iza posljednjih seoskih kuća, okrene mazgu i istim sitnim i jednolikim kasom vrati se na trg, zaustavivši se pred Pastirovom kućom. Ondje je sjahao, skinuo dvocijevku i vezao mazgu uza stup, obavljajući sve te radnje točno ustaljenim redosljedom.

Ulaz je bio bez zasuna, prepriječen odozdo golemim zavojitim željezom. Cesar Montero uđe u polumračno predvorje. Začuje visoki ton, nakon čega zavlada napeti tajac. Krene pored četiri sjedalice oko stolića na kojemu je bila vunena prekrivka i posuda s umjetnim cvijećem. Konačno je zastao pred vratima koja su vodila u unutarne dvorište, zabacio kapuljaču na kabanici, nasumce otkočio pušku i smirenim, gotovo ljubaznim glasom, zazvao: - Pastiru!

Pastir se pojavio na vratima odvrćući pisak klarineta. Bijaše to mršav, uspravan dječak kojemu su tek probijale malje, pa ih je podrezivao škarama. Kad je ugledao Cesara Montera kako se petama čvrsto odupire o pod od utabane zemlje i u visini pojasa drži pušku uperenu u njega, Pastir htjede nešto zaustiti. Ali nije rekao ništa. Probljedio je i nasmiješio se. Cesar Montero prvo utisne pete u pod, a zatim, laktom, priljubi kundak na bok; stegne zube i pritisne otponac, istodobno. Kuća se potrese od pucnja, ali Cesar Montero nije mogao odrediti je li prije ili poslije žestokog trzaja vidio Pastira onkraj vrata kako se uvijajući poput crva vuče u kovitlacu sitnog okrvavljenog perja. Načelnik je tonuo u san, kad je odjeknuo pucanj. Tri je noći probdio mučen zuboboljom. Tog jutra, kad je prvi put zazvonilo na misu, popio je osmu tabletu protiv zubobolje. Bol se smirila. Bubnjanje kiše po limenom krovu uljuljalo ga je u san, ali mu je u zubu i dalje potmulo kucalo dok je spavao. Kad je odjeknuo hitac, naglo se probudio i posegnuo za opasačem s mecima i revolverom, što ih je uvijek držao na stolici pored mreže za spavanje,

nadohvat lijeve ruke. Ali kako je jedino mogao razabrati romon kišice, učinilo mu se da je sanjao i nanovo oćuti bol.

Imao je nešto povišenu temperaturu. U ogledalu opazi kako mu natiće obraz. Otvori kutijicu vazelina s mentolom i premaze taj bolni, napeti i neobrijani dio lica. Uskoro, kroz šum kiše, razabra žagor udaljenih glasova. Iziđe na balkon. Susjedi iz ulice, poneki ravno iz kreveta, jurili su prema trgu. Neki mladić se obazre, podigne ruke i dovikne mu u trku:

- Cesar Montero ubio Pastira.

Na trgu, Cesar Montero se okretao držeći pušku naperenu u gomilu. Načelnik ga je jedva prepoznao. Lijevom je rukom izvadio revolver i uputio se prema središtu trga. Okupljeni svijet ga propusti. Iz biljarskog salona iziđe policajac s otkočenom puškom, ciljajući u Cesara Montera. Načelnik mu potiho dobaci: »Ne pucaj, budalo.« Vрати revolver u navlaku, uzme policajcu pušku i produži prema središtu trga držeći prst na otoncu. Mnoštvo se zbilo uza zidove kuća.

- Cesar Montero - vikne načelnik. - Daj mi tu pušku.

Cesar Montero ga dotad nije vidio. Munjevito se osvrne prema njemu. Načelnik nategne otonac, ali ne opali.

- Dođi po nju - dovikne Cesar Montero. Načelnik je lijevom rukom držao pušku, a desnom brisao oči. Pazio je na svaki korak, ne otpuštajući otonac, netremice zagledan u Cesara Montera. Uskoro zastane i ljubazno mu se obrati.

- Baci tu pušku, Cesar. Nemoj poćiniti još kakvu glupost.

Cesar Montero ustukne. Načelnik je i dalje držao prst na otoncu. Nije trznuo ni jednim mišićem, sve dok Cesar Montero nije spustio i odbacio pušku. Tek je tada načelnik postao svjestan da je samo u hlačama pidžame, da ga znoj oblijeva unatoć kiši i da ga je zub prestao boljeti. Kuće se stadoše otvarati. Dva policajca s puškama potrćala su prema središtu trga. Za njima se natisne gomila.

Policajci se razdvoje u polukrug i povikaše s naperenim puškama:

- Odbij.

Načelnik, ne gledajući ni u koga, mirno dovikne:

- Ispraznite trg.

Narod se stade razilaziti. Načelnik je pretresao Cesara Montera ne tjerajući ga da skine kabanicu. Pronašao je četiri patrone u džepu

košulje, a u stražnjem džepu na hlačama nož u rožnatim koricama. U drugom džepu našao je knjižicu s pribilješkama, tri ključa na kolutu i četiri novčanice od sto pesosa. Cesar Montero se nije opirao pretresanju, stajao je ravnodušno, raskriljenih ruku, tek povremeno se lagano povodeći tijelom da mu olakša posao. Kad je završio, načelnik pozove dvojicu policajaca, uruči im stvari i prepusti Cesara Montera.

- Odvedite ga na drugi kat poglavarstva - naredi. - Osobno mi za njega odgovarate.

Cesar Montero skine kabanicu. Preda je policajcu i stade koračati među njima, ne obazirući se na kišu i preneražena lica ljudi okupljenih na trgu.

Načelnik je zamišljeno gledao za njim. Zatim se okrene prema mnoštvu, načini kretanju kao da tjera kokoši i dovikne:

- Razilazite se.

Otirući lice golom nadlakticom, prešao je preko trga i ušao u Pastirovu kuću.

Skršena u stolici, okružena skupinom žena što su je nesmiljenom upornošću hladile lepezom, sjedila je pokojnikova majka. Načelnik odgurne jednu ženu i prokrči put. »Dajte joj zraka«, reče. Žena se okrene prema njemu.

- Baš je krenula na misu - reče.

- U redu - odvrati načelnik - ali sada joj dajte zraka.

Pastir je potrbuške ležao u hodniku, do golubinjaka, na hrpi okrvavljena perja. Osjećao se jetki vonj golubinjeg izmeta. Skupina muškaraca pokušavala je podići truplo, kad se načelnik pojavio na pragu.

- Mičite se - reče.

Ljudi su ponovno položili mrtvaca na perje, u istom položaju u kojem su ga zatekli, i šutke se povukli. Kad je razgledao truplo, načelnik ga prevrne na leđa. Poletje nekoliko perca. Oko pojasa su pera bila gušće slijepljena još mlakom i svježom krvlju. Skinuo ih je prstima. Košulja je bila probušena i kopča na pojasu zdrobljena. Pod košuljom je mogao vidjeti otvorenu utrobu. Rana više nije krvarila.

- Tom se dvocijevkom ubijaju jaguari - javi se jedan od muškaraca.

Načelnik se uspravi. Očistio se od okrvavljenog perja o stup golubinjaka, ne skidajući pogleda s mrtvaca. Konačno je obrisao

ruku o hlače pidžame i rekao skupini:

- Ne iznosite ga odavde.

- Zar ćete ga ovako ostaviti - reče netko od muškaraca.

- Moramo obaviti službeni uviđaj - reče načelnik. Žene u kući udariše u kuknjavu. Načelnik se probije kroz naricanje i zagušljive mirise što su počinjali otežavati zrak u prostoriji. Na uličnim vratima sukobi se s fra Angelom.

- Umro je - zavapi župnik, smeten.

- Ko bijesno pseto - odvrati načelnik.

Kuće na trgu bile su otvorene. Kiša je prestala, ali se tmasto nebo nadvilo iznad krovova ne propuštajući sunce. Fra Angel dohvati načelnika za ruku.

- Cesar Montero je miran čovjek - reče. - Mora da mu je pao mrak na oči.

- Svakako - reče načelnik, na iglama. - Ne brinite, velečasni, ništa mu se neće dogoditi. Pođite ovima, sada ste im potrebni.

Pomalo se razdraženo udaljio i naredio policajcima da obustave stražarenje. Okupljeni svijet, vidjevši da nema prepreke, pohrli prema Pastirovoj kući. Načelnik uđe u biljarski salon gdje ga je uz policajca čekala i suha odjeća: poručnička odora.

Lokal inače nije bio otvoren u to doba. Tog jutra, prije sedam, sve je bilo puno. Sjedeći oko stolića za četiri osobe, ili oslonjeni o tezgu, nekoliko je muškaraca pilo kavu. Mahom su na sebi imali gornji dio pidžame i papuče.

Načelnik se svukao pred svima, djelomično obrisao hlačama pidžame, i počeo se šutke oblačiti, pažljivo osluškujući razgovore. Odlazeći iz salona bio je do tančina upućen u sve pojedinosti nemilog događaja.

- Dobro pripazite - dovikne s vrata. - Neka mi netko naruši red u selu, i odmah će iza brave.

Krenuo je popločanim putem, nikoga ne pozdravljajući, ali svjestan napete situacije u selu. Bijaše mlad, hitrih kretnji, i u svakoj je prilici htio istaći svoj autoritet.

U sedam, brodići koji su triput tjedno prevozili robu i putnike, oglasiše se sirenama otiskujući se s gata, na što, protivno običaju, nitko nije obratio pozornost. Načelnik side natkrivenim prolazom gdje su sirijski trgovci počeli iznositi svoju šarenu robu. Doktor Octavio

Giraldo, liječnik neodređene dobi i sjajno kovrčave kose, gledao je polazak brodića s vrata ordinacije. I on je nosio gornji dio pidžame i papuče.

- Doktore - reče načelnik - obucite se, jer morate obaviti autopsiju. Liječnik ga radoznalo pogleda. Bljesne dugim nizom bijelih i čvrstih zubi. »Znači, sad radimo i autopsiju«, reče, pa doda:

- Nema zбора, lijepo smo napredovali. Načelnik se pokušava osmjehnuti, ali ga u tome spriječi bolni obraz. Začepi rukom usta.

- Što vam je? - zapita liječnik.

- Jebeni zub.

Doktor Giraldo bio je nekako oran za razgovor. Načelniku se, međutim, žurilo.

Pri kraju gata pokucao je na vrata kuće kojoj su zidovi bili načinjeni samo od trstike, a krov od palmova lišća zamalo doticao vodu. Otvorila mu je žena maslinaste puti, u sedmom mjesecu trudnoće. Bila je bosonoga. Načelnik je skloni ustranu i uđe u polumračno predsoblje.

- Suče - zazove.

Sudac Arcadio pojavi se na unutarnjim vratima, vukući klompe. Bio je u hlačama od trliša, bez remena, stegnutim ispod pupka, i gol do pojasa.

- Spremite se za uviđaj - reče načelnik. Sudac Arcadio zazviždi, zbunjen.

- Kakva je to sad pripovijest?

Načelnik se šutke uputi u spavaću sobu. »Ovo je nešto drugo«, reče, otvarajući prozor da pročisti zrak otežao od sna. »Bolje je da pošteno obavljamo stvari.« Obriše ruke o ispeglane hlače i zapita bez trunke zajedljivosti:

- Znate li načiniti službeni izvještaj?

- Naravno - reče sudac.

Stojeći pred prozorom, načelnik se zagleda u ruke. »Pozovite pisara da vam vodi zapisnik«, reče, opet bez ikakve zlobe. Zatim se okrene ženi ispruživši dlanove. Na njima je bilo tragova krvi.

- Gdje mogu oprati ruke?

- Vani, u koritu.

Načelnik iziđe u dvorište. Žena potraži u škrinji čisti ručnik i u nj umota toaletni sapun.

Došla je u dvorište kad se načelnik vraćao u spavaću sobu otresajući ruke.

- Donijela sam vam sapun - reče.

- Dobro je i ovako - otpovrne načelnik. Ponovo pogleda dlanove. Uzme ručnik i stade se brisati, zamišljen, gledajući u suca Arcadija.

- Imao sam posvuda golubinjih pera - reče.

Sjedeći na postelji, polako srčuci šalicu crne kave, pričekao je da se sudac Arcadio obuče. Žena ih je otpratila kroz predsoblje.

- Ako ne izvadite taj zub, oteklina vam neće splasnuti - reče ona načelniku.

On lagano izgura suca Arcadija na ulicu, okrene se put nje i kažiprstom joj dotakne izbočeni trbuh.

- A kad će tebi splasnuti oteklina?

- Još malo - reče ona.

Fra Angel nije pošao na uobičajenu večernju šetnju. Nakon sprovoda se zapričao u jednoj kući pokraj rijeke i zadržao do sumraka. Čutio se dobro, iako ga je za dugotrajnih kiša redovno boljela kičma. Kad se vratio kući, seoska rasvjeta već je bila upaljena. Trinidad je u hodniku zalijevala cvijeće. Župnik je upita za neposvećene hostije, i ona odgovori da ih je ostavila na glavnom oltaru. Roj ga komaraca opkoli netom je upalio svjetlo u radnoj sobi. Nije odmah zatvorio vrata, nego je uzeo zaprašivati insekticidom po prostoriji, bez časka predaha, povremeno kihnuvši nadražen mirisom. Kad je s time završio, kupao se u znoju. Skinuo je crnu i navukao bijelu i pokrpanu kućnu reverendu, i otišao da zazvoni Zdravomariju. Vrativši se u sobu, metne tavu na vatru i pristavi komad mesa da se prži, dok je sjeckao luk. Zatim sve to stavi na tanjur gdje je još od ručka preostao komadić mandioke i šaka hladne riže. Ponese tanjur na stol i sjedne da blaguje.

Jeo je od svega u isti mah, rezao sitne kockice, i nožem ih slagao na viljušku. Pomno je žvakao, drobeći srebrnim zubnim navlakama i zadnju mrvicu, ne otvarajući usta. Tada bi odložio nož i viljušku na rub tanjura, i upornim i savršeno prisebnim pogledom zaokružio po sobi. Nasuprot njemu nalazio se ormar ispunjen debelim knjigama župnog arhiva. U kutu, pleteni naslonjač za ljuljanje s visokim naslonom, na kojem, u visini glave, bijaše prišiven jastučić. Iza naslonjača, pregrada na kojoj su, jedno do drugoga, visjeli raspelo i

kalendar s reklamom za sirup protiv kašlja. Iza pregrade ulazilo se u spavaću sobu. Završivši večeru, fra Angel oćuti da mu nestaje zraka. Odlomi komadić slatkiša od guayabe, nalije ćašu vodom do vrha i stade grickati ušecćereni okrajak gledajući u kalendar. Za svakim bi zalogajem srknuo iz ćaše, ne skidajući pogleda s kalendara. Na kraju podrigne i obriše usta rukavom. Devetnaest je godina tako blagovao, sam u radnoj sobi, ponavljajući svaku kretnju savršeno ustaljenim redom. Nikad se nije postidio svoje usamljenosti.

Nakon večernje krunice Trinidad je zatražila novaca da kupi mišomora. Źupnik se usprotivi po treći put, uvjeravajući je da su dovoljne i mišolovke. Trinidad se nije dala:

- Mali mišići odnesu sir i ne ulove se. Zato je bolje zatrovati sir. Źupnik se morao složiti da Trinidad ima pravo. No prije negoli je to dospio izreći, u tišini crkve zaori bućni razglas kina koje se nalazilo preko puta. Prvo je to bilo prigušeno zujanje. Onda grebanje igle po ploći i odmah zatim reski pisak trube kojim poćinje mambo.

- Ima li predstave? - upita Źupnik. Trinidad odgovori potvrdno.

- Znaš li što prikazuju?

- Tarzan i zelena božica - reće Trinidad. - Onaj isti film koji je u nedjelju prekinut zbog kiše. Podoban za sve uzraste.

Fra Angel ode do zvonika i zabreća dvanaest puta. Trinidad je bila preneražena.

- Zabunili ste se, velećasni - reće, mašući rukama, dok su joj se oći buntovnićki Źarile. - Taj film je podoban za sve uzraste. Zar se ne sjećate da u nedjelju niste brećali?

- Taj nema ni mrve obzira prema selu - reće Źupnik brišući oznojeni vrat. I ponovi zadihano: - Nema ni mrve obzira.

Trinidad shvati.

- Trebalo je samo vidjeti taj sprovod - reće Źupnik. - Svi su se muškarci otimali da ponesu lijes.

Uskoro je poslao djevojćicu kući, zatvorio vrata koja su gledala na opustjeli trg i pogasio svjetla u hramu. Koraćajući hodnikom, prema spavaćoj sobi, pljesnu se po ćelu, jer se sjetio kako je curici zaboravio dati novac da kupi mišomora. Nije ni došao do sobe, a opet je zaboravio što je htio.

Malo zatim, sjedeći za radnim stolom, spremao se da završi pismo što ga je zapoćeo prethodne večeri. Raskopćao je reverendu do

želuca i na stolu pripremao blok pisaćeg papira, tintarnicu i upijač, kopajući po džepovima da pronađe naočale. Uskoro se sjeti da ih je ostavio u reverendi što ju je imao na ukopu, pa ustane da ih potraži. Upravo je bio ponovo pročitao tekst od prethodne večeri i započeo novi odlomak, kad je netko triput pokucao na vrata.

- Naprijed.

Bio je to vlasnik kinematografa. Onizak, blijed, imao je držanje čovjeka predana sudbini. Bio je u besprijekorno bijelom lanenom odijelu i dvobojnim cipelama. Fra Angel mu ponudi da sjedne u pleteni naslonjač za ljuljanje, našto on iz hlača izvuče maramicu, brižljivo je razmota, njome i klupu i sjedne raširenih nogu. Fra Angel je tada mogao vidjeti da mu za pojasom nije revolver već baterijska svjetiljka.

- Izvolite - javi se župnik.

- Velečasni - reče vlasnik, gotovo bez daha - oprostite što se pačam u vaše stvari, ali ovo večeras mora da je neki nesporazum. Župnik potvrdno kimne i počeka.

- Film Tarzan i zelena božica podoban je za sve uzraste - nastavi vlasnik. - Sami ste to odobrili u nedjelju.

Župnik htjede nešto zaustiti, ali vlasnik podigne ruku želeći mu dati do znanja da još nije dovršio.

- Prihvatio sam oglašavanje zvonima - reče - jer je činjenica da ima nemoralnih filmova. Ali ovaj je sasvim u redu. U subotu smo ga namjeravali prikazati na predstavi za djecu.

Fra Angel mu tada objasni da na popisu što ga svaki mjesec prima poštom taj film doista i stvarno nije popraćen nikakvom čudorednom ocjenom.

- Međutim - nadoda - danas bi prikazivanje filma značilo pomanjkanje obzira, jer je u selu dan žalosti. I to spada u moral. Vlasnik ga pogleda.

- Prošle je godine ovdašnja policija ubila čovjeka u kinu, i predstava se nastavila čim su odnijeli truplo - usklikne.

- Sad je drugačije - odvrati župnik. - Načelnik je druga osoba.

- Na idućim izborima opet će biti krvoprolića - dočeka vlasnik, zapadajući u očaj. - Otkako selo postoji, uvijek se ponavlja ista priča.

- Vidjet ćemo - reče župnik.

Vlasnik ga premjeri žalostivim pogledom. Kad je nanovo progovorio, mašući gornjim dijelom košulje da rashladi grudi, glas mu poprimi molećiv ton.

- Ovo je treći film podoban za sve uzraste, koji nam stiže ove godine

- reče. - U nedjelju su tri role ostale neprikazane zbog kiše, i brojna publika želi saznati kraj.

- Već sam oglasio - reče župnik.

Vlasnik satrto uzdahne. Pričeka, gledajući pravo u župnika, ne misleći zapravo ni na što osim na paklenu vrućinu u sobi.

- Dakle, nema pomoći?

Fra Angel odrečno mahne glavom.

Vlasnik se pljesne po koljenima i ustane. - U redu

- reče. - Što se tu može.

Presavio je maramicu, obrisao znojnu šiju i zaokružio po sobi pogledom punim gorke temeljitosti.

- Ovdje je kao u paklu - reče.

Župnik ga isprati do vrata. Navuče zasun i sjedne da završi pismo. Prečitavši ga još jednom od početka, dovrši započeti odlomak i stade smišljati nastavak. U tom času utihnu glazba iz razglasa. »Obavještavamo cijenjene posjetioce - javi se bezličan glas - da je večerašnja predstava otkazana, jer se i naša firma želi pridružiti seoskoj žalosti.« Fra Angel, ozaren, prepozna vlasnikov glas. Vrućina postade još nepodnošljivija. Župnik je nastavio s pisanjem, prekidajući nakratko da otare znoj i pročita što je napisao, dok nije ispunio dva lista. Upravo je potpisivao, kad iznebuha udari pljusak. Radnu sobu ispuni vonj mokre zemlje. Fra Angel ispiše adresu, začepi tintarnicu; preostalo mu je samo da presavije papir. Ipak, još je jednom pročitao posljednji odlomak. Tada je nanovo odčepio tintarnicu i dodao post-scriptum: Ponovo kiši. S obzirom na ovu zimu i sve ono što sam gore naveo, mislim da nas očekuju crni dani.

Petak je osvanuo mlačan i bez kiše. Sudac Arcadio, koji se hvastao da svake noći trokratno vodi ljubav otkako zna za sebe, pokidao je tog jutra uzice komarnika i s vrhunca užitka se stropoštao na pod, koprcajući se sa ženom, kao dvije ribe u mreži.

- Pusti to sad - promrmlja ona. - Ja ću to već srediti. Izroniše kao od majke rođeni iz mutne izmaglice komarnika. Sudac Arcadio ustane

da u škrinji pronađe čiste gaće. Kad se vratio, žena je već bila odjevena i bavila se gustom mrežom. Ne gledajući u nju, zaobiđe je i sjedne na drugi rub postelje da obuče cipele, još uvijek zadihan od vođenja ljubavi. Ona mu se približi.

Prisloni mu okrugao i napet trbuh na ruku i zubima potraži usnu resicu. On je blago odgurne.

- Ostavi me na miru - reče.

Ona uzvratihihotom koji je kipio od zdravlja. Slijedila ga je do drugog kuta sobe, bockajući ga kažiprstima u slabine. »Zuu, magare«, ponavljala je. On poskoči i odmakne joj ruke. Ona odustane i ponovo prasne u smijeh, ali se začas uozbilji i usklikne:

- Isuse Bože!

- Što je sad? - upita on.

- Vrata su bila širom otvorena - dovikne ona. - Može nas biti sram. Ušla je u kupaonicu pucajući od smijeha.

Sudac Arcadio nije sačekao kavu. Osvježen okusom mente u zubnoj pasti, iziđe na cestu. Sunce je blago izgrijavalo. Sirijski trgovci sjedili su na vratima dućana i promatrali spori riječni tok. Prošavši pored ordinacije doktora Giralda, zastrugao je noktom po žicanoj mreži na ulaznim vratima i doviknuo u hodu:

- Doktore, što najbolje liječi glavobolju? Liječnik iznutra odvrati:

- Uzdržavanje od pića.

U pristaništu je skupina žena glasno raspravljala o sadržaju nove cedulje koju je netko ostavio u toku noći. Budući da je jutro osvanulo vedro i bez kiše, žene su je - odlazeći na misu od pet pročitale, i sada je o tome brujalo čitavo selo. Sudac Arcadio nije se zaustavljao. Osjećao se kao vol kojega za kariku u nosu vodaju prema biljarskom salonu. Ondje je naručio hladno pivo i tabletu za glavu. Tek je odbilo devet, a lokal je bio pun.

- Svi mještani imaju glavobolju - reče sudac Arcadio. Ponio je bocu do stola za kojim su trojica muškaraca zbunjeno sjedila pred čašama s pivom. Sjeo je na slobodno mjesto.

- Što je s onim sranjem? - upita. - Jutros ih je bilo četiri.

- Ona što su je svi pročitali - dobaci jedan od muškaraca za stolom

- odnosila se na Raquel Contreras.

Sudac Arcadio zdrobi tabletu u ustima i otpije piva iz boce. Prvi gutljaj mu izazva muku, ali se želudac začas oporavi i oćuti

preporođen, lišen prošlosti.

- Što je pisalo?

- Budalaštine - otpovrne sugovornik. - Da ona putovanja ove godine nisu bila radi popravljivanja zuba, kao što ona kaže, nego radi pobačaja.

- Za to nisu morali mrčiti papir - reče sudac Arcadio. - To znaju i vrapci na krovu.

Iako ga je žarko sunce zaboljelo u dnu očiju kad je izišao iz lokala, više nije ćutio onu nejasnu mučninu kao u svitanje. Krenuo je ravno u sudski ured. Pisar, oronuli starčić koji je upravo perušao kokoš, dočeka ga zapanjenim pogledom iznad spuštenih naočala.

- Kakvo vas čudo nosi?

- Moramo osposobiti ovaj kokošinjac - reče sudac. Pisar iziđe na dvorište vukući papuče i napola operušanu kokoš preda preko plotu kuharici u svratištu. Jedanaest mjeseci nakon preuzimanja dužnosti, sudac Arcadio je prvi put sjeo za pisaći stol.

Neugledan ured je drvenom pregradom bio razdijeljen na dvije prostorije. U prvoj, kamo se ulazilo izvana, nalazila se klupa, također drvena, ispod slike Pravde povezanih očiju i s tezuljom u ruci. U drugoj, dva sučeljena stara pisaća stola, polica s prašnim knjigama i pisaći stroj. Na zidu, iznad sučeva stola, bakreno raspelo. Na suprotnom zidu uokvirena litografija: nasmiješen, debeo i ćelav muškarac, zakićen predsjedničkom lentom, a ispod toga zlatnim slovima: Mir i Pravda. Litografija je bila jedini novi predmet u uredu. Pisar se zabradi rupcem i stade peruškom čistiti prašinu sa stolova. »Ako ne začepite nos, dobit ćete upalu«, reče. Savjet je bio uzaludan. Sudac Arcadio se odupre o naslon stolice za okretanje, protežući noge da iskuša opruge.

- Neće popustiti? - upita.

Pisar odrečno mahne glavom. »Kad su ubili suca Vitelu - reče - popustile su opruge. To je već popravljeno.« Ne skidajući rupca pridoda:

- Načelnik ju je sam dao na popravak kad je nastupila nova vlada i počeli posvuda švrljati specijalni istražitelji.

- Načelnik želi da ured proradi - reče sudac. Otvorio je središnju ladicu, izvadio snop ključeva i stao redom izvlačiti ostale pretince. Bili su puni papira. Površno ih je pregledao, podižući ih kažiprstom

da se uvjeri kako nema ničeg što bi zavrijedilo pozornost, a onda zatvorio pretince i namjestio pribor na stolu: dvodijelnu staklenu tintarnicu za crvenu i modru tintu, i dva držala, svako odgovarajuće boje. Tinta je bila presušila.

- Ovaj vam je načelnik sklon - reče pisar. Ljuljajući se na stolici, sudac gaje turobno promatrao kako čisti rub ograde. Pisar ga pogleda kao da ga ne želi nikad zaboraviti u toj svjetlosti, u tom času i u tom položaju, i dobaci uprijevši kažiprstom:

- Kao što vi sada stojite, točno tako, stajao je sudac Vitela kad su ga prorešetal.

Sudac dotakne ispupčene žile na sljepoočicama. Glavobolja se vraćala.

- Ja sam bio ondje - nadoveže pisar, pokazujući prema pisaćem stroju, dok je prelazio na vanjsku stranu ograde. Ne prekidajući priču, osloni se na rub naperivši perušku poput puške u suca Arcadija. Podsjećao je na pljačkaša iz kaubojskih filmova.

- Trojica policajaca zauzela su ovaj stav - reče. - Sudac Vitela ih je samo pogledao, podigao ruke i veoma polako izgovorio: »Nemojte me ubiti.« Ali u tren oka je stolica odletjela u jednu, a on u drugu stranu, izrešetan olovom.

Sudac Arcadio obujmi rukama glavu. Cutio je kako mu mozak kuca. Pisar skine rubac i objesi perušku iza vrata. »A sve zato što je jednom pijan izvalio kako je on ovdje da osigura zakonitost glasanja«, reče. Tu zastane, gledajući u suca Arcadija koji se skvrčio nad stolom držeći se za želudac.

- Gadno?

Sudac potvrdi. Opiše mu prethodnu noć i zamoli ga da mu iz biljarskog salona donese tabletu i dva hladna piva. Kad je iskapio prvu bocu, sudac Arcadio nije u srcu ćutio ni trunke grizodušja. Um mu se razbistrio.

Pisar sjedne za pisaći stroj.

- I što ćemo sada? - zapita.

- Ništa - odvrati sudac.

- Ako je tako, s vašim dopuštenjem, idem Mariji da joj pomognem oko perušanja kokoši.

Sudac se usprotivi. »Ovo je ured gdje se dijeli pravda, a ne perušaju kokoši«, reče. Sažalno odmjeri podčinjenog od glave do

pete i nadoda:

- Osim toga, morate baciti te papuče i doći u ured s cipelama. Što je jutro više odmicalo, vrućina je bivala žešća. Kad je odbilo dvanaest, sudac Arcadio već je ispraznio tuce piva.

Plovio je uspomenama. S pospanom žudnjom pričao je o lagodnoj prošlosti, kojom su promicale duge mornarske nedjelje i nezasićne mulatkinje što su vodile ljubav s nogu, iza vrata u predvorju. »Onda se ovako živjelo«, govorio je pucnuvši palcem i kažiprstom, dok ga je bezazleno zapanjeni pisar šutke slušao, odobravajući kimanjem. Iako trom, sudac Arcadio bivao je u uspomenama sve živahniji. Kad je na zvoniku odbilo jedan, pisar se počeo vrpeljiti.

- Ohladit će se juha - reče.

Sudac mu nije dopustio da ustane. »Čovjek nema prečestu priliku da u ovim selima naiđe na stručnu osobu«, reče, i pisar mu zahvali, iznuren vrućinom, i premjesti se na stolici. Taj petak nikako da dođe kraju. Pod užarenim pločama stropa, njih su dvojica razgovarala još pola sata, dok se selo kuhalo u juhi sijeste. Na izmaku snaga, pisar nešto natukne o ceduljama. Sudac Arcadio slegne ramenima.

- I ti se baviš tim budalaštinama - reče, prvi put prešavši na ti. Pisar se nije želio upuštati u daljnju raspravu, izmožden glađu i sparinom, ali je napomenuo da te cedulje nisu nikakva glupost. »Jedan je već zaglavio«, reče. »Ako ovako nastavi, čekaju nas crni dani.« I raspreda pripovijest o selu koje je zbog takvih cedulja nestalo u sedam dana. Stanovnici su se počeli međusobno ubijati. Preživjeli su otkopali i odnijeli kosti svojih pokojnika, da budu sigurni kako se više nikad neće vratiti.

Sudac ga je podrugljivo slušao, polako raskopčavajući košulju. Zaključio daje pisar ljubitelj stravičnih pripovijesti. - To je najjednostavniji primjer kriminalističkog romana - reče.

Podčinjeni odmahne glavom. Sudac Arcadio stade pričati kako je na sveučilištu pripadao organizaciji koja se bavila odgonetavanjem kriminalističkih zapleta. Svaki bi član pročitao detektivski roman do dogovorenog ključnog mjesta, a onda bi se subotom svi sastajali da razriješe zagonetku. »Ni jednom nisam pogriješio«, reče. »Dakako, pri tome mi je uvelike pomagalo poznavanje klasika, koji su već bili otkrili životnu logiku što dokučuje sve zagonetke.« Postavio je ovakav problem: jedan se čovjek prijavljuje u hotelu u deset navečer,

odlazi u sobu, i sutradan ujutro, sobarica koja raznosi doručak zatječe u postelji truplo u raspadanju. Autopsija potvrđuje da je kod gosta od prethodne noći smrt nastupila prije osam dana. Pisar se stade pridizati uz dugo pucketanje zglobova.

- Znači da je došavši u hotel već sedam dana bio mrtav
- reče pisar.

- Pripovijest je napisana prije dvanaest godina - nastavi sudac Arcadio, prečuvši primjedbnu - ali problem potječe od Heraklita, pet stoljeća prije Krista.

Htio je otkriti rješenje, ali je pisaru prekipjelo. »Nikad, otkako je svijeta i vijeka, nije se saznalo tko ostavlja anonimne cedulje«, odreže on neskrivenom žestinom. Sudac Arcadio ga pogleda preko oka.

- Kladimo se da ću ja otkriti - reče.
- Važi.

Rebeca Asis se gušila u vrućoj spavaćoj sobi kuće na suprotnoj strani ulice, glave zarivene u jastuk, pokušavajući odspavati nemoguću popodnevnu sijestu. Na sljepoočice je privila zagasitozelene listove.

- Roberto - obrati se mužu - ako ne otvoriš prozor, izgorit ćemo od vrućine.

Roberto Asis otvori prozor baš kad je sudac Arcadio izlazio iz ureda.

- Pokušaj zaspati - usrdno će on ženi bujnih oblina, koja je raširenih ruku počivala pod ružičastom koprenom, potpuno gola ispod lagane najlonske spavaćice. - Obećavam ti da više neću o tome misliti.

Ona uzdahne.

Roberto Asis, koji je proveo noć šetajući po spavaćoj sobi, paleći cigaretu na cigaretu u besane sate, tog je jutro zamalo ulovio pisca infamnih cedulja. Bio je začuo šuštanje papira pred kućom i uzastopno trljanje nečijih dlanova koji su ga pokušavali izravnati na zidu. Ali prekasno je reagirao, i cedulja je začas bila na mjestu. Kad je otvorio prozor, na trgu nije bilo ni žive duše.

Od tog časa pa do dva po podne, kad je obećao ženi da više neće misliti na cedulju, ona je primijenila sve moguće načine uvjeravanja da ga nekako smiri. Konačno je povukla očajnički potez: kao krajnji dokaz svoje nevinosti, predložila je da se jasno i glasno, i u

nazočnosti muža, ispovjedi fra Angelu. Već sama ponuda takvog poniženja postigla je cilj. Unatoč rastrojstvu, on se nije odvažio na daljnji korak i morao je kapitulirati.

- Puno je bolje kad ljudi otvoreno porazgovaraju - reče ona ne otvarajući oči. - Bilo bi strašno da si zatajio svoju muku.

On gurne vrata i iziđe. U polumraku prostrane i potpuno zatvorene kuće dopre do njega zujanje ventilatora njegove majke koja je spavala sijestu u susjednoj kući. Popio je čašu limunade iz hladionika, praćen pospanim pogledom crne kuharice.

Iz svježine osobnog carstva žena ga zapita hoće li objedovati. On podigne poklopac s lonca. U ključaloj vodi plivala je na leđima cijela kornjača. Prvi put nije protrnuo na pomisao da je životinja bila živa bačena u lonac, i da će joj srce i dalje kucati kad ga rasječeno posluže za stolom.

- Nisam gladan - reče, poklopivši lonac. I nadoda s vrata: - Ni gospođa neće jesti. Cijeli dan je boli glava.

Dvije su kuće bile povezane trijemom sa zelenim pločicama, odakle se mogao vidjeti od žice sklepan kokošinjac u dnu zajedničkog dvorišta. U dijelu trijema koji je pripadao majčinoj kući bilo je nekoliko ptičjih krletki obješenih o strehu i brojni lonci sa cvijećem jarkih boja. Iz ležaljke u kojoj je do maločas spavala mrgodno ga pozdravi sedmogodišnja kći. Obraz joj je još bio izbrazdan od dodira s jastukom.

- Uskoro će tri sata - primijeti on šapatom. I sjetno nadoda: - Pokušaj se razbistriti.

- Sanjala sam staklenu mačku - reče djevojčica. On nije mogao zatomiti žmarce.

- Kako je izgledala?

- Sva od stakla - odvrati djevojčica, pokušavajući rukama uobličiti životinju iz sna. - Kao staklena ptica, samo mačka.

On se oćuti izgubljenim, u po bijela dana, u nekom čudnom gradu. »Zaboravi to«, promrsi. »To ničemu ne služi.« U tom trenutku ugleda majku na vratima spavaće sobe i dočeka spas.

- Bolje izgledaš - osokoli je.

Udovica Asis mu uzvratu gorčinom: »Iz dana u dan sve bolja za otpad«, turobno će ona, uplićući punđu od bujne željeznosive kose. Zađe u trijem da promijeni vodu u krletkama.

Roberto Asis se sruči u ležaljku gdje mu je dotad spavala kći. Oslonivši zatiljak na dlanove pratio je klonulim pogledom koštunjavu ženu u crnini kako potiho čavrlja s pticama. Zaranjale su u svježu vodu, prskajući joj lice veselim lepetanjem. Kad je završila s krletkama, udovica Asis iskaza sinu nagovještaj dvojbe.

- Mislila sam da radiš u polju - reče.

-! Nisam išao - otpovrne on. - Morao sam obaviti neke stvari.

- Ionako nećeš ići do ponedjeljka.

On potvrdi pogledom. Crna i bosa dvorkinja prođe predvorjem vodeći djevojčicu u školu. Udovica Asis ostala je u trijemu dok nisu izišle.

Zatim dade znak sinu, i on krenu za njom u veliku spavaću sobu gdje je zujao ventilator. Ona se stropošta u rasklimani pleteni naslonjač za ljuljanje, sučelice ventilatoru, kao da je na izmaku snaga. Na okrećenim zidovima visjele su starinske fotografije uokvirene bakrenim vinjetama. Roberto Asis ispruži se na raskošnoj postelji s nebnicom gdje su, starački oronulo i zajedljivo, dočekala smrt neka od djece s fotografija, uključivši i njegova oca, u prosincu minule godine.

- U čemu je stvar? - zapita udovica.

- Vjeruješ li ti u ono što svijet priča? - uzvрати on protupitanjem.

- U mojim godinama treba u sve vjerovati - odgovori udovica. I upita nehajno: »Što se to priča?«

- Da Rebeca Isabel nije moja kći.

Udovica se stade lagano ljuljati. »Ima nos Asisovih«, reče. Nakon kraćeg razmišljanja kao mimogred zapita: »Tko to kaže?« Roberto Asis stade grickati nokte.

- Netko je stavio cedulju.

Tek tada je udovica shvatila da sinovi podočnjaci nisu ishod duge besanice.

- Cedulje nisu svijet - odreže ona.

- Ali navode samo ono što svi pričaju - reče Roberto Asis. - Makar to čovjek ne zna.

Ona je, međutim, znala za sve što je selo godinama naklapalo o njihovoj obitelji. U kući kao što je njihova, punoj služavki, kumčadi i usvojenica svih uzrasta, čovjek se nije mogao povući u spavaću sobu a da i tamo ne dopre ulično naklapanje. Goropadni članovi

obitelji Asis, osnivači sela dok su još bili obični svinjari, jednostavno su na sebe navlačili ogovaranja.

- Nije istina sve što se priča - reče. - Makar to čovjek zna.
- Svi znaju da je Rosario Montero spavala s Pastirom
- reče on. - Njegova posljednja pjesma bila je namijenjena njoj.
- Svi su to govorili, ali to nitko nije pouzdano znao
- odvrati udovica. - Naprotiv, sada se zna da je pjesma bila namijenjena Margot Ramirez. Trebali su se vjenčati, a to nije nitko znao osim njih i Pastirove majke. Bolje bi im bilo da nisu tako ljubomorno čuvali jedinu tajnu koja je ikad postojala u ovom mjestu. Roberto Asis dobaci majci dramatski nemiran pogled. »Jutros, u jednom trenutku, učinilo mi se da ću umrijeti«, reče. Udovica ne iskaza uzbuđenje.

- Asisovi su ljubomorni - reče. - To je bilo najveće prokletstvo u ovoj kući.

Zavlada dugi tajac. Bližila su se četiri sata, i vrućina je počela popuštati. Kad je Roberto Asis isključio ventilator, cijela kuća je oživjela od ženskih glasova i ptičjih svirala.

- Dodaj mi bočicu s noćnog ormarića - reče udovica. Uzela je dvije tablete, sive i okrugle poput umjetnih bisera, i vratila bocu sinu, uz savjet: »Uzmi dvije, brže ćeš zaspati.« On ih proguta s ostatkom vode u majčinoj čaši i prisloni glavu na jastuk.

Udovica uzdahne. Načas se udubi u misli. Zatim, primijenivši zaključak, kao i obično, na cijelo selo, makar je imala u vidu pet-šest obitelji koje pripadaju njenom staležu, reče:

- Nevolja je ovog sela u tome što žene moraju ostati same u kući, dok muškarci obilaze okolicu.

Roberta Asisa počeo je svladavati san. Udovica je pogledala u neobrijani podbradak, dugi nos s kvrgavom hrskavicom, i sjetila se pokojnog muža. I Adalberto Asis doživio je takve muke. Bijaše on sirova ljudeskara koja je u cijelom životu samo petnaest minuta nosila celuloidni ovratnik da bi se načinila dagerotipija koja mu je sačuvala lik na noćnom ormariću. Pričali su za njega da je u toj istoj spavaćoj sobi ubio muškarca što ga je sa ženom zatekao u postelji, i da ga je krišom zakopao u dvorištu. Istina je bila drugačija: Adalberto Asis je hicem iz dvocijevke ustrijelio majmuna zatekavši ga kako masturbira na stropnoj gredi, zapiljen u njegovu suprugu koja se

presvlačila. Umro je četrdeset godina iza toga, a predaja se ni za dlaku nije izmijenila. Fra Angel se uspeo strmim i odvojenim stepenicama. Na drugom katu, u dnu hodnika s puškama i nabojnjačama koje su visjele na zidu, policajac je čitao izvaljen na poljskom krevetu. Štivo ga toliko zaokupilo da je župnika zapazio tek kad ga je ovaj pozdravio. Složio je časopis i sjeo na krevet.

- Što čitate? - upita fra Angel. Policajac mu pokaže časopis.

- Terry i gusari.

Župnik stade razgledati tri betonske ćelije, bez prozora, odvojene od hodnika debelim željeznim šipkama. U srednjoj ćeliji spavao je drugi policajac, u gaćama, izvaljen nauznak u visaljki. Ostale su ćelije bile prazne. Fra Angel upita za Cesara Montera.

- Eno ga tamo - reče policajac, mahnuvši glavom prema zatvorenim vratima. - To je zapovjednikova soba.

- Mogu li s njim razgovarati?

- U samici je - reče policajac.

Fra Angel nije navaljivao. Zapita je li sa zatvorenikom sve u redu. Policajac otpovrne da su ga smjestili u najbolju ćeliju, da ima dobro osvjetljenje i tekuću vodu, ali da 24 sata nije okusio jela. Odbio je obroke što ih je načelnik naručio u svratištu.

- Boji se da ga ne otruju - zaključi policajac.

- Trebalo mu je donijeti hranu iz kuće - reče župnik. - Ne želi da mu time opterećuju ženu.

Kao da se obraća sebi, župnik promrsi: »O svemu tome ću porazgovarati s načelnikom.« Uputi se prema kraju hodnika, gdje je načelnik dao načiniti blindirani ured.

- Tamo ga nema - reče policajac. - Već je dva dana kod kuće, muči ga zubobolja.

Fra Angel ode k njemu. Zateče ga kako kunja u visaljci, pored stolice na kojoj su bili vrč sa slanom vodom, kutija s tabletama i opasač s revolverom. Obraz mu još uvijek otečen. Fra Angel primakne stolicu do visaljke.

- Izvadite ga - reče.

Načelnik ispljune slanu vodu u vrčinu. »Lako je to reći«, odvrati, držeći glavu poviše vrčine. Fra Angel shvati. Reče potihom:

- Ako me ovlastite, govorit ću sa zubarom - duboko udahne i usudi se nadodati: - To je razuman čovjek.

- Kao mazga - dočeka načelnik. - Trebalo bi ga napuniti olovom, pa da konačno izravnamo račune.

Fra Angel ga je slijedio pogledom do umivaonika. Načelnik otvori pipu, uroni natečeni obraz u mlaz hladne vode i prepusti se neizrecivom olakšanju. Zatim razgrize tabletu i zalije je vodom koju je dlanovima ubacivao u usta.

- Stvarno - uporno će župnik - mogu porazgovarati sa zubarom. Načelnik nestrpljivo odmahne:

- Radite što god hoćete, velečasni.

Izvalio se poledice u visaljci, sklopivši oči, ruku na potiljku, bijesno zadihan. Bol je počela popuštati. Kad je otvorio oči, fra Angel ga je nijemo gledao, sjedeći pored visaljke.

- Što vas je dovelo ovamo? - zapita načelnik.

- Cesar Montero - odvrati župnik bez okolišanja. - Taj se čovjek mora ispovjediti.

- U samici je - reče načelnik. - Sutra, kad obavimo najnužnije formalnosti, možete ga ispovjediti. U ponedjeljak ga šaljemo dalje.

- Ovo već traje četrdeset i osam sati - reče župnik.

- I ja trajem dva tjedna s ovim zubom - odreže načelnik.

U mračnoj prostoriji počеше zujati komarči. Fra Angel pogleda kroz prozor i opazi kako nad rijekom lebdi jarkoružičasti oblak.

- A što je s jelom? - zapita.

Načelnik ustane iz visaljke i zatvori balkonska vrata. »Ja sam ispunio svoju dužnost«, reče. »Ne želi gnjaviti ženu i nije prihvatio jelo iz svratišta.« Uze zaprašivati insekticid po sobi. Fra Angel potraži u džepu rupčić da ne kihne, ali umjesto rupčića izvuče zgužvano pismo. »Ooh«, usklikne, pokušavajući ga prstima izravnati. Načelnik prestade zaprašivati. Župnik začepi nos, ali to nije pomoglo: dvaput je kihnuo. »Nazdravlje, velečasni«, reče mu načelnik. I značajno se nasmiješi: .

- Živimo u demokraciji.

Nasmiješi se i fra Angel. Reče, pokazavši zatvoreno pismo: »Zaboravio sam odnijeti pismo na poštu.« Pronađe rupčić u rukavu i otare nos nadražen insekticidom. I dalje je mislio na Cesara Montera.

- To je kao da ga držite na kruhu i vodi - reče.

- Kad mu se tako prohtjelo - reče načelnik - ne možemo ga nasilu hraniti.

- Njegova me savjest više brine - reče župnik. Držeći rupčić na nosu, slijedio je pogledom načelnika po sobi, dok ovaj nije prestao zaprašivati. »Očito mu nije previše mirna kad se boji da ga ne otruju«, reče. Načelnik odloži zaprašivač na pod.

- On zna da su Pastira svi voljeli - reče.

- I Cesara Montera - priklopi župnik. - Ali je slučaj htio da zaglavi Pastir.

Župnik pogleda pismo. Ozračje je postalo ljubičasto. »Pastir«, promrmlja. »Nije se dospio ni isprovjediti.« Načelnik upali svjetlo prije nego što se uvalio u visaljku.

- Sutra će mi biti bolje - reče. - Poslije službenog dijela možete ga isprovjediti. Je li to u redu?

Fra Angel potvrdi. »Samo zbog umirenja njegove savjesti«, naglasi. Svečano ustane. Preporuči načelniku da se ne kljuka tabletama, i načelnik mu uzvratu podsjetivši ga da ne zaboravi na pismo.

- I još nešto, velečasni - reče načelnik. - Pokušajte ipak porazgovarati s onim mesarom - pritom pogleda u župnika koji je počeo silaziti stubištem, i nadoveže ponovo se smiješeći: - Sve to doprinosi jačanju mira.

Sjedeći na vratima ureda, poštanski je činovnik bio zagledan u smiraj dana. Kad mu je fra Angel dao pismo, ušao je u svoju sobu, jezikom navlažio marku od petnaest centava, za zračni promet, i dopunsku markicu za izgradnju zemlje. Stao je prekapati po ladici pisaćeg stola. Kad se upalila ulična rasvjeta, župnik je ostavio nekoliko novčića na pregradi i izišao bez pozdrava.

Poštanski je činovnik i dalje kopao po ladici. Uskoro je, sit tog prevrtanja papira, tintom napisao u kutu omotnice: Nema maraka od pet centava. Potpisao se i udario uredski žig.

Te je večeri, nakon krunice, fra Angel ugledao kako u škropionici pluta uginuli miš. Trinidad je postavljala mišolovke u krstionici. Župnik dohvati životinjicu za vršak repa.

- Ne povlači vraga za rep - reče on maloj Trinidad, mašući uginulim mišem. - Ili ne znaš da neki župljani nose doma blagoslovljenu vodu i daju je svojim bolesnicima?

- Pa što onda? - zapita Trinidad.

- Kako, pa što onda? - odvrati župnik. - To znači da će bolesnici piti blagoslovljenu vodu s mišomorom.

Trinidad ga podsjeti da joj još nije dao novac za mišomor. »To je gips«, reče, i otkrije mu postupak: nasula je gipsa po zakucima u crkvi, miš ga je pojeo, začas strahovito ožednio i navalio piti iz škropionice. Voda mu je stvrdnula gips u želucu.

- Bez obzira na to - reče župnik - dođi da ti dam novac za mišomor. Neću da mi crknuti miševi plivaju po škropionici.

U uredu ga je očekivao odbor katoličkih dama, koji je predvodila Rebeca Asis. Davši Trinidad novac za mišomor, župnik nešto primijeti na račun zapare u sobi i sjedne za radni stol, sučelice trima damama koje su nijemo čekale.

- Izvolite, moje cijenjene gospode.

One se upitno zgledaju. Rebeca Asis se odluči, rastvori lepezu na kojoj bijaše naslikan japanski krajobraz, i reče bez okolišanja:

- Radi se o ceduljama, velečasni.

Podesivši glas, kao da priča dječju priču, ona izvijesti o nemiru koji vlada u selu. Rekla je kako ugledne obitelji osjećaju moralnu dužnost da budu zabrinute zbog cedulja, makar se Pastirova smrt mora protumačiti »kao izričito osobna stvar«.

Oslonjena na ručicu suncobrana, Adalgisa Montoya, najstarija među njima, bila je konkretnija:

- Mi, katoličke dame, odlučile smo se priključiti akciji.

Fra Angel se načas zamisli. Rebeca Asis duboko uzdahne, i župnik se zapita zbog čega ta žena ima tako topao miris. Bila je sjajna i rascvjetana, nevjerojatno bijele puti i vatrena zdravlja. Župnik progovori pogleda uprta u točku pred sobom.

- Ja smatram - reče - da se ne smijemo obazirati na sablažnjiva ogovaranja. Moramo se uzvisiti iznad takvih postupaka i kao i dosad držati se svete vjere.

Adalgisa Montoya potvrdno kimne. Ali one druge dvije nisu dijelile to mišljenje. Smatrale su da »to zlo na duge staze može uroditi kobnim posljedicama«. Uto zakrklja razglas kinematografa. Fra Angel se pljesne po čelu. »Oprostite«, reče, dok je u ladici tražio raspored katoličke cenzure.

- Što se danas prikazuje?

- Svemirski gusari - odgovori Rebeca Asis. - To je ratni film. Fra Angel stade tražiti abecednim redom, mrmljajući djelomične naslove dok je kažiprstom pratio dugi klasifikacijski popis. Stao je kad je okrenuo stranicu.

- Svemirski gusari.

Proslijedi vodoravno kažiprstom da pronade čudorednu ocjenu, i to kad je umjesto očekivane ploče začuo vlasnikov glas. Najavljivao je da se predstava odlaže zbog lošeg vremena. Jedna od žena stade objašnjavati da je vlasnik donio tu odluku zato što publika traži povrat novca ako kiša prekine predstavu prije pauze.

- Šteta - reče fra Angel. - Bio je podoban za sve uzraste. Zatvori bilježnicu i nadoveže:

- Kako rekoh, ovo selo poštuje crkvene zakone. Prije 19 godina, kad sam nastupio u ovoj župi, bilo je jedanaest divljih brakova iz uglednih obitelji. Sada je samo jedan, i to, nadam se, neće zadugo.

- Nije to zbog nas - reče Rebeca Asis. - Ali jadna čeljad . . .

- Nema nikakva razloga za zabrinutost - nadoveže župnik, ne obazirući se na njezinu primjedbu. - Prisjetimo se samo koliku je promjenu doživjelo ovo selo. U svoje vrijeme je neka ruska plesačica u borilištu za pijetlove priredila predstavu isključivo za muškarce i naposljetku je na javnoj dražbi rasprodala sve što je imala na sebi. Adalgisa Montoya ga prekine:

- Živa istina - reče.

A zapravo, sjećala se te sablazni prema tuđem pričanju: kad je plesačica ostala potpuno gola, neki je starac zakričao s galerije, uspeo se na najvišu stepenicu i stao pisati po publici. Ispričali su joj kako su i ostali muškarci, povevši se za njime, temeljito ispisali jedni druge podižući paklensku halabuku.

- Danas je nedvojbeno - nastavi župnik - da imamo najuzornije selo u Apostolskoj prefekturi.

Zagrijao se za tu tvrdnju. Stao je iznositi nekoliko teških iskušenja što ih je doživio u borbi protiv slabosti i mana ljudskog roda, sve dok ga katoličke dame, smlavljene sparinom, nisu prestale slušati. Rebeca Asis ponovo je raširila lepezu, i fra Angel dokuči odakle izvire njezin miris. Miris sandalovine sublimirao se u dremljivost prostorije. Župnik izvuče rupčić iz rukava i prinese ga nosu da ne kihne.

- Nasuprot tome - nadoveže - naš je hram najsiromašniji u Apostolskoj prefekturi. Zvona su napukla i crkvom caruju miševi, jer sam najbolji dio života uložio da učvrstim moral i kršćanske običaje. Otkopča ovratnik. »Svakodnevne obaveze može obavljati svaki mladač«, reče, ustajući. »Naprotiv, potrebna je dugogodišnja upornost i veliko iskustvo da bi se obnovio moral.« Rebeca Asis podigne prozračnu ruku na kojoj je burma bila djelomično prekrivena prstenom s optočenim smaragdima.

- Zato smo ovdje - reče. - Smatrale smo da ove cedulje mogu upropastiti sav vaš trud.

Jedina žena koja dotad nije prozborila ni riječi iskoristi stanku da se umiješa.

- Osim toga, držimo da se stanje u zemlji poboljšava, i da bi ovo zlo moglo prouzročiti neprilika.

Fra Angel potraži lepezu u ormaru i uze se lagano hladiti.

- Jedno s drugim nema nikakve veze - reče. - Proživjeli smo mučno političko razdoblje, ali je obiteljski moral ostao netaknut. Stane ispred njih. »Za koju godinu reći ću apostolskom prefektu: ostavljam vam uzorno selo. Još samo treba da pošaljete mladog i poduzetnog župnika koji će dati sagraditi najbolju crkvu u prefekturi.« Sjetno se nakloni i zaključi, povisivši glas:

- Tada ću moći mirno sklopiti oči u počivalištu svojih predaka. Dame su prosvjedovale. Adalgisa Montoya izrazila je opće mišljenje:

- Ovo je zapravo vaše selo, velečasni. I želimo da ostanete ovdje do zadnjeg časa.

- Ako je riječ o tome da se sagradi nova crkva - reče Rebeca Asis - možemo odmah započeti skupljati priloge.

- Sve u svoje vrijeme - otpovrne fra Angel. Zatim, drugim tonom, nadoveže: »Kako bilo da bilo, ne želim dočekati starost kao duhovni pastir. Ne želim doživjeti sudbinu kao dobroćudni Antonio Isabel del Santísimo Sacramento del Altar Castañeda y Montero, koji je izvijestio biskupa da u njegovoj župi pada kiša uginulih ptica. Istražitelj što ga je poslao biskup zatekao ga je na seoskom trgu kako se s djecom igra žandara i lopova.« Dame nisu mogle zatomiti čuđenje.

- Tko je to bio?

- Župnik koji je nakon mene nastupio u Macondo - odvrati fra Angel.
- Bilo mu je sto godina.

Zima, za koju se već posljednjih dana u rujnu moglo predvidjeti da neće biti nimalo ugodna, krajem se tjedna oborila na selo. Načelnik je proveo nedjelju u visaljci žvačući tablete protiv zubobolje, a rijeka, izlivši se iz korita, pustošila je po priobalnom naselju.

Kad je kiša prvi put prestala lijevati, u ponedjeljak rano izjutra, selu je trebalo nekoliko sati da uspostavi normalan život. Rano su se otvorili biljarski salon i brijanica, ali većina kuća nije otvorila vrata do jedanaest sati. Gospodin Carmichael prvi je imao priliku da ga podiđu trnci dok je gledao kako čeljad prebacuje kuće prema uzvišenijim dijelovima zemljišta. Bučne skupine otkopale su potporne stupove i odvlačile bijedne nastambe od pruća nabijena blatom i s krovom od palmova lišća.

Zaklonivši se pod strehu brijanice, s otvorenim kišobranom, gospodin Carmichael zaneseno je promatrao mukotrpnu rabotu, dok ga nije prenuo brijanč.

- Morali su pričekati da prestane kiša - reče brijanč.
- Neće prestati još za dva dana - reče gospodin Carmichael i zatvori kišobran. - To mi najavljuju kurje oči.

Ljudi koji su prenosili kuće, gacajući do gležnjeva u blatu, prođoše pored njih udarajući o zidove brijanice.

Gospodin Carmichael ugleda kroz prozor ogoljenu nutrinu kuće, spavaću sobu potpuno izloženu svačijem pogledu, i oćuti kako ga prožima osjećaj nesreće.

Ćinilo se da je šest izjutra, ali mu je želudac najavljivao podne. Sirijac Mojsije ga pozove da sjedne u dućan dok ne prestane kiša. Gospodin Carmichael još jednom ponovi prognozu da se oblaci neće razići u naredna dvadeset i ćetiri sata. Pomalo je oklijevao prije nego što će skoćiti na puteljak oko obližnje kuće. Skupina dječaka u borbenoj igri bacila je grudu blata koja je pljusnula o zid, na nekoliko metara od njegovih svježe ispeglanih hlaća. Sirijac Elias iziđe iz dućana s metlom u ruci, priprjetivši im na nerazumljivoj mješavini arapskog i španjolskog.

Dječaci veselo graknuše:

- Arapin, kućkin sin.

Gospodin Carmichael se uvjeri da mu je odijelo čisto kao sunce. Zatim zatvori kišobran i uđe u brijačnicu, odmah se smjestivši na stolicu.

- Uvijek sam govorio da ste vi razborit čovjek - reče brijač. Svezao mu je veliki ubrus oko vrata. Gospodin Carmichael udahne miris lavandine vodice što mu je izazivao jednaku muku kao i ledena isparenja u zubarskoj ordinaciji. Brijač mu poče potkresivati obrasli zatiljak. Nestrpljiv, gospodin Carmichael potraži pogledom nekakvo štivo.

- Nemate štampe?

Brijač odgovori ne prekidajući posao.

- U ovoj se zemlji mogu dobiti samo vladine novine, a te u ovu radnju neće ući dok ja budem živ.

Gospodinu Carmichaelu nije preostalo drugo nego da pilji u svoje trošne cipele, dok ga brijač nije zapitao za udovicu Montiel. Od nje je i došao. Vodio joj je poslove otkako je umro Chepe Montiel, za kojega je godinama radio kao knjigovođa.

- Po starome - reče.

- Čovjek se bori za goli život - reče brijač kao da priča za sebe - a ona sama ima zemlje da je u pet dana na konju ne bi obišao. Mora da posjeduje najmanje deset kotara.

- Tri - odvrati gospodin Carmichael. I nadoveže uvjeren: - To je najbolja žena na svijetu.

Brijač se približi toaletnom stoliću da očisti češalj. Gospodin Carmichael ugleda u zrcalu odraz kozjeg lica i još jednom mu postane jasno zašto ga ne cijeni. Brijač se javi gledajući u zrcalo.

- Lijep posao, nema što: moja stranka je na vlasti, policija prijete smrću mojim političkim protivnicima, a ja od njih kupujem zemlju i stoku po cijeni koju sam određujem.

Gospodin Carmichael prigne glavu. Brijač se ponovo dade na šišanje. »Kad prođu izbori« - zaključí - »tri su kotara u mojem vlasništvu, nemam konkurencije, a uzgred sam i dalje bog i batina, makar se promijenila vlada. Kažem vam ja, ne bih bolje prošao ni da štampan novce.«

- Jose Montiel bio je bogat još mnogo prije nego što su počela ova politička natezanja - reče gospodin Carmichael.

- Sjedeći onako u gaćama na ulazu u mlin za ljuštenje riže - reče brijač. - Povijest kazuje da je prve cipele obuo prije devet godina.

- Sve da je to i istina - popusti gospodin Carmichael - udovica nema nikakve veze s Montielovim poslovima.

- Samo se pravila da to ne vidi - priklopi brijač. Gospodin Carmichael podigne glavu. Popusti plahtu oko vrata da olakša protok krvi. »Evo zašto sam uvijek više volio da me šiša moja žena«, pobuni se. »Ništa mi ne naplaćuje, i povrh svega mi ne bistri politiku.« Brijač mu potisne glavu naprijed i nastavi šutke posao. Povremeno bi sjeckao škarama u prazno, da iskali višak virtuoznosti. Gospodin Carmichael začuje viku na ulici. Pogleda na zrcalo: žene i djeca prolazili su pokraj vrata noseći namještaj i pribor iz preseljenih kuća. Poprati to s gorčinom.

- Nevolja na sve strane, a vi i dalje potpirujete političke mržnje. Progona nema već debelu godinu dana, a još uvijek se ponavlja ista pjesma.

- I njihova ravnodušnost je progon - reče brijač.

- Ali nam barem ne ravnaju kosti - reče gospodin Carmichael.

- Prepustiti nas sudbini također je jedan od načina da nam naravnaju kosti.

Gospodin Carmichael izgubi strpljenje. - To su novinska nagvaždanja. Brijač ne reče ništa. Načini pjenu u tikvici i čeddcom nasapuna potiljak gospodina Carmichaela. »Čovjek jedva čeka da s nekim porazgovara«, stade se ispričavati. »Nemamo prečesto priliku slušati nepristrana čovjeka.«

- Kad treba hraniti jedanaestero djece, nema čovjeka koji ne bi bio nepristran - reče gospodin Carmichael.

- Slažem se - otpovrne brijač.

Uze oštriti britvu o dlan. Šutke mu je obrijao potiljak, skidajući sapunicu prstima i brišući te prste o hlače. Na kraju je potiljak protrljao kockom alauna. Završio je posao bez ijedne riječi. Zakopčavajući ovratnik, gospodin Carmichael ugleda na zidu u dnu radnje prikucan natpis: »Zabranjeno govoriti o politici.« Otresao je preostale dlake s ramena, objesio kišobran o ruku i zapitao pokazujući na natpis:

- Zašto ga ne skinete?

- To ne vrijedi za vas - reče brijač. - Već smo se složili da ste vi nepristran čovjek.

Gospodin Carmichael ovog puta nije se skanjivao skočiti na stazicu. Brijač ga je gledao dok nije zamaknuo za ugao, a onda se blaženo zapiljio u mutnu i opasno nabujalu rijeku. Prestalo je kišiti, ali se nad selom nepomično nadvio olovni oblak. Nešto prije jedan uđe Sirijac Mojsije, tužeći se kako mu kosa otpada s tjemena, ali zato na potiljku raste kao iz vode.

Sirijac se šišao ponedjeljkom. Obično bi s nekom vrsti fatalizma prigruo glavu i zahrkao na arapskom, dok je brijač naglas razgovarao sam sa sobom. Tog ponedjeljka, međutim, prenuo se na prvo pitanje.

- Zna li tko je bio ovdje?

- Carmichael - reče Sirijac.

- Prokleti crnac Carmichael - potvrdi brijač kao da sriče riječi. - Prezirem takav soj ljudi.

- Carmichael nije čovjek - reče Sirijac Mojsije. - Taj već treću godinu ne kupuje cipele. Ali u politici, radi ono što treba raditi: vodi knjige zatvorenih očiju.

Obori bradu na prsa da ponovo zahrče, ali se brijač ustoboči pred njim prekrivši ruke i reče: »Slušajte, govнару arapski! Uz koga ste vi zapravo?« Sirijac mirno odvrati:

- Uz sebe.

- Na krivom ste putu - reče brijač. - U najmanju ruku biste se morali prisjetiti onih četiriju rebara što su ih sinu vašeg zemljaka Eliasa slomili na račun Chepea Montiel.

- Eliasa prati smola, pa mu se čak i sin bacio u politiku - otpovrne Sirijac. - Ali sada momak pocupkuje negdje u Brazilu, a Chepe Montiel je umro.

Prije negoli će izići iz sobe u kojoj je vladao nered od dugih noći ispunjenih patnjom, načelnik je obrijao desnu stranu lica, ostavivši na lijevoj bradu od osam dana. Potom je obukao čistu odoru, navukao lakirane čizme i krenuo na objed u svratiste, jer je kiša prestala padati. U blagovaonici nije bilo nikoga. Načelnik prođe između stolova i smjesti se sasvim neupadljivo na dnu prostorije: - Mascaras - zazove.

Pojavi se vrlo mlada cura, u kratkoj i tijesnoj haljini, čvrstih sisa kao kamen. Načelnik, ne gledajući u nju, naruči objed. Vraćajući(se u kuhinju, cura upali radio koji je stajao na polici pri kraju blagovaonice. Začuje se emisija vijesti, s odlomcima iz govora što ga je prethodne noći održao predsjednik republike, a zatim nabranje novih artikala za koje je zabranjen uvoz. Kako je glas spikera sve više osvajao prostor, tako je jačala i vrućina. Kad se cura vratila noseći juhu, načelnik je pokušavao zadržati znojenje hladeći se kapom. reče cura.

- I ja se znojim od tog radija.

Načelnik prione uz juhu. Uvijek je smatrao da to usamljeno svratiste, koje je životarilo od povremenih trgovačkih putnika, predstavlja oazu unutar sela. Ono je, zapravo, prethodilo selu. Na njegovoj trošnoj drvenoj terasi, trgovci koji su iz unutrašnjosti dolazili da otkupe urod riže, provodili su noći u igranju karata, očekujući svježinu svitanja kako bi mogli zaspati. I sam pukovnik Aureliano Buendia, koji je u Macondu morao uglaviti uvjete kapitulacije u zadnjem građanskom ratu, prespavao je jednu noć na toj terasi, u ono doba kad na kilometre uokolo nije bilo nikakva naselja. Bijaše to ova ista zgrada drvenih zidova i limena krova, s istom blagovaonicom i jednakim pregradama od ljepenke u sobama, samo što nije bilo elektrike ni nužnika. Jedan je stari trgovački putnik pričao kako je do početka stoljeća u blagovaonici visjela zbirka krinki za uporabu gostima, i kako su ovi pod tim krinkama obavljali nuždu u dvorištu, naočigled svijetu. Načelnik je morao raskopčati ovratnik da bi mogao dokrajčiti juhu. Nakon vijesti slijedila je ploča sa stihovanim reklamama. Poslije toga, sentimentalni bolero. Muškarac maznoga glasa, svisnuo od ljubavi, odlučio je obići svijet u potrazi za ljubljenom. Načelnik stade slušati, očekujući jelo, dok nije vidio kako pokraj svratišta prolaze dva djeteta s dvjema stolicama i naslonjačem za ljuljanje. Iza njih, dvije žene i muškarac s loncima, koritima i komadima pokućstva.

Iziđe na vrata doviknuvši: - Gdje ste to pokrali?

Žene zastanu. Muškarac mu objasni da premještaju kuću na uzvišenije zemljište. Načelnik upita kamo su je odnijeli, i muškarac šeširom pokaže na jug.

- Onamo gore, na teren što nam ga je don Sabas iznajmio za trideset pesosa.

Načelnik preleti pogledom po stvarima. Rasklimani naslonjač za ljujanje, napuknuti lonci. Sirotinjska starež. Načas se zamisli. Naposljetku reče:

- Premjestite kuće i svoje prnje na slobodno zemljište pored groblja. Muškarac se prenerazi.

- To je općinska zemlja, i neće vas ništa stajati - reče načelnik. - Općina vam je poklanja.

A onda nadoda, obraćajući se ženama: »I recite don Sabasu da mu ja poručujem neka se ne ponaša lupeški.«

Završio je s objedom preko volje. Zatim je pripalio cigaretu. Njezinim opuškom je pripalio drugu i utonuo u razmišljanje, dugo, držeći laktove na stolu, dok je radio mljeo srceparateljna bolera.

- O čemu razmišljate? - zapita cura, sklanjajući prazne tanjure. Načelnik ni da okom trepne.

- O onoj sirotinji.

Stavi kapu i uputi se kroz lokal. Osvrnuvši se, reče s vrata:

- Ovo mjesto treba kako-tako privesti redu.

Iza ugla je naletio na krvav okršaj pasa. Ugleda splet hrptova i šapa u vrtlogu bijesnog rezanja, a zatim nakešene zube i psa kako šepesa podvijena repa. Odmakne se ustranu i uputi stazom do policijske postaje.

Neka je žena vikala u ćeliji, dok je čuvar spavao sijestu potrbuške izvaljen na poljskom krevetu. Načelnik šutne u nogu kreveta. Čuvar skoči kao oparen.

- Tko je to? - upita načelnik. Čuvar se ukoči u stavu mirno.

- Žena koja je stavljala cedulje.

Načelnik stade sipati pogrde na račun svojih podređenih. Želio je znati tko je priveo ženu i po čijem su je nalogu strpali u ćeliju. Policajci mu dadoše nekakvo zamršeno objašnjenje.

- Kada ste je ovamo stavili?

- Zatvorili su je u subotu navečer.

- Ona ima da iziđe, a netko od vas će na njezino mjesto - zagrmi načelnik. - Ta je žena prespavala u ćeliji, a selo je osvanulo oblijepljeno ceduljama.

Čim su se otvorila masivna željezna vrata, iz ćelije je kričeći izjurila zrela žena izraženih ličnih kostiju i kose skupljene na potiljku u golemu punđu učvršćenu češljem.

- Goni se u vrazju mater - reče joj načelnik. Žena rasplete punđu, nekoliko puta protrese dugim i bujnim vlasima, i stušiti se niza stepenice kao mahnita, vičući: »Kurva, kurva!« Načelnik se nagne preko ograde i prodere iz svega glasa, kao da želi da ga osim žene i policajaca čuje cijelo selo.

- I prestanite me zajebavati s tim usranim ceduljama.

Iako je kišica uporno sipila, fra Angel je izišao na popodnevenu šetnju. Još je bilo rano za sastanak s načelnikom, pa je krenuo prema poplavljenom dijelu sela. Ondje je jedino zatekao uginulu mačku kako pluta među cvijećem.

Kad se vraćao, nebo se počelo vedriti. Ozračje je postalo živo i sjajno. Barkača prekrivena katranskim platnom klizila je gustom i nepomičnom rijekom. Iz urušene kuće istrči dijete vičući da je čulo more u pužu. Fra Angel prinese puža uhu. Doista, unutra je šumilo more.

Žena suca Arcadija sjedila je na ulaznim vratima, nekako zanesena, ruku prekriženih na trbuhu i pogleda uprta u barkaču. Na tri kuće odatle počinjali su dućani, izložci s drangulijama i nepokolebljivi arapski trgovci koji su sjedili pred vratima. Dan je zamirao u jarkoružičastim oblacima i u vrevi papagaja i majmuna na drugoj obali. Kuće su se stale otvarati. Pod prljivim stablima na trgu, oko kolica s osvježavajućim napicima ili na trošnim granitnim pločama nekadašnjeg pojila, okupljali su se i čavrljali muškarci. Fra Angel pomisli kako svakog predvečerja, u to doba, selo doživljava čudo preobraženja.

- Velečasni, sjećate li se zarobljenika iz koncentracijskih logora? Fra Angel nije vidio doktora Giralda, ali ga je zamislio kako se smiješi iza prozora zastrtoga žičanom mrežom. Pravo govoreći, nije se sjećao fotografija, ali je bio siguran da ih je nekoć vidio.

- Dođite u čekaonicu - reče liječnik.

Fra Angel gurne vrata sa žičanom mrežom. Na rogožini je ležalo dijete neodređena spola, sama kost i koža, žuto od glave do pete. Dva muškarca i jedna žena čekali su sjedeći oslonjeni na pregradni

zid. Župnik nije oćutio nikakav miris, ali je pomislio da to stvorenje vjerojatno žestoko zaudara.

- Tko je to? - zapita.

- Moj sin - odgovori žena. I nadoda, kao da se isprićava: - Već dvije godine ima krvavi proljev.

Bolesnik skrene pogled k vratima, ne pomićući glavu. Župnika prožme užasnuto sažaljenje.

- I što ste poduzeli? - upita.

- Odavno mu dajemo kuhane banane - reće žena - ali on odbija, makar je to najbolje sredstvo za zatvaranje.

- Morate ga dovesti da se ispovjedi - reće župnik. Izrekao je to prilićno neuvjerljivo. Pažljivo je zatvorio vrata i noktom zagrebao po prozorskoj mrežici, primaknuvši lice da uzmogne unutra vidjeti lijećnika. Doktor Giraldo je nešto tucao u mužaru.

- Što mu je? - zapita župnik.

- Još ga nisam pregledao - odvrati lijećnik i zamišljeno primijeti: - To su stvari koje dolaze po Božjoj volji, velećasni.

Fra Angel se gradio kao da ne ćuje te rijeći.

- Nijedan pokojnik što sam ih u životu vidio nije bio tako mrtav kao ovaj dječak - reće.

Pozdravio se i otišao. U pristaništu nije bilo brodova. Poćelo se mraćiti. Fra Angel razabere da mu se raspoloženje promijenilo nakon susreta s bolesnikom. Ubrzo se prisjeti da kasni na urećeni sastanak i požuri prema policijskoj postaji.

Naćelnik je kunjao u ležaljci, zarivši glavu meću ruke.

- Dobra večer - pozdravi potiho župnik. Naćelnik podigne glavu, i župnika podiću žmarci kad mu je ugledao oći zakrvavljene od oćaja. Jedan mu obraz bijaše gladak i svježe obrijan, dok mu se drugi pretvorio u dlakavi gustiš natopljen nekakvom mašću pepeljaste boje. Promuklo je zavapio:

- Velećasni, ustrijelit ću se.

Fra Angel je bio istinski preneražen.

- Otrovat ćete se od tolikih tableta - reće.

Naćelnik, vukući noge, zaputi se prema zidu i hvatajući se rukama za kosu žestoko tresne o daske. Župnik nikada nije bio suoćen s tolikom boli.

- Uzmite još dvije tablete - reče, svjesno propisujući lijek vlastitoj zbnunjenosti. - Od toga nećete umrijeti.

Ne samo što je stvarno bio nemoćan, nego je bio potpuno svjestan svoje nemoći pred nečijom boli. Obazre se za tabletama po goljoj prostoriji. Uza zidove je stajalo pet-šest kožnatih stolaca bez naslona, vitrina nabijena prašnjavim papirima, i o čavlu je visjela litografija predsjednika republike. Jedini trag tableta odavali su prazni celofanski omoti rasuti po podu.

- Gdje su? - zapita sav očajan.

- Više mi uopće ne djeluju - reče načelnik. Župnik se približi, ponovivši: »Recite mi gdje su.«

Načelnik se silovito trgne, i fra Angel se gotovo sukobi s golemim i čudovišnim licem.

- Jebemtiživot - prodere se načelnik. - Jesam li rekao da me ne zajebavate.

Podigne stolac iznad glave i zavitla ga svom silinom svoga očajanja u prozorsko okno. Fra Angel je dokučio što se događa tek onda kad se, nakon iznenadnog grada od rasprsnutog stakla, načelnik počeo pomaljati iz oblaka prašine kao duh. U tom času zavladao je posvemašnji tajac.

- Poručniče - prošapta župnik.

Na vratima hodnika stajali su policajci s naperenim puškama. Načelnik pogleda kroz njih, zasopljen kao mačak, i oni spuste puške ne mičući se od vrata. Fra Angel uze načelnika za ruku i povede ga do ležaljke.

- Gdje su tablete? - uporno će on.

Načelnik sklopi oči i zabaci glavu. »Dosta mi je tih govana«, reče. »U ušima mi bruji i lubanja mi trne.« Kad je bol načas popustila, okrene se prema župniku i zapita:

- Jeste li razgovarali s onim mesarom?

Župnik šutke potvrdi. Po izrazu koji je popratio ovaj odgovor, načelnik je shvatio kako je taj razgovor završio.

- Zašto ne porazgovarate s doktorom Giraldom? - predloži župnik.

- I liječnici opće prakse vade zube.

Načelnik nije odmah odgovorio. »Reći će da nema kliješta«, javi se napokon. I nadoveže:

- To je zavjera.

Iskoristio je trenutačno olakšanje da se odmori od tog nemilosrdnog dana. Kad je otvorio oči, u prostoriji je vladao polumrak. Reče, ne videći fra Angela:

- Došli ste zbog Cesara Montera.

Odgovora nije bilo. »Ovako bolestan nisam mogao ništa poduzeti«, nastavi. Ustane da upali svjetlo, i prvi nalet komaraca provali kroz balkon. Fra Angel se odjednom sjeti kako je kasno.

- Vrijeme leti - reče.

- U svakom slučaju, moramo ga poslati u srijedu - reče načelnik. - Sutra ćemo srediti sve što treba, i po podne ga možete ispovjediti.

- U koliko sati?

- U četiri.

- I ako bude kišilo?

Načelnik u jednom pogledu iskali sve ono nestrpljenje što se nakupilo u dva tjedna patnje.

- I ako nastupi smak svijeta, velečasni.

Bol se nije dala smiriti nikakvim sredstvima. Načelnik je smjestio visaljku na sobni balkon, pokušavajući zaspati na svježem zraku prvih noćnih sati. Međutim, prije osam ga je ponovo pritislo očajanje, pa je otišao do trga što je zamro u gustom valu zapare. Nakon kraćeg tumananja po okolici, ne nalazeći potrebno nadahnuće da se suprotstavi boli, ušao je u kinematograf. Prevario se. Zujanje ratnih aviona samo mu je pojačalo bol. Još prije stanke izišao je iz dvorane i došao u ljekarnu upravo kad je Lalo Moscote htio zatvoriti vrata.

- Dajte mi najjače sredstvo što ga imate protiv zubobolje. Ljekarnik mu zapanjeno pogleda obraz. Zatim otiđe do kraja radnje, prolazeći kroz dvostruki red ostakljenih ormara potpuno ispunjenih porculanskim bočicama, na kojima je naziv preparata bio utisnut plavim slovima. Gledajući ga s leđa, načelnik je shvatio da taj čovjek zadrige i ružičaste šije možda doživljava trenutak sreće. Poznavao ga je. Živio je u dvjema sobama na dnu ljekarne, a njegova supruga, veoma debela žena, odavna je bila oduzeta paralizom.

Lalo Moscote vratio se za tezgu noseći porculansku bočicu bez natpisa. Kad ju je odčepio, iz nje se stao širiti miris aromatičnih trava.

- Što je to?

Ljekarnik zabode prste među suhe sjemenke u bočici. »Dragušac«, odvrat. »Dobro ga prožvačite i pomalo gutajte sok. Ništa bolje od

toga za ognojeni zub.« Prosuo je nekoliko sjemenki na dlan i rekao gledajući načelnika preko naočala:

- Otvorite usta.

Načelnik se nije dao. Obrnuo je bočicu da se uvjeri kako nema nikakve oznake i opet se zagledao u ljekarnika.

- Dajte mi kakav strani lijek - reče.

- Ovo je bolje od bilo kojeg stranog lijeka - reče Lalo Moscote. - To vam jamči tri hiljade godina narodne mudrosti.

Stade umatati sjemenke u komad novine. Nije izgledao kao glava obitelji. Prije je podsjećao na ujaka koji zamata dragušac s nježnom usrdnošću kao da za djecu pravi avion od papira. Kad je podigao glavu, lice mu ozari smiješak.

- Zašto ga ne izvadite?

Načelnik ne odgovori. Platio je novčanicom i izišao iz ljekarne ne očekujući da mu se uzvratiti sitniš.

Noć je odmicala, a on se i dalje grčio u visaljci, ne usuđujući se žvakati sjemenke. Oko jedanaest, kad je vrućina dosegla vrhunac, naglo je udario pljusak koji se uskoro izrodio u sitnu kišicu. Izmožden vrućinom, drhtureći obliven ljepljivim ledenim znojem, ispružio se potrbuške u visaljci, otvorio usta i stao u sebi moliti. Molio je zdušno, sav napet u konačnom grču, ali svjestan da ga, koliko god se upinje da ostvari vezu s Bogom, bol sve jače gura u suprotnom smjeru. Konačno je obuo čizme, navukao kabanicu preko pidžame i otišao u policijsku postaju. Upao je dižući uzbunu. Zapleteni u guštaru sna i jave, policajci nahrupe u hodnik pipajući u pomrčini za oružjem.

Kad se upalilo svjetlo, bili su napola odjeveni i očekivali naređenje.

- Gonzalez, Rovira, Peralta - vikne načelnik.

Trojica prozvanih odvoje se od skupine i stanu oko poručnika. Nekog opipljivog razloga za takav odabir nije bilo: trojica običnih mješanaca. Jedan od njih, dječjih crta lica, ošišan do kože, bio je u majici. Druga dvojica imala su jednaku majicu ispod raskopčane bluze. Nisu dobili točno određen nalog. Preskačući po četiri stepenice za načelnikom, izišli su iz postaje u koloni. Prešli su ulice ne obazirući se na kišicu i zastali pred zubarskom ordinacijom. U dva energična naleta raznijeli su kundacima ulazna vrata. Već su bili u kući, kad se u predvorju upalilo svjetlo. Nizak i ćelav čovjek, s izraženim tetivama, pojavi se u gaćama na pokrajnjim vratima,

pokušavajući navući ogrtač za kupanje. U prvi čas se skamenio podignute ruke i otvorenih usta, kao da ga je fotograf snimio bljeskalicom. Zatim je poskočio unatrag i spotakao se o ženu koja je u noćnoj košulji izišla iz spavaće sobe.

- Odbij tamo - vikne poručnik.

Žena jaukne pokrivši rukama usta i vrati se u spavaću sobu. Zubar se uputi u predvorje vezujući pojas na ogrtaču i tek tada prepozna trojicu policajaca s naperenim puškama, i načelnika s kojega se slijevala voda dok je mirno stajao držeći ruke u džepovima kabanice.

- Iziđe li gospođa iz sobe, imamo nalog da se puca - reče poručnik. Zubar dohvati kvaku i zazove u mrak: »Jesi li čula, srce?« a onda brižljivo zatvori vrata spavaće sobe. Nakon toga se uputio u ordinaciju, dok su ga kroz izbljedjeli namještaj od pruća pažljivo motrile tamne oči pušćanih cijevi. Dva su mu policajca prepriječila put na ulazu u ordinaciju. Jedan je upalio svjetlo; drugi je pošao ravno prema radnom stolu i iz ladice izvadio revolver.

- Mora da postoji i drugi - javi se načelnik. Ušao je zadnji, iza zubara. Dvojica policajaca obavila su brzu i temeljitu premetačinu, dok je treći stražario na vratima. Istresli su kutiju s instrumentima na radni stol, pobacali na pod kalupe za uzimanje otisaka, nedovršena umjetna zubala, pojedine zube i zlatne navlake; ispraznili bočice iz staklenog ormara i oštrim trzajima bajoneta rasporili gumeni jastuk na zubarskoj stolici i podesivo mekano sjedište okretnog naslonjača.

-Tridesetosmica, duga cijev - pobliže odredi načelnik. Ispitivački premjeri zubara. »Bolje za vas da odmah kažete gdje je«, reče mu. »Nismo došli ovamo da rušimo kuću.« Sitne i bezbojne zubareve oči iza naočala sa zlatnim okvirom nisu ni trepnule.

- Meni se ne žuri - odvratilo staloženo. - Ako vas veseli, samo vi i dalje rušite.

Načelnik se zamisli. Razgledavši još jednom sobičak od neizblanjanih dasaka, približi se stolici izdajući odrješite naloge svojim policajcima. Jednoga je postavio na ulična vrata, drugoga na ulaz u ordinaciju, a trećega pored prozora. Tek kada se smjestio u stolici i konačno raskopčao mokru kabanicu, oćutio je blizinu hladnih metala. Duboko je udahnuo zrak prožet kreozotom i zabacio potiljak na naslon za glavu, nastojeći smiriti disanje. Zubar pokupi s poda nekoliko instrumenata i stavi ih u lonac da se prokuhaju.

Okrenuo je leđa načelniku i zagledao se u plavičasti plamen primusa, ponašajući se baš kao da je sam u ordinaciji. Kad je voda dovoljno proključala, omotao je dršku lonca papirom i htio ga donijeti do stolice. Policajac mu se ispriječi. Zubar spusti lonac da mu para ne ometa vidik i reče načelniku:

- Naredite ovom ubojici da se skloni na neko prikladnije mjesto.

Na načelnikov mig, policajac se odmakne od prozora da oslobodi prilaz stolici. Otkoturao je stolac do zida i sjeo raširenih nogu, držeći pušku na koljenima, ne zapuštajući ni načas stražarsku dužnost. Zubar upali lampu. Zaslijepljen iznenadnom svjetlošću, načelnik zatvori oči i otvori usta. Bol je prestala.

Zubar pronađe bolesni zub, odmičući kažiprstom natečeni obraz i podešavajući drugom rukom pomičnu lampu, bez trunke obzira prema otežanom disanju pacijenta. Zatim je zavrnuo rukav do lakta i pripremio sve za vađenje. Načelnik ga ščepa za zapešće.

- Injekciju - reče. Pogledi im se prvi put sukobe.

- Vi ubijate bez injekcije - reče zubar ne podižući glasa. Načelnik nije uopće osjetio da se ruka što drži kliješta bilo kako pokušava osloboditi. »Pronađite ampule«, reče. Policajac u kutu okrenu cijev u njih, i obojica začuše škljocanje od povlačenja zatvarača.

- Recimo da ih nema - reče zubar.

Načelnik otpusti zapešće. »Mora ih biti«, odvrati, zagledavajući se s očajničkom pozornošću u rasute stvari na podu. Zubar ga sažaljivo odmjeri. Zatim mu gurne glavu na naslon i odsiječe, prvi put odavajući nestrpljenje:

- Okanite se gluposti, poručniče . Kod ovakve gnojne upale ne pomaže nikakva injekcija.

Kad je proteklo najgroznije iskušenje u njegovu životu, načelnik se pomalo opusti i sav izmožden ostane sjediti u stolici, dok su mu se tamne mrlje od vlage na ljepenki stropa doživotno urezivale u pamćenje. Čuo je kako zubar nešto petlja po umivaoniku. Čuo je kako vraća na mjesto ladice radnog stola i šutke kupi stvari s poda.

- Rovira - zazove načelnik. - Pozovi Gonzaleza da uđe, pokupite stvari s poda i dovedite sve u prijašnji red.

Policajci su izvršili naredbu. Zubar pincetom zahvati tampon, umoči ga u tekućinu željezne boje i začepi mu ranu. Načelnik oćuti lagano žarenje. Kad mu je zubar zatvorio usta, i dalje je buljio u strop

oslušujući vrznanje policajaca koji su se trudili da po sjećanju nanovo uspostave savršen red u ordinaciji. Na tornju odbije dva. Bukač s minutom zakašnjenja ponovi točno vrijeme u romonu kišice. Nedugo nakon toga, zaključivši da je posao dovršen, načelnik daje znak policajcima da se vrate u postaju.

Zubar se uopće nije odmicao od stolice. Kad su policajci izašli, izvadio je tampon. Zatim mu je pod jarkom svjetlošću lampe pregledao usnu šupljinu, iznova zaklopio čeljusti i odmaknuo lampu. Sve je bilo gotovo. U vrućoj sobici zavlada ona čudna nelagoda što je jedino osjećaju čistači u kazalištu kad otiđe i posljednji glumac.

- Nezahvalna dušo - reče načelnik.

Zubar stavi ruke u džepove ogrtača i odmakne se za korak, da ga propusti. »Imali smo nalog za pretres«, nadoveže načelnik, tražeći ga pogledom iza jarkog blještavila. »Postojale su točne upute da se pronađe oružje, municija i dokumenti s pojedinostima o širokoj državnoj zavjeri.« Upilji se u zubara još uvijek vlažnim očima i nastavi: »Mislio sam da ću dobro postupiti ako ne izvršim taj nalog, ali sam se prevario. Sad stvari drugačije stoje, opozicija ima zajamčenu sigurnost i svi žive u miru, a vi se i dalje bavite zavjereničkim mislima.« Zubar otare rukavom jastuk sa stolice i obrne ga na neoštećenu stranu.

- Vaše držanje šteti ovom mjestu - nastavi načelnik pokazavši na jastuk, ne obazirući se na zamišljen pogled što ga je zubar svrnulo na njegov obraz. - Sad općina mora nadoknaditi štetu za sav ovaj krš, a i za ulazna vrata. Masne pare, i to samo zbog vaše tvrdoglavosti.

- Ispirajte ranu čajem od roženjače - reče zubar.

Sudac Arcadio pogleda utelegrafijski rječnik, jer su u njegovu nedostajala neka slova. Nije se mogao snaći: Ime rimskog postolara čuvenog po satiričkim napadima kojih nitko nije bio pošteđen, i druga nevažna objašnjenja. S potpuno jednakom povijesnom opravdanošću -pomisli - anonimna pogrda na vratima nečije kuće mogla bi se nazvati marforio. Nije bio razočaran. Za te dvije minute što ih je uložio u listanje rječnika oćutio je, prvi put nakon mnogo godina, olakšanje zbog obavljene dužnosti.

Telegrafist ga je ugledao kako odlaže rječnik na policu, među zaboravljene zbirke poštanskih propisa i uredbi, i prekinuo tipkanje poruke energičnim upozorenjem. Zatim se primaknuo miješajući

karte, u želji da mu izvede trik koji je tada bio popularan: pogađanje triju karata. Ali suca Arcadija to nije zanimalo. »Sada sam jako zauzet«, ispričao se i izišao na užarenu cestu, gonjen mutnom izvjesnošću kako je tek jedanaest sati, a tog utorka će još biti vražjeg posla. U uredu ga je načelnik očekivao s moralnim problemom. Nakon posljednjih izbora policija je zaplijenila i uništila biračke listiće opozicijske stranke. Većina stanovnika u mjestu nije imala osobnih dokumenata.

- Ova čeljad što premješta kuće - zaključio načelnik raskrilivši ruke
- ne zna ni kako se zove.

Sudac Arcadio je uvidio da te raskriljene ruke odražavaju iskreno žaljenje. A načelnikov problem bio je jednostavan: trebalo je samo zatražiti imenovanje voditelja matičnih knjiga, odnosno matičara. Pisar je časkom razriješio slučaj.

- Treba ga samo pozvati - reče. - Imenovan je prije kakvih godinu dana.

Načelnik se stade prisjećati. Prije više mjeseci, kad su mu dojavili o imenovanju matičara, u međugradskom telefonskom razgovoru raspitao se kako ga valja dočekati, i odgovor je bio: »Metkom u čelo.« Sada su stizala drugačija naređenja. Okrenuo se pisaru držeći ruke u džepovima i rekao:

- Napišite pismo.

Tipkanje pisaćeg stroja stvorilo je u uredu radnu atmosferu koja se odrazila na savjest suca Arcadija. Očutio se prazan. Iz džepa na košulji izvadio je suhu cigaretu i, prije negoli će zapaliti, protrljao je među dlanovima. Zatim je potisnuo sjedište, do kraja opruge, i u tom položaju ga zateče čvrsto uvjerenje da proživljava važan trenutak u životu. Pažljivo je sročio rečenicu prije negoli je izrekao:

- Ja bih na vašem mjestu odredio i sudskog povjerenika.

Protivno njegovu očekivanju, načelnik nije odmah odgovorio. Pogledao je rastreseno na sat. Dovoljno da se uvjeri kako je još daleko od objeda. Kad je progovorio, bilo je to preko volje: nije mu poznat postupak za imenovanje sudskog povjerenika.

- Sudskog povjerenika prije je biralo općinsko vijeće - objasni sudac Arcadio. - Budući da sada nema vijeća, ovlašteni ste da ga za vrijeme opsadnog stanja vi izaberete.

Načelnik ga je slušao dok je bez čitanja potpisivao pismo. Zatim je to popratio razdraganim riječima, ali je pisar načinio primjedbu etičke naravi u pogledu postupka što ga je preporučio njegov pretpostavljeni. Sudac Arcadio bio je uporan: posrijedi je privremen postupak u privremenoj situaciji.

- Ne zvuči loše - reče načelnik.

Skinuo je službenu kapu i stao se njome hladiti, a sudac Arcadio je zapazio crveni trag što mu ga je zarežala na čelu. Po načinu mahanja je vidio da načelnik i dalje razmišlja. Dugim i povijenim noktom malog prsta otresao je pepeo s cigarete i stao čekati.

- Imate li kakvog kandidata? - upita načelnik. Bilo je jasno da se obraća pisaru.

- Kandidata - ponovi sudac sklapajući oči.

- Ja bih na vašem mjestu odredio poštenog čovjeka - reče pisar. Sudac izgledi tu drskost. »To je jasno samo po sebi«, reče, i naizmjenice pogleda obojicu.

- Recimo - reče načelnik.

- Sad se ne mogu sjetiti - odreže zamišljeno sudac. Načelnik se uputi prema vratima. »Razmislite«, reče. »Kad prođe ovo sranje od poplave, riješit ćemo to pitanje povjerenika.« Pisar nije dizao glavu od pisaćeg stroja, sve dok nisu utihnuli koraci načelnika.

- Taj ne zna što radi - javi se napokon. - Prije godinu i po povjereniku su kundacima razmrskali glavu, a on sada traži kandidata kojemu će pokloniti to mjesto.

Sudac Arcadio naglo ustane.

- Idem ja - reče. - Neću da mi pokvariš ručak svojim grozomornim pričama.

Izišao je iz ureda. U sustavu podneva bilo je nečeg zloslutnog. Pisar je to osjetio svojim istančanim njuhom za praznovjericu. Kad je stavio lokot, učinilo mu se da obavlja nešto zabranjeno. Podbrusio je pete. Na vratima telegrafskog ureda sustigao je suca Arcadija, koji je htio provjeriti može li se trik s kartama na neki način primijeniti u pokeru. Telegrafist mu nije želio odati tajnu. Ograničio se da bezbroj puta ponovi trik, kako bi sucu Arcadiju pružio priliku da otkrije smicalicu. I pisar je promatrao cijelu stvar. Na kraju je stvorio neki zaključak. Sudac Arcadio, naprotiv, nije ni gledao one tri karte. Znao

je da su to one iste karte što ih je nasumce birao, i da mu ih telegrafist vraća, iako ih prethodno nije vidio.

- Čista magija - reče telegrafist.

Sudac Arcadio je razmišljao samo o tome kako će prijeći ulicu. Kad se pomirio s činjenicom da jednom mora zakoračiti, uhvatio je pisara za ruku i primorao ga da zajedno s njim uroni u usijani žar rastaljenog stakla. Izronili su na pločnik u sjeni. Tada mu je pisar otkrio smicalicu s kartama. Bila je tako jednostavna da se sudac Arcadio oćutio uvrijeđenim.

Jedan su dio puta prešli šutke.

- Naravno - iznebuha se javi sudac s bezrazložnom ljutnjom - podatke niste provjerili.

Pisar se zamislio da dokuči smisao te rečenice.

- Jako je teško - odvratio je napokon. - Većinu tih cedulja skidaju prije svanuća.

- To je drugi trik koji ne razumijem - reče sudac Arcadio. - Mene ne bi zabrinjavala cedulja koju nitko ne čita.

- U tome i jest stvar - reče pisar, zastavši, jer je stigao pred kuću. - Ne zabrinjavaju cedulje, nego strah od cedulja.

Iako su bili nepotpuni, sudac Arcadio htio je znati podatke što ih je prikupio pisar. Pribilježio je slučajeve, s imenima i datumima: jedanaest u jednom tjednu. Između jedanaest imena nije bilo nikakve veze. Oni koji su vidjeli cedulje mahom su tvrdili da su ispisane kistom, plavim crnilom i tiskanim, kojekako izmiješanim, malim i velikim slovima, kao što to rade djeca. Pravopis je bio nemoguć, baš kao da netko namjerno pravi greške. Nisu iznosile nikakvu tajnu: nije bilo ničega što već poodavno ne bi znali i vrapci na krovu. Glavom su mu se rojile svakakve pretpostavke, kad ga je iz dućana zazvao Sirijac Mojsije.

- Imate li peso?

Sudac Arcadio bio je zatečen. Ipak je prevrnuo džepove: dvadeset i pet centava i jedna američka kovanica što ju je kao amajliju nosio još sa sveučilišta. Sirijac Mojsije uze dvadeset i pet centava.

- Uzmite što hoćete i platite mi kad hoćete - reče. Ubaci zveckavu sitninu u praznu ladicu. - Neću da me podne zatekne bez utrška.

I tako je točno u podne sudac Arcadio ušao u kuću ruku punih poklona za ženu. Sjeo je na postelju da izuje cipele, dok se ona

umatala u šarenu svilenu tkaninu. Zamišljala je kako će nakon poroda izgledati u novoj haljini. Poljubi muža u nos. On se pokušao odmaknuti, ali se ona oborila potrbuške na njega, preko postelje. Načas su se smirili. Sudac Arcadio joj prijede dlanom preko leđa, čuteći toplinu nabujalog trbuha, i opazi kako joj trepere slabine. Ona podigne glavu. Promrsi stisnutih zuba:

- Pričekaj, zatvorit ću vrata.

Načelnik je pričekao dok nisu premjestili i posljednju kuću. Za dvadeset sati načinili su nov, širok i ravan put koji je naglo završavao na grobljanskom zidu. Nakon što je pomogao pri smještanju pokućstva, radeći rame uz rame s vlasnicima, načelnik sav zasopljen uđe u obližnju kuhinju. Juha se kuhala na ognjištu od naslaganog kamenja. Podigao je poklopac sa zemljanog lonca i načas omirisao paru. S druge strane ognjišta nijemo ga je gledala koščata žena krupnih i blagih očiju. !- Vrijeme je jelu - reče načelnik.

Žena ne odgovori. Načelnik samozvano napuni tanjur juhom. Tada žena ode u sobu po stolicu i vrati se primaknuvši je stolu da načelnik sjedne. Srčuci juhu, on je promatrao dvorište s nekom vrsti strahopoštovanja. Još jučer je to bila gola ledina. Sad si mogao vidjeti prostrto rublje i dva krmka izvaljena u kaljuži.

- Možete i štogod posaditi - reče.

Žena odgovori ne dižući glavu: »Prasci sve požderu.« Zatim je na isti tanjur izvadila komad kuhanog mesa, dvije kriške mandioke i pola kuhane banane, i to donijela na stol. I slijepac bi vidio s kakvom je ravnodušnošću ispunila taj čin gostoljublja. Načelnik, smiješeći se, pokuša uloviti ženin pogled.

- Ima za sve - reče.

- Dabogda vam prisjelo - reče žena ne gledajući ga. On je prečuo upadicu. Sav se posvetio jelu, ne obazirući se na potoke znoja što su mu se slijevali niz vrat. Kad je završio, žena je pokupila prazan tanjur, i dalje ne gledajući u njega.

- Dokle ćete ovako? - upita načelnik. Žena odgovori ne gubeći staloženost.

- Dok nam ne uskrisite pokojnike koje ste pobili.

- Sada je drugačije - stade objašnjavati načelnik. - Nova vlada vodi računa o dobrobiti građana. Vi, naprotiv...

Žena ga prekine.

- Znamo mi tu pjesmu...

- Naselje kao što je vaše, podignuto u dvadeset i četiri sata, prije si mogao samo zamisliti - bio je uporan načelnik. - Trudimo se da ovo mjesto postane dolično.

Žena je sa žice pokupila čisto rublje i odnijela ga u sobu. Načelnik ju je pratio pogledom dok nije začuo odgovor:

- Ovo je selo bilo dolično dok niste vi došli.

Nije sačekao kavu. »Nezahvalna čeljadi«, reče. »Poklanjamo vam zemlju, a vi se povrh svega tužite.« Žena nije odgovorila. Ali kad je načelnik prošao kroz kuhinju da iziđe na put, promrsila je pognuta nad ognjištem:

- Ovdje će biti gore. Sjećat ćemo vas se po zlu, zbog onih pokojnika iza kuće.

Načelnik je pokušao odspavati sijestu do dolaska brodića. Međutim, zapara je bila nesnosna. Natečeni obraz počeo je splašnjavati. Unatoč tome, nije se dobro osjećao. Dva je sata zurio u neprimjetan tok rijeke, slušajući cvrčanje cvrčka u sobi. Nije mislio ni na što. Kad je začuo motore brodića, svukao se, obrisao znoj ručnikom i navukao odoru. Zatim je potražio cvrčka, uhvatio ga između palca i kažiprsta, i izišao na cestu. Iz mnoštva koje je dočekivalo brodiće izdvoji se čisto, uredno odjeveno dijete, i prepriječi mu put plastičnom strojnicom. Načelnik mu daje cvrčka.

Malo zatim, sjedeći u dućanu Sirijca Mojsija, promatrao je pristajanje brodića. Vreva u pristaništu potrajala je deset minuta. Načelnik oćuti težinu u želucu i laganu glavobolju, pa se prisjeti ženine upadice. Ipak se smirio, promatrajući putnike koji su prolazili drvenim pristanom i protezali se nakon osmosatne ukočenosti.

- Isto sranje - reče.

Sirijac Mojsije skrenu mu pažnju na novost: dolazi cirkus. Načelnik primijeti da je to istina, iako ni sam ne bi znao reći zbog čega. Možda zbog hrpe motki i raznobojnih krpa složenih na natkritom dijelu brodića, i dviju potpuno jednakih žena odjevenih u jednake haljine sa cvjetnim uzorkom, kao jedna te ista udvojena osoba.

- Barem stiže cirkus - promrmlja.

Sirijac Mojsije stade pričati o zvijerima i mađioničarima. Ali načelnik je drukčije razmišljao o cirkusu. Ispruživši noge, zagledao se u vršak čizama.

- Selo napreduje - reče.

Sirijac Mojsije prestade se hladiti lepezom. »Znaš li koliko sam danas utržio?« upita. Načelnik se nije htio upuštati u bilo kakvo računanje, ali je pričekao odgovor.

- Dvadeset i pet centava - otpovrne Sirijac.

U tom je trenutku načelnik vidio kako telegrafist otvara poštansku vreću da uruči poštu doktoru Giraldu. Zazove ga. Službena pošiljka bila je u drugačijoj omotnici. Raskinuo je pečate i uvjerio se da su posrijedi uobičajene obavijesti i propagandni vladini letci. Kad ih je pročitao, gat je promijenio izgled: sanduci s trgovačkom robom, košare s kokošima i zagonetne cirkuske sprave. Spuštao se sumrak. Osovio se uzdišući:

- Dvadeset i pet centava.

- Dvadeset i pet centava - ponovi Sirijac čvrstim glasom, takoreći bez stranog naglaska.

Doktor Giraldo je pratio do kraja iskrcavanje s brodića. Načelniku je skrenuo pažnju na bujnu ženu, držanja kao u svećenice, kojoj su ruke bile urešene brojnim narukvicama. Reklo bi se da pod šarenim suncobranom očekuje Mesiju. Načelnik nije htio razmišljati o došljakinji.

- Mora da je to krotiteljica - reče.

- Na neki način ste u pravu - reče doktor Giraldo, žvačući riječi dvostrukim nizom svojih bisera. - To je punica Cesara Montera. Načelnik je i dalje bio odsutan. Pogledao je na sat: četiri manje dvadeset i pet. Na vratima policijske postaje stražar izvijesti da ga je fra Angel čekao pola sata i da će se vratiti u četiri.

Ponovo na cesti, ne znajući što da počne, ugledao je zubara na prozoru ordinacije i primaknuo se da zatraži vatre. Zubar mu pripali, pogledavajući na još uvijek natečen obraz.

- Sad sam dobro - reče načelnik. Razjapi usta. Zubar primijeti:

- Ima toga za plombiranje.

Načelnik podesi revolver na opasaču. »Navratit ću«, odluči. Zubar nije gubio mirnoću.

- Dođite kad god vas volja, da vidimo hoće li mi se ispuniti želja da umrete u mojoj kući.

Načelnik ga potapše po ramenu. »Neće se ispuniti«, priklopi veselo. I zaključa raskrilivši ruke:

- Moji su zubi iznad svih stranaka.

- Znači, ne udaješ se?

Žena suca Arcadija raširi noge. »Ma kakvi, velečasni«, odgovori. »A još manje kad mu rodim nasljednika.« Fra Angel skrenu pogled prema rijeci. Uginula, golema, krava je plutala niz traku matice, načičkana strvinarima.

- Ali to će biti nezakonito dijete - reče.

- Vrlo važno - otpovrne ona. - Arcadio je sada dobar prema meni. Ako ga primoram da se vjenča, osjećat će se privezanim i iskalit će se na meni.

Bila je izula klompe i govorila je razdvojenih koljena, oslonivši nožne prste na prečku stolca. Lepezu je držala na krilu i ruke prekrizene preko nabujalog trbuha. »Ma kakvi, velečasni«, ponovi, jer je fra Angel i dalje šutio. »Don Sabas me kupio za 200 pesosa, sladio se mnome tri mjeseca, a onda me golu i bosu izbacio na ulicu. Da me Arcadio nije prihvatio, umrla bih od gladi.« Pogleda župnika prvi put.

- Ili bih se morala prokurvati.

Fra Angel je navaljivao već šest mjeseci.

- Moraš ga prisiliti da se vjenčate i osnujete obitelj - reče. - Ovako, kako sada živite, ne samo što si u nesigurnom položaju, nego vas dvoje dajete selu loš primjer.

- Bolje je te stvari raditi otvoreno - reče ona. - Drugi to isto rade u mraku. Zar niste čitali cedulje?

- To su klevete - reče župnik. - Moraš ozakoniti svoje stanje i obraniti se od zlih jezika.

- Ja? - reče.- Ne moram se braniti ni od čega, jer sve svoje obavljam po danjoj svjetlosti. Dokaz za to je da nikome ne pada na pamet da mi podmeće cedulje, dok, naprotiv, sva uglednija gospoda imaju toga i za prodaju.

- Ne znaš što govoriš - nije se dao župnik - ali ti je Bog udijelio sreću da dobiješ muškarca koji te poštuje. Baš zato se moraš vjenčati i zasnovati pravu obitelj.

- Ja se u te stvari ne razumijem - reče ona - ali kako god uzmeš, ovako kako jest, imam postelju i nisam gladna.

- A ako te ostavi?

Ona se ugrize za usnu. Zagonetno se nasmiješi i odvrti:

- Neće me ostaviti, velečasni. Znam zašto vam to kažem.

Ni ovog puta fra Angel nije htio popustiti. Preporučio joj je da barem dolazi na misu. Ona mu odgovori da će to učiniti »negdje ovih dana«, i župnik nastavi šetnju da ispuni vrijeme do sastanka s načelnikom. Jedan od sirijskih trgovaca skrene mu pažnju na lijep dan, ali se on nije osvrtao. Privukle su ga pojedinosti cirkusa što je po blještavom suncu iskrcavao nemirne životinje. Ondje se zadržao do četiri. Načelnik se rastajao od zubara, kad je vidio da mu se približava fra Angel. »Točni smo«, reče i stegne mu ruku.

»Točni, makar ne pada kiša.« Riješen da se uspne strmim policijskim stubištem, fra Angel priklopi:

- Niti je nastupio smak svijeta.

Dvije minute nakon toga uveli su ga u ćeliju Cesara Montera. Dok je trajala ispovijed, načelnik je sjedio u hodniku. Prisjećao se cirkusa, žene koja je držeći se zubima za nekakav jezičac visjela na pet metara visine, i muškarca u plavoj, zlatom opšivenoj odori, kako na bubnju udara tuš. Pola sata kasnije, fra Angel je izišao iz ćelije Cesara Montera.

- Gotovo? - zapita načelnik.

Fra Angel ga odmjeri pogledom punim predbacivanja.

- To što radite je zlodjelo - reče. - Taj čovjek već pet dana nije okusio jela. Jedino mu je snažan organizam omogućio da preživi.

- To je bila njegova volja - reče mirno načelnik.

- Nije istina - odreže župnik glasom u kojem se ogledala tiha odlučnost. - Izdali ste nalog da mu ne donesu jelo. Načelnik upre u nj kažiprstom.

- Čuvajte se, velečasni. Odajete ispovjednu tajnu.

- To ne ulazi u ispovijed - reče župnik.

Načelnik se hitro osovi. »Nemojte se zbog toga ljutiti«, reče, prasnuvši u smijeh. »Ako vas to jako muči, odmah ćemo naći lijeka.« Pozvao je policajca i naredio da iz svratišta donesu jelo za Cesara Montera. »Neka pošalju cijelo pile, i to masno, tanjur krumpira i zdjelu salate«, reče, i doda obraćajući se župniku:

- Sve na račun općine, velečasni. Da se osvjedočite kako su se stvari izmijenile.

Fra Angel ponikne glavom.

- Kad ćete ga otpremiti?

- Brodići isplovljavaju sutra - odvratni načelnik. - Ako se večeras urazumi, otići će i on. Jedino mora shvatiti da mu pokušavam načiniti uslugu.

- Prilično skupu uslugu - reče župnik.

- Nema te usluge koja ne stoji novaca one što te novce imaju - reče načelnik. Upre pogled u prozirne plave oči fra Angela i nadoveže:

- Pretpostavljam da ste mu na sve to opširno ukazali. Fra Angel nije odgovorio. Sišao je stubištem i oprostio se s odmorišta muklim rezanjem. Tada je načelnik prešao hodnik i ušao bez kucanja u ćeliju Cesara Montera.

Sobica je bila skućena i škrto namještena: praonik i željezni krevet. Cesar Montero, neobrijan, u istoj odjeći koju je nosio kad je u utorak prethodnog tjedna izišao iz kuće, ležao je izvaljen na krevetu. Nije ni trepnuo kad je začuo načelnika: »Sad kad si izravnao račune s Bogom - govorio je ovaj - bio bi red da ih izravnaš i sa mnom.« Dovuče stolicu do kreveta i zajaše je, oslonivši se prsima o pleteni naslon. Cesar Montero usredotoči pažnju na stropne grede. Nije izgledao zabrinut, iako su mu se u kutovima usana zasjekle duboke bore od dugog razgovora sa samim sobom. »Ti i ja ne moramo okolišati«, čuo je načelnikove riječi. »Sutra odlaziš. Uz malo sreće, za dva do tri mjeseca doći će posebno određen istražitelj. Na nama je da mu podnesemo izvještaj. Vratit ćeš se brodićem narednog tjedna, uvjeren da si počinio glupost.«

Tu zastane, ali je Cesar Montero i dalje bio ukipljen.

- Poslije svega toga, sud i advokati će ti izvući najmanje dvadeset hiljada pesosa. I više, ako im dotični istražitelj prenese da si milijunaš. Cesar Montero mu okrene glavu. Bijaše to gotovo neprimjetna kretnja od koje su ipak zaškripale krevetne opruge.

- Sve u svemu - nastavi načelnik ispovjedničkim glasom - kad se slučaj okonča, dobit ćeš dvije godine, u najmanju ruku.

Oćuti ispitivački pogled Cesara Montera na vrhu čizama. Kad mu je dopro do očiju, još nije prestao govoriti. Ali je promijenio ton.

- Sve što imaš duguješ meni - nastavi. - Postojao je nalog da te se ukloni. Postojao je nalog da te ubijemo iz busije i oduzmemo ti stoku kako bi vlada mogla nekako namiriti goleme izdatke za izbore u cijelom okrugu. Ti znaš da su načelnici iz drugih općina to proveli. Ovdje, naprotiv, takav nalog nismo izvršili.

U tom trenutku zapazi prvi nagovještaj da Cesar Montero razmišlja. Raširi noge. Ruku položenih na naslon stolice odgovori na sugovornikovo nijemo predbacivanje:

- Od one svote što si je platio da spasiš glavu sebi nisam uzeo ni prebijeni centavo - reče. - Sve je otišlo na organiziranje izbora. Sada je nova vlada odlučila da svi žive u miru i sigurnosti, i ja skapavam sa svojom plaćom dok ti plivaš u novcu. Načinio si dobar posao. Cesar Montero stao se teškom mukom podizati iz kreveta. Kad je konačno ustao, načelnik se osjeti sićušnim i jadnim pored te kršne ljudeskare. Pogled kojim ga je pratio dok je on prilazio prozoru bijaše prožet stanovitim divljenjem.

- Najbolji posao u životu - promrmlja.

Prozor je gledao na rijeku. Cesar Montero nije ju prepoznao. Kao da se nalazi u drugom selu, u blizini neke slučajne rijeke. »Pokušavam ti pomoći«, začuje glas iza sebe. »Svi znamo da je to bilo pitanje časti, ali ćeš se morati namučiti da to dokažeš. Glupo si postupio što si raspapao cedulju.« U tom trenutku ćeliju zapahne gusti smrad crkotine.

- Krava - reče načelnik. - Sigurno se negdje nasukala. Cesar Montero i dalje je gledao kroz prozor, neosjetljiv na zadah truleži. Na cesti nije bilo nikoga. Uz gat, tri usidrena brodića, na kojima je posada, postavljajući mreže za spavanje, odlazila na počinak. Sutradan, u sedam ujutro, slika će biti drugačija: pola će sata u pristaništu vladati vreva, u očekivanju zatvorenika. Cesar Montero uzdahne. Zavuče ruke u džepove i odlučno, iako bez prenaplivanja, sažme misli u jednu riječ:

- Koliko?

Odgovor je došao kao iz puške:

- Pet hiljada pesosa u jednogodišnjoj teladi.

- I pet telića priđe - reče Cesar Montero - ako me još noćas, poslije kina, otpremite brzom prugom.

Brodić se oglasio sirenom, okrenuo nasred rijeke, i mnoštvo okupljeno na gatu, i žene na prozorima, zadnji su put mogli vidjeti Rosario Montera s majkom kako sjedi na onoj istoj limenoj škrinji s kojom se prije sedam godina iskrkala u selo. Bijući se na prozoru ordinacije, doktor Octavio Giraldo nije se mogao oteti dojmu da to putovanje na stanovit način predstavlja povratak u stvarnost. Doktor

Giraldo vidio ju je prvi put onog dana kad je stigla brodom, u neuglednoj učiteljskoj odori i muškim cipelama, i po pristaništu stala tražiti tko će joj manje naplatiti ako ponese škrinju do škole. Izgledalo je da namjerava ravnodušno dočekati starost u tom selu kojega je ime prvi put vidjela napisano - kako je sama pričala - na papiriću što ga je izvukla iz šešira kad je jedanaest kandidata žrijebalo šest raspoloživih mjesta. Smjestila se u školskoj sobici, sa željeznim krevetom i praonikom, i u slobodno se vrijeme bavila vezenjem stolnjaka, dok se na petrolejskom primusu kuhala kukuruzna kaša. Te iste godine, oko Božića, upoznala je Cesara Montera na školskoj zabavi. Taj divlji momak mutnoga porijekla, koji se obogatio sjećom i prodajom drva, živio je usred prašume okružen divljim psima i navraćao u selo samo kad bi ga prilika nanijela, vječno neobrijan, sa čizmama okovanih peta i dvocijevkom. Kao da je iz šešira ponovo izvukla obilježeni listić - razmišljao je doktor Giraldo nasapunana lica, dok ga kužni smrad nije trgnuo iz sjećanja.

Jato strvinara razletjelo se po suprotnoj obali, preplašeno valovima od brodića. Zadah truleži načas se zadržao na gatu, potom se zaljuljao na jutarnjem povjetarcu i uvukao u kuće.

- Zar opet, grom i pakao! - usklikne načelnik na balkonu spavaće sobe, gledajući prestrašene strvinare. - Jebemti kravu.

Začepio je nos rupčićem, ušao u spavaću sobu i zatvorio vrata balkona. Zadah se svejedno osjećao. Ne skinuvši kapu, objesio je zrcalo o čavao i s krajnjim oprezom je pokušao obrijati još malo natečen obraz. Uskoro na vrata pokuca direktor cirkusa.

Načelnik mu ponudi da sjedne, gledajući ga u zrcalu dok se brijao. Nosio je košulju na crne kockice, jahaće hlače i čizme, i stezao bič kojim je ravnomjerno lupkao po koljenu:

- Već je stigla prva pritužba - reče načelnik uklanjajući britvom zadnje tragove dvotjednih muka. - I to sinoć.

- O čemu se radi?

- O tome da šaljete djecu da kradu mačke.

- Nije istina - reče direktor. - Kupujemo po težini svaku mačku što nam je donesu bez obzira odakle, da nahranimo zvjerad.

- I bacate im ih onako žive?

- Ni govora - pobuni se direktor. - To bi raspalilo njihovu krvoločnost.

Načelnik ispere lice i okrenu se prema njemu trljajući se ručnikom. Dotad nije zapazio da gotovo na svim prstima nosi prstenje s raznobojnim kamenjem.

- Morat ćete ipak izmisliti neko drugo rješenje - reče. - Lovite krokodile, ako hoćete, ili iskoristite ribu koja sada ne može dugo stajati. Ali žive mačke, to sebi izbijte iz glave.

Direktor slegne ramenima i pode s načelnikom na cestu. Skupine muškaraca čavrljale su u pristaništu, bez obzira na smrad krave koja se zaplela u šipražje na suprotnoj obali.

- Seronje - prodere se načelnik. - Umjesto što tu brbljate kao ženske, trebali ste se još jučer po podne udružiti da se odsuče ona krava.

Oko njega se okupi nekoliko muškaraca.

- Pedeset pesosa - predloži načelnik - onome tko mi za manje od sat vremena donese u ured njezine rogove.

Na kraju gata zaori graja. Neki su čuli načelnikovu ponudu i počeli uskakivati u kanoe, izazovno se dovikujući dok su driješili privez. »Sto pesosa«, udvostruči načelnik ponesen oduševljenjem. »Pedeset za svaki rog.« Poveo je direktora do kraja gata. Obojica su pričekali da prve brodice dotaknu pješčane sprudove na drugoj obali. Tada se načelnik s osmijehom obrati direktoru.

- Ovo je sretno selo - reče.

Direktor potvrdi lamanjem. »Jedino nam fale ovakve akcije«, nadoveže načelnik. »Ljudima se svašta mota po glavi, jer nemaju drugog posla.« Postupno se oko njih sabrala skupina djece.

- Eno cirkusa reče direktor. Načelnik ga je za ruku vodio prema trgu.

- Čega sve ima? - upita.

- Svega - odgovori direktor. - Program nam je vrlo raznolik, za djecu i odrasle.

- To nije dovoljno - odsiječe načelnik. - On, povrh toga, mora biti svima dostupan.

- I o tome vodimo računa - reče direktor.

Otišli su zajedno do ledine iza kinematografa gdje su već bili počeli podizati šator. Mučaljivi cirkusanti vadili su pribor i zastavice drečavih boja iz golemih škrinja okovanih šarenom mjedi. Hodajući za direktorom kroz klupko ljudskih bića i kojekakve starudije, stežući

svima ruku, načelniku se učini da je dospio na mjesto brodoloma. Kršna ženska odlučnih kretnji, kojoj su gotovo svi zubi bili zlatni, stegne mu ruku i zagleda se u dlan.

- Ima nečeg čudnog u tvojoj budućnosti - reče. Načelnik povuče dlan, ne mogavši zatomiti trenutačan osjećaj potištenosti. Direktor lagano lupne žensku bičem po ruci. »Ostavi poručnika na miru«, reče u prolazu, gurajući načelnika prema kraju ledine gdje se nalazila menažerija.

- Vjerujete li vi u to? - zapita ga.

- Ovisi - odvrati načelnik.

- Mene nisu uspjeli uvjeriti - reče direktor. - Kad se čovjek bavi ovim poslom, poklanja vjeru jedino ljudskoj volji.

Načelnik razgleda životinje uspavane vrućinom. Iz kaveza su se širila opora i topla isparenja, i sporo disanje zvijeri prizivalo je neku beznadnu tjeskobu. Direktor bičem pogladi nos leoparda koji se mazno, tiho režeći, protegnu.

- Kako se zove? - upita načelnik. - Aristotel.

- Mislim na žensku - protumači načelnik.

- Ah - kratko će direktor. - Zovemo je Casandra, ogledalo budućnosti.

Načelnik načini turobnu grimasu.

- Volio bih je dobiti u krevet.

- Sve je moguće - reče direktor.

Udovica Montiel namakne zavjese u spavaćoj sobi, mrmljajući: »Jadni muškarci.« Uredila je noćni ormarić, stavila u ladicu krunicu i molitvenik i obrisala potplate svojih ljubičastih papuča o jaguarovu kožu što se sterala pokraj kreveta. Zatim je obišla sobu da zaključa toaletni stolić, tri krila vitrine i četvrtasti ormar na kojem je stajao gipsani kip svetog Rafaela. Na koncu je zaključala i sobu. Silazeći prostranim stubištem, po pločicama s utisnutim labirintima, razmišljala je o neobičnoj sudbini Rosario Montero. Kad ju je vidjela kako prelazi raskršće što vodi na пристаниšte, s ukočenim držanjem đaka kojega su naučili da se ne okreće, udovicu Montiel, koja je virila kroz uske otvore balkona, obuzela je slutnja da se ono nešto što je već odavno bilo načeto tada dokraja raspršilo u dim. Na odmorištu je dočeka razigrani prizor njezina dvorišta koje je podsjećalo na seoski sajam. S jedne strane ograde bila je polica sa sirevima umotanim u

svježe lišće; nešto dalje, u vanjskom trijemu, stajale su naslagane vreće soli i mješine s medom, u dnu dvorišta staja s mazgama i konjima, i sedla po gredama. Kuća je bila prožeta neizbježivim zadahom po teglećoj marvi, koji se miješao s vonjem stavljene kože i tiještene šećerne trstike.

Došavši u ured, udovica pozdravi gospodina Carmichaela koji je odvajao svežnjeve novčanica na pisaćem stolu provjeravajući svote u knjizi računa. Kad je otvorila prozor na rijeku, sobu načičkanu jeftinim ukrasima, s velikim naslonjačima koji bijahu zaštićeni sivim presvlakama i povećanom slikom Josea Montiela što je preko okvira imala žalobnu vrpcu, preplavi jutarnja svjetlost. Udovica je oćutila zadah truleži prije negoli je vidjela barke na sprudovima suprotne obale.

- Šta se to događa na onoj strani?

- Pokušavaju ukloniti uginulu kravu - odgovori gospodin Carmichael.

- Dakle, to je bilo - reće udovica. - Cijelu sam bogovetnu noć sanjala taj smrad - dobaci pogled gospodinu Carmichaelu zadubljenom u posao i nadoveže: - Sad nam samo fali potop. Gospodin Carmichael progovori ne dižući glave. - Poćeo je prije petnaest dana - primijeti.

- Tako je - složi se udovica. - Bliži se kraj. Još samo da legnemo u grob, pod vedrim nebom, i tako doćekamo smrt.

Gospodin Carmichael je slušao, ne prekidajući posao.

- Nekad smo jadikovali da se u ovom selu ništa ne događa - nastavi udovica. - Odjednom je počela tragedija, kao da je Bog odredio da se u isti mah dogodi sve ono što se godinama nije događalo. Gospodin Carmichael se okrene od željezne blagajne prema njoj i ugleda je kako se podlaktila na prozor, očiju uprtih u drugu obalu. Bila je odjevena u crnu haljinu s rukavima do zapešća i grizla je nokte.

- Kad prestanu kiše, sve će krenuti nabolje - reće gospodin Carmichael.

- Neće prestati - prorokovala je udovica. - Nesreća nikad ne dolazi sama. Zar niste vidjeli Rosario Montero?

Gospodin Carmichael ju je vidio. »Sve je to bura u ćaši vode«, reće. »Poćnemo li voditi računa o ceduljama, na kraju ćemo poludjeti.«

- Cedulje - uzdahne udovica.

- Ja sam već dobio svoju - reče gospodin Carmichael. Ona se primakne pisaćem stolu, zgranuta.

- Vi?

- Ja - potvrdi gospodin Carmichael. - Veliku i prilično opširnu, u prošlu subotu. Sličila je na filmski plakat.

Udovica dogura stolicu do pisaćeg stola. »To je bezočno«, zavapi. »Ništa se ne može reći o uzornoj obitelji kao što je vaša.« Gospodin Carmichael nije se uzbuđivao.

- Budući da mi je žena bijela, djeca su nam svih boja objasni. - Možete misliti, ima ih jedanaest.

- Naravno - reče udovica.

- Na cedulji je stajalo da sam ja otac samo crnoj djeci. I navodio se popis očeva ostale djece. Uvukli su u to čak i don Chepea Montielu, neka mu je laka zemlja.

- Mog muža!

- Vašeg, i još četvoricu - reče gospodin Carmichael. Udovica zajeca. »Na svu sreću djeca su mi daleko«, govorila je. »Kažu da se ne žele vratiti u ovu primitivnu zemlju gdje ubijaju studente na ulici, i ja im odgovaram da imaju pravo, da zauvijek ostanu u Parizu.« Gospodin Carmichael se djelomično okrenuo u stolici, videći da se mučan svakodnevni prizor još jednom ponavlja.

- Nemate razloga za zabrinutost- reče.

- Naprotiv - grcala je udovica. - Ja sam se prva morala spakirati i otići iz ovog sela, makar stoput propale sve te zemlje i poslovi oko kuće što stalno prizivaju nesreću. Ne, gospodine Carmichael, ne želim skapati u svili i kadifi.

Gospodin Carmichael je pokušao utješiti.

- Morate se odgovorno ponijeti - reče. - Ne možete imetak baciti kroz prozor.

- Novac je sotonina pogan - reče udovica.

- No u ovom slučaju je također plod mukotrpnog rada don Chepea Montielu.

Udovica se ugrize za prste.

- Vi znate da to nije istina - odbrusi. - To je prljavo stečen novac, i prvi koji je to iskupio tako da je umro neispovjeden bio je Jose Montiel. Nije to spominjala prvi put.

- Krivica je, dakako, na onom razbojniku - usklikne pokazujući na načelnika koji je prolazio suprotnim pločnikom vodeći za ruku direktora cirkusa. - Ali zato sad ja moram ispaštati.

Gospodin Carmichael ode od nje. U kartonsku je kutiju složio svežnjeve novčanica stegnute gumenom vrpcom i s dvorišnih vrata prozvao nadničare abecednim redom.

Dok su ti ljudi primali zaradu kao i svake srijede, udovica Montiel je osjećala kako promiču i nije odgovarala na pozdrave. Živjela je sama u turobnoj devetosobnoj kući u kojoj je umrla Velika Mama, kući što ju je Jose Montiel svojedobno kupio ne sluteći da će njegova udovica u njoj biti osuđena na doživotnu samoću. Kad bi noću sa zaprašivačem obilazila prazne sobe, nailazila je na Veliku Mamu kako po hodnicima trijebi uši, i pitala je: »Kad ću umrijeti?« Ali taj sretan dodir s onim svijetom samo ju je tjerao u veću neizvjesnost, jer su odgovori, kao što biva sa svim pokojnicima, bili nesuvisli i protuslovni. Malo poslije jedanaest, udovica nazre kroz suze kako fra Angel prelazi trg. »Velečasni, velečasni«, zazove, osjećajući da se u tom pozivu krije konačna odluka. Ali fra Angel je nije čuo. Zakucao je na kućnom ulazu udovice Asis, na suprotnom pločniku, i vrata su se bešumno odškrinula da ga propuste.

U trijemu, kojim se orio ptičji cvrkut, udovica Asis počivala je u platnenoj ležaljci, lica prekrivena rupčićem natopljenim u kolonjsku vodu. Po kucanju na vratima znala je da dolazi fra Angel, ali je produžila uživati u trenutačnom osvježenju dok nije začula pozdrav. Tada je otkrila lice izmučeno besanicom.

- Oprostite, velečasni - reče - nisam vas očekivala tako rano.

Fra Angel nije znao da je pozvan na objed. Ispričao se, pomalo zbunjen, navodeći da je i on proveo jutro s glavoboljom i da se odlučio prijeći trg prije negoli zavlada žega.

- Pustimo to - reče udovica. - Samo sam htjela reći da ste me zatekli u jadnom stanju.

Župnik izvadi iz džepa neuvezan molitvenik. »Ako želite, vi još otpočinite, a ja ću se moliti«, reče. Udovica se usprotivi.

- Osjećam se bolje - reče.

Pošla je do dna trijema, zatvorenih očiju, i kad se vratila krajnje je brižljivo prostrla rupčić na naručje ležaljke. Kad je sjela sučelice fra Angelu, izgledala je nekoliko godina mlada.

- Velečasni - proslovi konačno bez patetike. - Potrebna mi je vaša pomoć.

Fra Angel spremi molitvenik u džep.

- Izvolite.

- Opet je posrijedi Roberto Asis.

Prekršivši obećanje da će zaboraviti cedulju, Roberto Asis je prethodnog dana otišao od kuće namjeravajući se zadržati do subote, a onda se naglo vratio te iste noći. Od tog trenutka pa do svitanja, kad ga je svladao umor, prosjedio je u mraku sobe, očekujući tobožnjeg ljubavnika svoje žene. Fra Angel ju je začuđeno slušao.

- To nema nikakve podloge - reče.

- Vi ne poznate Asfove, velečasni - odvrati udovica. - Imaju paklenu maštu.

- Rebeca zna moje mišljenje o ceduljama - reče. - Ali, ako vi želite, mogu porazgovarati i s Robertom.

- Niti govora - skoči udovica. - To bi samo potpirilo oganj. Naprotiv, kad biste vi govorili o ceduljama u nedjeljnoj propovijedi, sigurna sam da bi se Roberto Asis dozvao pameti.

Fra Angel raskrili ruke.

- Nemoguće - usklikne. - To bi značilo tim stvarima pridati važnost koju uopće nemaju.

- Nema ničeg važnijeg od sprečavanja zločina.

- Mislite li da bi mogao otići tako daleko?

- Ne samo što mislim - otpovrne udovica - nego sam sigurna da mi vlastite snage neće dostajati da to spriječim.

Malo zatim su sjeli za stol. Bosonoga služavka donijela im je rižu s grahom, kuhano povrće i zdjelu mesnih valjušaka preliveanih smeđim i gustim umakom. Fra Angel se šutke posluži. Papreno jelo, grobna tišina kuće i osjećaj nelagode koji mu je u tom trenutku pritiskao srce, ponovno su ga prenijeli do sobička mladog župnika u podnevnoj vrelini Maconda. Tog dana, koji je kao i ovaj bio prašnjav i vruć, odbio je kršćanski sahraniti obješenog čovjeka kojega nesmiljeni žitelji Maconda nisu htjeli zakopati. Raskopča ovratnik na reverendi da olakša znojenje.

- Pristajem - reče udovici. - A vi se pobrinite da Roberto Asis svakako dođe na nedjeljnu misu.

Udovica Asis mu to obeća.

Doktor Giraldo i njegova žena, koji nikad nisu spavali sijestu, proveli su taj dio popodneva u čitanju Dickensove pripovijetke. Smjestili su se na unutrašnjoj terasi, on u visaljci, slušajući prstiju prekriženih na potiljku, a ona, s knjigom u krilu, čitajući okrenuta leđima jarkim četvorinama sunčeve svjetlosti koja je pržila geranije. Čitala je mlako, s rutinskom intonacijom, ne pomičući se na stolici. Nije podigla glavu do završetka, ali je i tada zastala, knjige rastvorene na koljenima, dok joj se muž umivao u laboru praonika. Vrućina je najavljivala oluju.

- Je li ovo dulja priča? - upita ona nakon temeljitog razmišljanja.

Pažljivim kretnjama, što ih je stekao u operacijskoj dvorani, liječnik podigne glavu iz latora. »Kažu da je to kratki roman«, reče pred zrcalom razmazujući briljantin. »Po meni je to ipak dulja priča.« Utrlja prstima kremu po kosi i zaključiti:

- Kritičari bi rekli da je to kraća dulja priča.

Obukao je bijelu lanenu odjeću, pri čemu mu je pomagala žena. Nju je čovjek lako mogao zamijeniti za stariju sestru, ne samo zbog staložene revnosti kojom je to obavljala, nego i zbog hladnog pogleda koji ju je činio starijom nego što jest. Prije odlaska, doktor Giraldo joj dade popis i raspored posjeta, ako naleti hitan slučaj, i pomakne kazaljke reklamnog sata u čekaonici: Liječnik se vraća u pet. Ulica je titrala od vrućine. Doktor Giraldo stade koračati pločnikom u sjeni, dok ga je u nutrini nešto kopkalo: iako je žega pritiska, tog dana neće kišiti. Poj cvrčaka još je više naglašavao opustjelost pristaništa, tim više što je krava bila uklonjena i otplavljena maticom, i zadah truleži je ostavio u zraku golemu prazninu. Telegrafist ga pozove iz svratišta.

- Jeste li primili telegram?

Doktor Giraldo nije ga bio primio.

- Javite uvjete otpreme, potpis Arcofan - navede napamet telegrafist. Pošli su zajedno do telegrafskog ureda. Dok je liječnik pisao odgovor, službenik je stao kunjati.

- Radi se o solnoj kiselini - objasni liječnik bez neke znanstvene uvjerljivosti. I unatoč predosjećanju, nadoda utješno kad je ispisao tekst: »Možda će večeras pasti kiša.« Telegrafist je prebrojio riječi.

Liječnika se to nije ticalo. Zagledao se u debelu otvorenu knjigu pokraj tastera. Upita je li to roman.

- Jadnici, Victor Hugo - otkuca telegrafist. Udari pečat na kopiju telegrama i vrati se s knjigom do pregrade. - Mislim da će nam ovo potrajati do prosinca.

Odavno je doktor Giraldo znao da telegrafist u slobodno vrijeme brzojavlja pjesme poštarici iz mjesta San Bernardo del Viento. Nije ipak znao da joj čita romane.

- Ovo je već ozbiljno - reče prelistavajući otrcanu knjižurinu što mu je prizvala u sjećanje mutne mladenačke zanose. - Alexandre Dumas bio bi prikladniji.

- Ona više voli ovo - razjasni telegrafist.

- Zar si je upoznao?

Telegrafist odrečno odmahne glavom.

- Nema to veze - reče. - Prepoznao bih je i na kraju svijeta po tome kako joj stalno preskakuje dvostruko rr.

I tog je dana doktor Giraldo odvojio sat vremena za don Sabasa. Zatekao ga je iscrpljena na postelji, umotana od pasa u ručnik.

- Kako su prijali bomboni? - upita liječnik.

- Vrućina je kriva - potuži se don Sabas, okrenuvši vratima svoju golemu bablju tjelesinu. - Dao sam si injekciju poslije objeda. Doktor Giraldo otvori kovčežić na stolu koji je za to bio postavljen pored prozora. U dvorištu su cvrčali cvrčci, i u sobi je vladala vrućina kao u rasadniku. Sjedeći na guski, don Sabas se pomokri tankim mlazom. Kad je liječnik stavio uzorak jantarne tekućine u epruvetu, bolesnik se oćuti poletnije. Reče, promatrajući analizu:

-Pripazite dobro, doktore, jer ne želim umrijeti dok ne saznam kako završava roman.

Doktor Giraldo ubaci u uzorak plavu pilulu.

- Koji roman?

- Cedulje.

Don Sabas ga je dobroćudno gledao sve dok nije zagrijao epruvetu na špiritusnom plameniku. Pomirisa. U bezbojnim bolesnikovim očima ogleda se pitanje.

___ U redu je - reče liječnik dok je izlivao uzorak u gusku. Zatim će ispitivački don Sabasu: - Zar i vi to pratite?

-Ne tiče me se - reče bolesnik. - Ali uživam ko malo dijete kako se ljudi boje.

Doktor Giraldo je pripremao potkožnu injekciju.

-Osim svega - nadoveže don Sabas - i meni su je stavili prije dva dana. Uvijek iste budalaštine: obijesni sinovi i pripovijest o magarcima.

Liječnik stegne arteriju don Sabasa gumenom sondom. Bolesnik se stalno vraćao na priču o magarcima, ali ju je morao i ispričati, jer liječnik nije znao o čemu je riječ.

- Prije dvadesetak godina uglavio sam nekakav posao s magarcima - razveza on. - Slučaj je htio da su svi magarci što sam ih prodao ugibali nakon dva dana, bez vidljivih tragova nasilja.

Ispruži mlohavu ruku da mu liječnik uzme krvni uzorak. Kad je doktor Giraldo stavio vatu na ubod, don Sabas privuče podlakticu.

- A znate li što je svijet izmislio? Liječnik odmahne glavom.

- Pukao je glas da sam ja osobno ulazio noću u štale i pucao u magarce, nabijajući im cijev revolvera u prkno.

Doktor Giraldo stavi epruvetu s krvnim uzorkom u džep na kaputu.

- Sve mi se čini da je ta priča vrlo blizu istini - reče.

- Za sve su bile krive zmijske - reče don Sabas, sjedeći na postelji kao istočnjačko božanstvo. - Ali, bez obzira na sve, treba biti jako blentav da bi se na takvoj cedulji napisalo ono što već svi znaju,

- To je uvijek bilo obilježje anonimnih cedulja - reče liječnik. - Navode ono što već svi znaju, a to je gotovo u pravilu živa istina. Don Sabas osjeti trenutačnu slabost. »Pravo kažete«, promrsi, brišući plahtom znoj s natečenih vjeđa. Začas dođe k sebi.

- A ja vam kažem da u ovoj zemlji nema jednog jedinog imetka iza kojega ne stoji krepani magarac.

Liječnik dočeka rečenicu nagnut nad praonikom. Ugleda u vodi odraz vlastite reakcije: niz tako savršenih zubi, da nisu izgledali prirodni. Loveći pacijenta pogledom preko ramena, reče:

- Oduvijek sam smatrao, dragi moj don Sabas, da je bezočnost vaša jedina vrlina.

Bolesnik se razgali. Primjedbe njegova liječnika odjednom bi ga nekako pomladile. »To, i moja potencija«, reče, poprativši te riječi kretnjom ruke koja je možda imala olakšati optok krvi, ali se liječniku učinila izrazito skarednom. Don Sabas tržne stražnjicom.

- Zato me silno zabavljaju te cedulje - nadoveza. - Piše na njima da moji sinovi povale svaku curicu koja se pojavi u ovom kraju, a ja dodajem: to su sinovi svoga oca.

Prije odlaska, doktor Giraldo morao je saslušati sablasnu rekapitulaciju seksualnih pustolovina don Sabasa.

- Blažena mladost - usklikne napokon bolesnik. - Blažena vremena kad je šesnaestogodišnja curica stajala manje od mlade junice.

- Te će vam uspomene povećati koncentraciju šećera - reče liječnik. Don Sabas zine.

- Naprotiv - otpovrne. - Bolje su od vaših prokletih inzulinskih injekcija.

Izišavši na cestu, liječnik se nije mogao oteti dojmu da je arterijama don Sabasa počela protjecati krepka i masna juha. Ali misli su mu navraćale na nešto drugo: na cedulje. Već su danima stizala naklapanja u njegovu ordinaciju. Tog dana, nakon vizite kod don Sabasa, uvidio je da se zapravo ni o čemu drugome nije ni govorilo.

U narednom satu obavio je nekoliko vizita, i posvuda su mu pričali o ceduljama. Slušao je šutke sve te pripovijesti, izigravajući nasmiješenu ravnodušnost, dok je zapravo pokušavao izvesti nekakav zaključak. Vraćao se u ordinaciju kad ga je fra Angel, koji je izlazio iz kuće udovice Montiel, prenuo iz razmišljanja.

- Kako vaši bolesnici, doktore? - upita fra Angel.

- Moji su dobro, velečasni - odvrati liječnik. - A vaši?

Fra Angel se ugrize za usnu. Uze liječnika za ruku i stadoše prelaziti preko trga.

- Zašto me pitate?

- Samo onako - reče liječnik. - Kažu mi da među vašom pastvom hara opasna epidemija.

Fra Angel svrne razgovor, i liječnik pomisli da to hotimice čini.

- Maločas sam razgovarao s udovicom Montiel - reče. - Toj su jadnici sasvim popustili živci.

- Možda je to savjest - ocijeni liječnik.

- Opsjednuta je smrću.

Premda je živio na drugom kraju sela, fra Angel ga je ispratio do ordinacije.

- Zbilja, velečasni - opet će liječnik. - Što vi mislite o ceduljama?

- Ne mislim na njih - odvрати župnik. - Ali, ako baš hoćete, mogu vam reći da je to plod zavisti u uzornom mjestu.

- Takve dijagnoze mi liječnici nismo davali ni u Srednjem vijeku - odgovori liječnik.

Zastali su pred ordinacijom. Lagano se hladeći, fra Angel ponovi po drugi put u tom danu da »ne treba nekim stvarima pridavati važnost koja im ne pripada«. Doktor Giraldo oćuti kako ga podilazi skrovito oćajanje.

- Kako vi znate, velećasni, da nema ni trunke istine u onome što navode cedulje?

- Saznao bih to u ispovjedaonici.

- Još gore ako to niste saznali u ispovjedaonici - reće. Tog je dana fra Angel primijetio da se i u siromaškim kućama prića o ceduljama, samo na drugi naćin, pa ćak i s korisnom dozom radosti. Većerao je bezvoljno, poslije krunice tokom koje ga je mućila glavobolja što ju je pripisivao valjušćima od objeda. Nakon toga je potražio ćudorednu ocjenu filma i prvi put u životu iskusio mutan osjećaj oholosti kad je svih dvanaest puta zabrećao zvonom u znak posvemašnje zabrane.

Najposlije je postavio stolac na ulazna vrata, dok mu je glava pucala od boli, i sjeo da osobno provjeri tko to ulazi u kino protivno njegovu upozorenju.

Ušao je naćelnik. Smjestivši se u parketu, popušio je dvije cigarete prije poćetka predstave. Upala desni sasvim se povukla, ali tijelo je i dalje lijećilo ožiljke od proteklih noći i otrova progutanih tableta, i od cigareta mu se smući.

Kinematograf je zapravo bilo dvorište ograćeno cementnim zidom, pokriveno pocinćanim limom do polovice parketa, a gazilo se po travi koja kanda je svakog jutra poćinjala iznova rasti, nagojena gumama za žvakanje i opušćima. Naćelniku na trenutak zalebde klupe od neizblanjane daske, željezna ograda što ih odvaja od galerije, i omaglica zaljulja okrećeni prostor na suprotnom zidu gdje se prikazivao film. Bilo mu je bolje kad su se ugasila svjetla. Tada je ujedno utihnula kreštava glazba s razglasa, ali se pojaćalo brujanje generatora koji se nalazio u drvenoj kućici pokraj projektora.

Prije samog filma prikazivali su se reklamni dijapozitivi. Nalet prigušeniš šapata, neravnomjernih koraka i zatomljenih hihota za nekoliko je ćasaka uzbibao polumrak. Naglo se prenuvši, naćelnik

pomisli kako taj tajni upad ima obilježje pobune protiv krutih fra Angelovih propisa.

Naskoro ga zapahne oblak kolonjske vodice, pouzdan znak da stiže vlasnik kina.

- Razbojnice - šapne mu, hvatajući ga za ruku. - Morat ćeš platiti poseban porez.

Prigušeno se smijući, vlasnik se smjesti do njega.

- Film je dobar - reče.

- Što se mene tiče - priklopi načelnik - više bih volio da svi budu loši. Nema veće gnjavaže od čudorednog filma.

Godinama prije toga, nitko nije ozbiljno uzimao obznanjivanje cenzure zvonima. Ali nedjeljom, na velikoj misi, fra Angel je s propovjedaonice pokazivao i iz crkve izgonio žene koje su u toku tjedna kršile njegovo upozorenje.

- Spašavaju me sporedna vratašca - reče vlasnik.

Načelnik stade pratiti prastare filmske novosti. Progovori prekidajući se kad god bi na platnu vidio štogod zanimljivo.

- Svugdje je isto - reče. - Pop neće da pričesti žene koje nose kratke rukave, a one i dalje nose kratice rukave, samo što prije mise navuku lažne duge rukave.

Nakon filmskih novosti prikazana je reklama za film sljedećeg tjedna. Pogledali su je šutke. Kad je i to završilo, vlasnik se nagne prema načelniku.

- Poručniče - šapne mu. - Kupite mi ovaj kokošinjac. Načelnik nije odvajao pogled od platna.

- Nije to posao.

- Nije za mene - reče vlasnik. - Naprotiv, za vas bi to bio zlatni rudnik. Stvar je jasna: vama župnik ne bi dosađivao svojom zvonjavom. Načelnik razmisli prije negoli će odgovoriti.

- Dobro zvuči - reče.

Ali se izjasniti nije htio. Podigao je noge na klupu pred sobom i zadubio se u klupko zamršene drame koja na kraju krajeva, kao što je kasnije ocijenio, nije zavrijedila ni četiri otkucaja. Izišavši iz kina, zadržao se u biljarskom salonu gdje su igrali lutriju. Bilo je vruće, i iz radija se cijedila hripava glazba. Kad je popio bocu kisele vode, načelnik krene na počinak.

Koračao je bezbrižno obalom, osjećajući u mraku nabujalu rijeku, huk njene utrobe i vonj kao u velike životinje. Našavši se pred vratima spavaće sobe, naglo zastane. Hitro ustuknuvši, izvuče revolver.

- Izlazi van - procijedi napet kao puška - ili ćeš dobiti metak. Iz mraka dopre umilan glasić.

- Ne budite nervozni, poručniče .

Držao je otkočen revolver sve dok se skrivena osoba nije pojavila pred njim. Bila je to Casandra.

- Izmakla si za dlaku - reče načelnik.

Uveo ju je u spavaću sobu. Casandra razveze priču nadugo i naširoko. Sjedila je u visaljci i, sveudilj čavrljajući, izula cipele i sa stanovitom nedužnošću gledala u jarkocrveno lakirane nokte na nogama.

Sjedeći sučelice i hladeći se kapom, načelnik je podržavao razgovor mlakom učtivošću. Ponovo je pušio. Kad je odbila ponoć, ona se potrbuške izvali u visaljku, ispruži mu ruku urešenu zveckavim narukvicama i lagano ga uštine za nos.

- Kasno je, dušo - reče. - Ugasi svjetlo. Načelnik se osmjehne.

- Nisam na to mislio - reče. Ona nije shvaćala.

- Znete li gatati? - upita načelnik.

Casandra ponovo sjedne u visaljci. »Naravno«, odvratila. A onda, shvativši, obuje cipele.

- Samo, nisam ponijela karte - reče.

- Tko nosi - nasmiješi se načelnik - taj ne prosi.

Iz kovčega je iskopao trošne karte. Ona je svaku pregledala, s lica i naličja, s ozbiljnom pozornošću. »One druge karte su bolje«, reče. »Uostalom, bitno je što u njima stoji.« Načelnik dovuče stolić, sjedne joj sučelice, i Casandra rasprostire karte.

- Ljubav ili posao? - zapita. Načelnik otare znoj s ruku.

- Posao - reče.

Nečiji napušten magarac sklonio se od kiše pod strehu župnog dvora i cijelu se noć ritao, udarajući u zid spavaće sobe. Bila je to nemirna noć. Usnuvši kratko tek u svitanje, fra Angel se probudi obuzet dojmom da je prekriven prašinom. Tuberoze uspavane kišicom, zadah nužnika i, napokon, turobna unutrašnjost crkve kad je zamrla jeka od petog otkucaja na zvoniku, sve se nekako urotilo da mu to jutro krene naopako.

Iz sakristije, gdje se presvukao za misu, čuo je kako Trinidad ubire uginule miševe, dok su u crkvu ulazile šutljive žene na malu misu. U toku obreda, s pojačanom je zlovoljom stao zapažati ministrantovu smušenost, njegovu iskvarenu latinštinu, tako da je dovršio obred smožden osjećajem nemoći koji ga je znao mučiti u teškim životnim trenucima.

Išao je na doručak, kad mu je u susret došla Trinidad ozarena lica. »Danas ih je još šest zaglavilo«, reče, potresajući uginule miševe u kutiji. Fra Angel se pokušavao pribрати od iznenađenja.

- Izvrsno - reče. - Sad bi već bilo uputno pronaći legla, da ih se dokraja istrijebi.

Trinidad je već bila pronašla legla. Stade objašnjavati kako je otkrila otvore na raznim mjestima u hramu, posebno u zvoniku i krstionici, i kako ih je začepila katranom. Tog je jutra zatekla jednog miša kako se pomahnitalo zalijeće u zidove, nakon što je cijelu noć tražio ulaz u svoje boravište. Izišli su u malo popločano dvorište gdje su se prve tuberoze već počinjale uspravljati. Trinidad se zadržala bacanjem uginulih miševa u nužnik. Kad je ušla u ured, fra Angel je sjedao za stol, odmaknuvši ubrus pod kojim bi svakog jutra, kao pod mađioničarovom palicom, osvanuo doručak što mu ga je slala udovica Asis.

- Zaboravila sam vam reći da nisam mogla kupiti mišomor - reče Trinidad ušavši. - Don Lalo Moscote kaže da ga ne smije prodati bez liječnikova odobrenja.

- Neće biti potrebno - reče fra Angel. - Uginut će svi u svojim rupama.

Privuče stolicu k stolu i stade razmještati šalicu, tanjur s narezanim hljepčićem i posudu za kavu oslikanu japanskim zmajem, dok je Trinidad otvarala prozor. »Bolje se pripremiti ako opet navale«, reče

ona. Fra Angel nalije kave, ali odjednom zastane i pogleda u Trinidad koja se, odjevena u neugledni haljetak i obučena u invalidske čizmice, primicala stolu.

- Previše se time baviš - reče.

Fra Angel nije zapazio, ni tada ni ranije, niti najmanjeg znaka nemira u gusto sraslim Trinidadinim obrvama. Ne uspijevajući zatomiti lagano podrhtavanje prstiju, nalio je kavu do kraja, dodao dvije žličice šećera i počeo miješati gledajući u raspelo obješeno na zidu.

- Otkad se nisi ispovjedila?

- Od petka - odvrati Trinidad.

- Reci mi nešto - nastavi fra Angel. - Jesi li mi kada zatajila neki grijeh?

Trinidad odrečno mahne glavom. Fra Angel sklopi oči. Presta miješati kavu, odloži žličicu na tanjur i dohvati Trinidad za ruku.

- Klekni - reče.

Sva smetena, Trinidad ostavi kartonsku kutiju na pod i klekne pored njega. »Moli Ispovijedam se«, reče fra Angel, uspijevajući glasu pridati očinski ton iz ispovjedaonice.

Trinidad stisne šake na prsima, nerazgovijetno šapćući molitvu, dok joj župnik nije položio ruku na rame i rekao:

- Dobro.

- Govorila sam laži.

- Dalje.

- Pohodile su me nedolične misli.

Tako je tekla svaka njezina ispovijed. Uvijek bi nabrojila iste općenite grijehe, i uvijek istim redom. Ali u ovoj prilici fra Angel nije mogao odoljeti naglom porivu da se potanje raspita.

- Na primjer - reče.

- Što ja znam - neodlučno će Trinidad. - Ponekad me pohode nedolične misli.

Fra Angel se osovi.

- Je li ti ikad palo na pamet da sebi oduzmeš život?

- Sačuvaj Blažena Djevice - usklikne Trinidad ne podižući glave i kucnuvši o nogu stola. Zatim odvrati: - Nije, velečasni.

Fra Angel je natjera da podigne glavu i primijeti, sav snužden, da se u očima djevojčice počinju cakliti suze.

- To znači da je mišomor stvarno namijenjen miševima.
- Jest, velečasni.
- A zašto onda plačeš?

Trinidad je htjela poniknuti glavom, ali joj on snažno zadrži podbradak. Provali u suze. Fra Angel je ćutio kako mu poput toplog octa teku među prstima.

- Smiri se, dijete - reče on. - Još nisi završila ispovijed. Ostavi je da se tiho isplače. Kad mu se učinilo da je prestala plakati, reče joj blago:

- Dobro, sad mi reci sve.

Trinidad se usekne u skut haljetka i proguta gustu slinu, slanu od suza. Kad je progovorila, glas joj je ponovo stekao onaj ćudan duboki ton.

- Progoni me moj stric Ambrosio - reče.

- Kako to?

- Hoće da ga jedne noći primim u postelju - reče Trinidad.

- Nastavi.

- To je sve - reče Trinidad. - Tako mi Boga, to je sve.

- Ne spominji Božje ime - opomene je župnik. Zatim je upita mirnim ispovjedničkim tonom: - Reci mi nešto. S kime spavaš?

- S mamom i ostalim ženskama - reče Trinidad. - Ima nas sedam u istoj sobi.

- A on?

- U drugoj sobi, s muškarcima - odvrati Trinidad.

- Je li ikad došao u tvoju sobu? Trinidad odrećno mahne glavom.

- Reci mi istinu - uporno će fra Angel. - Hajde, nemaš se ćega bojati. Je li ikad pokušao ući u tvoju sobu?

- Jednom prilikom.

- Kako je to bilo?

- Ne znam - reče Trinidad. - Kad sam se probudila, osjetila sam ga pod svojom mrežom, mirnoga kao bubicu, šaputao je da mi neće ništa učiniti, da želi sa mnom spavati jer se boji pijetlova.

- Kakvih pijetlova?

- Ne znam - reče Trinidad. - Tako mi je rekao.

- A što si ti njemu rekla?

- Da ću, ako ne otiđe, početi vikati neka se svi probude.

- I šta je učinio?

- Probudila se Castula i pitala me što mi je, a ja sam joj rekla da mi nije ništa, da sam sigurno nešto sanjala, a onda se on pritajio, kao da je umro, i skoro nisam ni opazila kako se izvukao ispod mreže.

- Bio je obučen - reče potvrdno župnik.

- Onako za spavanje - reče Trinidad. - Samo u hlačama.

- Nije te pokušavao dirati.

- Nije, velečasni.

- Reci mi istinu.

- Istina je, velečasni - uporno će Trinidad. - Tako mi Boga. Fra Angel joj ponovo podigne glavu i sukobi se s njezinim očima, orošenima turobnim sjajem. - Zašto si mi to zatajila?

- Bojala sam se.

- Čega?

- Ne znam, velečasni.

Položi joj ruku na rame i održi dugu propovijed. Trinidad je odobravalala kimanjem. Kad je završio, pomoli se s njom, veoma tiho: »Gospodine Isuse Kriste, Bože i Sine Čovječji...« Molio je skrušeno, sa stanovitom jezom, vraćajući se u mislima mimo molitve na svoj život, dokle ga je služilo sjećanje. Kad je dao odrješenje, dušu mu je stala tištati slutnja nesreće.

Načelnik odgurne vrata viknuvši: »Suče!« Žena suca Arcadija pojavi se u spavaćoj sobi brišući ruke o suknju.

- Već ga dvije noći nema - reče.

- U božju mater - prokune načelnik. - Jučer nije došao u ured. Posvuda sam ga tražio zbog hitne stvari i nitko mi ne zna pomoći. Pretpostavljate li gdje bi uopće mogao biti?

Žena slegne ramenima.

- Valjda s kurvama.

Načelnik iziđe ne zatvorivši vrata. Ušao je u biljarski salon, gdje je glazbeni automat u sav glas tulio neki plačni šlager, i uputio se ravno u pokrajnju prostoriju iza tezge, viknuvši: »Suče!« Don Roque, vlasnik, načas prestade pretakati rum iz pletenke u boce. »Nema ga, poručniče«, poviče. Načelnik zađe iza ograde. Skupine muškaraca su igrale na karte. Nitko nije vidio suca Arcadija.

- Pas mater- reče načelnik. - U ovom se selu znaju svačiji posli, ali kad ja tražim suca, nitko nema pojma gdje je.

- Pitajte one što lijepe cedulje - reče don Roque.

- Ne zajebavajte me s tim papirićima - reče načelnik. Ni u uredu nije bilo suca Arcadija. Bilo je devet sati, ali je sudski pisar već ugrabio priliku da odspava u dvorišnom trijemu. Načelnik ode u policijsku postaju, naredi trojici policajaca da se obuku i pošalje ih u potragu za sucem Arcadijem u biljarski salon i po sobama onih triju žena čiji je tajni alat i zanat svatko poznavao. Zatim je izišao na cestu, bez nekog cilja. U brijačnici, izvaljena u stolici i lica umotana u vrući ručnik, zateče suca Arcadija.

- U božju mater, suče - vikne. - Dva vas dana tražim ko sumanut. Brijač ukloni ručnik, i načelnik ugleda podbuhle oči i podbradak koji se crnio od trodnevne brade.

- Vama ni traga, a žena doma rada - reče. Sudac Arcadio poskoči sa stolice.

- Jebentisunce.

Načelnik prasne u smijeh i potisne ga natrag na naslon. »Ne ludujte«, reče. »Tražim vas zbog druge stvari.« Sudac Arcadio se iznova opruzi sklopljenih očiju.

- Obavite to i dođite u ured - reče načelnik. - Čekam vas. Sjedne na klupicu.

- Gdje ste, dođavola, bili?

- Svuda pomalo - odvrati sudac.

Načelnik nije zalazio u brijačnicu. Jednom je vidio natpis na zidu Zabranjeno pričati o politici, ali mu se to učinilo prirodnim. Sada mu je, međutim, to upalo u oči.

- Guardiola - prozove.

Brijač obriše britvu o hlače i stade čekati.

- Što je, poručniče ?

- Tko te ovlastio da ovo staviš? - upita načelnik pokazujući na natpis.

- Iskustvo - reče brijač.

Načelnik odvuče stolac do dna radnje i popne se da skine natpis.

- Ovdje je isključivo vlada pozvana da nešto zabrani - reče. - Živimo u demokraciji.

Brijač nastavi posao. »Nitko ne može zabraniti da ljudi izraze svoje mišljenje«, nadoveže načelnik parajući ljepenku. Komadiće je pobacao u koš za smeće i uputio se toaletnom stolicu da opere ruke.

- Eto vidiš, Guardiola - poučno će sudac - što ispadne kad se hoćeš praviti pametan.

Načelnik potraži brijača u ogledalu i ugleda ga zadubljena u posao. Nije ga gubio iz vida dok je brisao ruke.

- Razlika je između prošlosti i sadašnjosti u tome - reče - što su prije vladali političari, a sada vlada vlada.

- Jesi li čuo, Guardiola - reče sudac nasapunana lica.

- Naravno - otpovrne brijač.

Kad su izišli, gurnuo je suca Arcadija u smjeru ureda. Putovi su na upornoj kišici izgledali obliveni tekućim sapunom.

- Uvijek sam mislio da je ovo urotničko gnijezdo - reče načelnik.

- Pričaju, pričaju - reče sudac Arcadio - ali na tome i ostaju.

- To me upravo i zabrinjava - upadne načelnik. - Previše su krotki.

- U povijesti čovječanstva - mudro će sudac - nije bilo ni jednog brijača urotnika. Naprotiv, nije bilo ni jednog krojača koji to nije bio. Nije pustio ruku suca Arcadija dok ga nije posjeo u okretnu stolicu. Pisar uđe zijevajući u ured, noseći natipkani list papira. »Evo ga - reče mu načelnik. - Na posao.« Zabaci kapu i uzme list.

- Što je ovo?

- To je za suca - objasni pisar. - Popis osoba kojima nisu stavili cedulje.

Načelnik se zabezeknuto okrene sucu Arcadiju.

- Ah, prokletstvo! - razljuti se. - Znači da se i vi bavite tim igrarijama.

- To je kao da čitaš kriminalistički roman - ispriča se sudac. Načelnik pročita popis.

- Ovo je dobar podatak - stade objašnjavati pisar. - Mora da to radi netko od ovih. Zar to nije logično?

Sudac Arcadio uzme popis od načelnika. » Ovome nisu sve na broju«, reče obrativši se načelniku. Zatim objasni pisaru: »Ako sam ja taj koji podmeće cedulje, prvo što ću učiniti bit će da njom ukrasim vlastitu kuću kako bih sa sebe skinuo svaku sumnju.« I zapita načelnika:

- Je li tako, poručniče ?

- Igrarije dokonih ljudi - reče načelnik - a oni se snalaze kako znaju. Mi se time ne moramo baviti.

Sudac Arcadio raspára list, zgužva ga u lopticu i baci u dvorište.

- Naravno.

I prije odgovora načelnik je potpuno zaboravio cijelu tu priču. Oslonio je dlanove na pisači stol i rekao:

- Slušajte, hoću da izvidite u knjigama slijedeću stvar: zbog poplave, svijet iz donjeg naselja prenio je kuće na zemljište iza groblja, a to zemljište je moje vlasništvo. Što u tom slučaju moram poduzeti? Sudac Arcadio se nasmiješi.

- Za to nije bilo potrebno dolaziti u ured - reče.

- Sve je vrlo jednostavno: općina dodjeljuje zemljište doseljenicima i plaća odgovarajuću naknadu onomu tko ispravama dokaže da ih posjeduje.

- Imam sve ubilježeno - reče načelnik.

- Onda još samo treba odrediti vještake da obave procjenu - reče sudac. - Općina plaća.

- Tko ih određuje?

- Možete ih i vi odrediti.

Načelnik se uputi vratima podešavajući navlaku revolvera. Gledajući ga kako odlazi, sudac Arcadio pomisli kako je život samo neprekidan niz prilika da se preživi.

- Ne treba gubiti živce zbog tako jednostavne stvari - osmjehnu se.

- Ne gubim živce - ozbiljno će načelnik - ali mi se to ipak mota po glavi.

- Naravno, prije toga morate izabrati sudskog povjerenika - umiješa se pisar.

Načelnik se obrati sucu.

- Je li to istina?

- Dok vlada opsadno stanje nije baš nužno - odgovori sudac - ali bi, dakako, vaša situacija bila čišća kad bi u tom poslu sudjelovao sudski povjerenik, s obzirom na slučajnost što ste vi vlasnik spornih zemljišta.

- Onda ćemo ga odrediti - zaključi načelnik. Gospodin Benjamin premjesti nogu na sandučiću, ne skidajući pogleda sa strvinara koji su se nasred ulice natezali oko iznutrica. Promatrao je nespretne kretnje tih ptičurina, uštogljenih i izvještačenih kao da plešu starinski ples, i s divljenjem se prisjetio oponašateljske vjernosti ljudi koji se posljednje pokladne nedjelje pruruše u strvinara. Dječak što mu je sjedio podno nogu namaze bjelilom jednu cipelu i nanovo lupne po sandučiću da dobije drugu. Gospodin Benjamin, koji je u boljim

vremenima živio od pisanja podnesaka, nije se nikada žurio. Vrijeme kao da nije ni protjecalo u tome dućanu što ga je on načimao centavo po centavo, dokle god ga nije sveo na galon petroleja i svežanj lojanih svijeća.

- Vručina traje bez obzira na kišu - reče dječak.

Gospodin Benjamin nije tako mislio. Nosio je besprijeckorno bijelu lanenu odjeću. Dječaku su, naprotiv, leđa bila potpuno mokra.

- Vručina je psihička pojava - reče gospodin Benjamin. - Najvažnije je o njoj ne voditi računa.

Dječak ne reče ništa. Lupne ponovo po sandučiću, i časak iza toga posao je, bio obavljen. U svojem sumornom dućanu s praznim policama, gospodin Benjamin obuče kaput. Zatim stavi slamnati šešir, prijeđe cestu s otvorenim kišobranom zbog kišice i pokuca na prozor suprotne kuće. Kroz odškrinutu pukotinu promoli se djevojčica crne kose kao ugljen i izrazito blijede puti.

- Dobar dan, Mina - pozdravi gospodin Benjamin. - Još ne ideš na objed?

Ona mu to potvrdi i potpuno otvori prozor. Sjedila je pored velike košare pune odrezane žice i raznobojnog papira. Na krilu joj je bilo klupko konca, škare i vjenčić od umjetnog cvijeća. Na gramofonu je svirala ploča.

- Budi ljubazna pa mi pripazi na dućan dok se ne vratim - reče gospodin Benjamin.

- Hoćete li se zadržati? Gospodin Benjamin slušao je ploču.

- Idem zubaru - reče. - Ovdje sam za manje od pola sata.

- Dobro, dobro - odvrati Mina. - Slijepa ne voli da dugo stojim na prozoru.

Gospodin Benjamin prestane slušati ploču. »Sve su te današnje pjesme jednake«, primijeti. Mina uzme jedan cvijet s dugom stabljikom od žice presvučene zelenim papirom. Zavrti ga među prstima, očarana savršenom podudarnošću ploče i cvijeta.

- Vi ste protivnik glazbe - reče.

Ali gospodin Benjamin već je bio otišao, polako koračajući da ne preplaši strvinare. Mina nije nastavila posao dok ga nije vidjela kako kuca kod zubara.

- Po svemu sudeći - reče zubar otvorivši vrata - kameleon ima taj osjet u očima.

- Može biti - složi se gospodin Benjamin. - A o čemu se radi?
- Maločas sam čuo na radiju da slijepi kameleoni ne mijenjaju boju - reče zubar.

Odloživši rastvoren kišobran u kut, gospodin Benjamin objesi o isti čavao kaput i šešir, i sjedne u stolicu. Zubar je u mužaru miješao ružičasto tijesto.

- Svašta se priča - reče gospodin Benjamin.

Ne samo tada, nego i inače, davao je riječima tajanstven prizvuk.

- O kameleonima?

- O svima.

Zubar se primakne stolici s pripremljenom masom za uzimanje otisaka. Gospodin Benjamin izvadi rasklimanu protezu, umota je u rupčić i odloži na staklenu policu pokraj stolice. Onako bez zubi, uzanih ramena i sitnih udova pomalo je podsjećao na sveca. Kad je zalijepio tijesto za nepce, zubar mu zatvori usta.

- Tako je - reče, gledajući ga u oči. - Ja sam kukavica. Gospodin Benjamin pokuša dublje udahnuti, ali mu zubar nije dao da otvori usta. »Ne«, odvratio je u sebi. »Ne radi se o tome.« Znao je, kao i svi, da je zubar bio jedini na smrt osuđeni koji nije napustio kuću. Izrešetalu su mu hicima zidove, dali mu rok od 24 sata da ode iz sela, ali ga nisu uspjeli slomiti. Preselio je ordinaciju u jednu od unutarnjih soba i nastavio raditi s revolverom nadohvat ruke, ne dajući se zbuniti, dokle god nisu prošli dugi mjeseci nasilja.

Dok je zahvat trajao, zubar je nekoliko puta vidio kako se u očima gospodina Benjamina pojavljuje isti odgovor, Izražen različitim stupnjevima samosvladavanja. Nije mu ipak dao da otvori usta, očekujući da se masa stvrdne. Zatim je izvadio otisak.

- Nisam to mislio - dahne napokon gospodin Benjamin. - Mislio sam na cedulje.

- Ah - reče zubar. - Znači da se i ti time baviš.

- To je predznak društvenog rasapa - reče gospodin Benjamin. Ponovo je stavio umjetno zubalo i stao brižljivo razrađenim postupkom oblačiti kaput.

- To je predznak da se prije ili kasnije sve sazna - primijeti ravnodušno zubar. Pogleda kroz prozor u olovno nebo i predloži: - Ako hoćeš, pričekaj dok prestane kiša.

Gospodin Benjamin objesi kišobran o ruku. »U dućanu nema nikoga«, reče, promatrajući i on guste oblake natopljene kišicom. Oprostio se mahnuvši šeširom.

- Izbij tu pomisao iz glave, Aurelio - reče s vrata. - Nitko te nema pravo proglasiti kukavicom zato što si načelniku izvadio zub.

- Kad je tako - reče zubar - pričekaj na tren. Prišao je vratima i dao gospodinu Benjaminu presavijen letak.

- Pročitaj i šalji dalje.

Gospodin Benjamin nije morao otvarati letak da vidi što je posrijedi. Pogleda u zubara otvorenih usta.

- Opet?

Zubar potvrdi lamanjem i ostane na vratima dok gospodin Benjamin nije izišao.

U podne ga je žena zazvala na objed. Angela, njegova dvadesetogodišnja kći, krpila je čarape u jednostavno i sirotinjski namještenoj blagovaonici gdje je svaka stvar izgledala kupljena iz druge ruke. Na drvenoj ogradi koja je vodila prema dvorištu nalazio se niz crveno obojenih lonaca s ljekovitim biljem.

- Jadni naš Benjamin - reče zubar sjedajući na svoje mjesto za okruglim stolom - razmišlja o ceduljama.

- Svi razmišljaju - reče mu žena.

- Sestre Tovar odlaze iz mjesta - upadne Angela. Majka uzme tanjure da posluži juhu. »Rasprodaju sve navrat-nanos«, reče. Udahnuvši vruć miris juhe, zubar otplovi daleko od ženinih briga.

- Vratit će se - reče. - Sram je kratka vijeka.

Pušući u žlicu da rashladi juhu, očekivao je kakvu primjedbu od kćerke, djevojke pomalo neugledne vanjštine, kao i on, iako joj je iz pogleda zračila neobična živahnost. Ona, međutim, nije ispunila to očekivanje. Razvezala je o cirkusu. Reče da nastupa čovjek koji vlastitu ženu raspolavlja pilom, patuljak koji pjeva s glavom u lavljim raljama i akrobat koji izvodi trostruki smrtni salto iznad platforme s noževima. Zubar ju je slušao, jedući bez riječi. Na koncu je obećao da će te večeri, ne bude li kiše, svi otići u cirkus.

Dok je u spavaćoj sobi postavljao visaljku za sijestu, razabrao je da to obećanje nije utjecalo na ženino raspoloženje. I ona je namjeravala otići iz sela ako im stave cedulju.

Zubar to dočeka bez uzbuđenja. »Kad nas već nisu mogli otjerati puškom, zamisli ironije da to učine papirom nalijepljenim na vrata.« Izuje cipele i u čarapama se zavalj u visaljku umirujući je:

- Ne brini, nema bojazni da će kod nas osvanuti. - Nemaju obzira ni od koga - reče žena.

- Ovisi - reče zubar. - Znaju da za mene vrijede druga pravila. Žena se ispruži na postelju, odajući bezgraničnu iscrpljenost.

- Kad bi barem saznao tko ih ostavlja.

- Onaj tko ih ostavlja to zna - zaključio zubar.

Načelnik je znao danima ne okusiti hrane. Naprosto bi to smetnuo s uma. Njegova aktivnost, povremeno grozničava, bijaše neujednačena kao i duga razdoblja nerada i dosade, kad je bez ikakva cilja tumarao selom ili se zatvarao u blindirani ured, ne vodeći računa o protjecanju vremena. Uvijek osamljen, uvijek pomalo izgubljen, nije imao posebnih strasti niti se prisjećao vremena kad se redovitost poštovala. Natjeran jedino neodgodivom potrebom, banuo bi u svako doba u svratiste i jeo sve što bi donijeli preda nj. Tog je dana objedovao sa sucem Arcadijem. Proveli su zajedno cijelo popodne, sve dok nije zakonski provedena prodaja zemljišta. Vještaci su obavili svoj zadatak. Sudski zastupnik, imenovan za privremenog vršitelja dužnosti, ostao je na tom položaju dva sata. Nešto poslije četiri, kad su ušli u biljarski salon, izgledalo je da se obojica vraćaju iz mučnog pohoda u budućnost.

- Stvar je konačno gotova - reče načelnik trljajući dlanove. Sudac Arcadio nije ga slušao. Načelnik opazi da nasumce pipa oko stolice za tezgom i daje mu tabletu za umirenje.

- Čašu vode - naruči don Roqueu.

- Hladno pivo - ispravi sudac Arcadio, čela naslonjena na tezgu.

- Ili hladno pivo - dopuni načelnik, ostavljajući novac na tezgi. - Pošteno ste ga zaradili.

Ispivši pivo, sudac Arcadio protrlja prstima vlasište. U lokalu je vladala praznička vreva, očekivao se dolazak cirkuske povorke.

Načelnik je gledao iz biljarskog salona. Praćena treštanjem limene glazbe prvo je prošla djevojka u srebrnastom trikou, na patuljastom slonu s otromboljenim ušima kao dva lista malange. Iza nje su slijedili klaunovi i skakači na trapezu. Sasvim se razvedrilo, i posljednje zrake sunca stale su zagrijavati umiveni dan. Kad je

glazba utihla da čovjek na štulama pročita najavu programa, činilo se da cijelo selo izrasta iz zemlje u čudesnoj tišini.

Fra Angel, zagledavši se u povorku iz svog ureda, pratio je takt glazbe klimanjem glave. Dobro raspoloženje, vrativši ga u djetinjstvo, držalo ga je u toku večere i kad se spustila noć, sve dok nije prestao nadzirati ulaženje u kino i ponovo se našao sam sa sobom u spavaćoj sobi. Nakon molitve, saletio ga je tugaljiv zanos u pletenom naslonjaču za ljuljanje, te nije ni primijetio kad je odbilo devet, ni kad je zamukao razglas kinematografa i ustalio se kreket jedne žabe. Digao se odande i sjeo za radni stol da sroči poziv načelniku.

Sjedeći na jednom od počasnih mjesta u cirkusu, što ga je zauzeo na direktorovo navaljivanje, načelnik je promatrao uvodnu točku na trapezu i jedan nastup klaunova. Zatim se pojavila Casandra, odjevena u crni baršun i povezanih očiju, koja je nazočnim posjetiocima predložila da im pogađa misli. Načelnik pobjegne. Obišao je selo kao i obično, i u deset otišao u policijsku postaju. Ondje ga je, na listovnom papiru i krasopisom ispisan, očekivao poziv fra Angela. Uznemirio ga je administrativni ton te molbe.

Fra Angel se upravo počeo svlačiti kad je načelnik pokucao na vratima. »Ajde u smokve, Bože mi prosti«, reče župnik. »Nisam vas tako brzo očekivao.« Načelnik skine kapu i uđe.

- Volim odgovoriti na pisma - nasmiješi se. Odbaci kapu na pleteni naslonjač za ljuljanje, zavrtjevši je kao gramofonsku ploču. Ispod ormarića je bilo nekoliko bočica s gaziranim napitkom, što su se hladile u kablju vode. Fra Angel dohvati jednu.

- Hoćete li popiti limunadu? Načelnik prihvati.

- Bio sam toliko slobodan - reče župnik ne okolišajući - da izrazim zabrinutost zbog vašeg nehajnog stava prema ceduljama.

Izrekao je to načinom koji se mogao protumačiti kao šala, ali ga je načelnik shvatio doslovce. Zapitao se, zbunjen, kako je zabrinutost zbog cedulja mogla fra Angela navesti na ovakav potez.

- Čudi me, velečasni, da ste se i vi povelili za tim.

Fra Angel je kopao po ladicama stola da pronađe otvarač.

- Ne brinu mene cedulje same po sebi - reče pomalo ljutit, ne znajući što da počne s bočicom. - Ono što me zapravo brine je, da tako kažem, stanovita nepravda u svemu tome.

Načelnik mu uzme bočicu i odčepi je na potkovici čizme, posluživši se pritom spretno lijevom rukom da je fra Angel samo zapanjeno gledao.

Obliže pjenu na grliću.

- Postoji privatni život - zausti, ne došavši do zaključka. - Stvarno, velečasni, ne vidim što bi se moglo poduzeti.

Zupnik se smjesti za radnim stolom. »Morali biste to znati«, reče. »Napokon, to za vas nije ništa novo.« Preleti sobu letimičnim pogledom i odsiječe drugim tonom:

- Trebalo bi što god poduzeti prije nedjelje.

- Danas je četvrtak - naglasi načelnik.

- Vodim računa o vremenu - odvrati župnik. I nadoveže potaknut skrovitim porivom: - Ali možda još nije prekasno da ispunite svoju dužnost.

Načelnik je pokušavao zakrenuti grlić na bočici. Fra Angel ga je gledao kako seta gore-dolje, uspravan i vitak, bez i najsitnijeg nagovještaja starenja, i obuze ga jasan osjećaj manje vrijednosti.

- Kao što vidite - zaključi još jednom - nije to ništa posebno. Na tornju odbije jedanaest. Načelnik sačeka da zamre i zadnji tračak jeke, pa se nagne prema župniku, oslonivši ruke na stol. Lice mu je odavalo suzdržanu napetost koja se otkrivala u glasu.

- Slušajte, velečasni - započne. - U selu vlada mir, svijet počinje imati povjerenja u vlasti. Bilo kakva primjena sile u ovom času značila bi preveliki rizik u usporedbi s tako beznačajnom stvari.

Fra Angel potvrdi kimanjem. Pokuša rastumačiti:

- Mislim, općenito uzevši, da vlasti poduzmu stanovite mjere.

- U svakom slučaju - nadoveže načelnik ne mijenjajući položaj - ja vodim računa o okolnostima. Vi dobro znate: imam šest policajaca zatvorenih u postaji, koji dobivaju plaće za nerad. Nisam im uspio ishoditi premještaj.

- Sve to znam - reče fra Angel. - Ni za što vas ne krivim.

- Više ni za koga nije tajna - nastavi sa žestinom načelnik, ne obazirući se na upadice - da su trojica od njih obični kriminalci, dovedeni iz zatvora i preobučeni u policajce. Kako sada stvari stoje, ne želim se izlagati opasnosti da ih izvedem na ulicu u potjeru za duhom. Fra Angel raskrili ruke.

- Naravno, naravno - prizna odlučno. - To je svakako izvan svake sumnje. Ali, zašto ne zatražite, recimo, usluge dobrih ljudi? Načelnik se osovi, otpivši iz bočice nekoliko gutljaja, preko volje. Prsa i leđa bila su mu promočena od znoja. Reče:

- Dobri ljudi, kako vi kažete, sprdaju se sa ceduljama.

- Ne svi.

- Osim toga, nije razložno uznemirivati ljude zbog nečega što, na kraju krajeva, nije vrijedno pažnje. Iskreno govoreći, velečasni - zaključio dobro raspoložen - do večeras mi nije ni na kraj pameti bilo da vi i ja imamo nekakve veze s tom igrarijom. Fra Angel zauze majčinski stav. »U neku ruku, da«, otpovrne, načevši razrađeno objašnjenje, u koje je odmah uklopio gotove dijelove iz propovijedi što ju je počeo u sebi slagati još prethodnog dana na objedu kod udovice Asis.

- Posrijedi je, ako se tako može reći - dovrši - slučaj terorizma na moralnom planu.

Načelnik se otvoreno nasmiješi. »Hajte, hajte«, zamalo da ga prekine. »Ne treba od tih papirića stvarati filozofiju, velečasni.« Odloživši na stol nedopijenu bočicu, zaključio što je srdačnije mogao:

- Ako mi vi tako prikazujete stvar, morat ćemo nešto poduzeti.

Fra Angel mu zahvali. Nije nimalo ugodno, kako reče, izići u nedjelju na propovjedaonicu opterećen takvom brigom. Načelnik ga je pokušao shvatiti. Ali je uvidio da je jako kasno i da župniku remeti počinak. Bujanj je osvanuo kao utvara iz prošlosti. Prolomio se pred biljarskim salonom, u deset izjutra, i držao seosko ravnovjesje u jednoj jedinoj točki, sve dok konačno nisu odjeknula tri snažna udarca palicom kao upozorenje i zavladao nemir.

- Smrt! - klikne udovica Montiel, videći kako se otvaraju vrata i prozori, i narod odasvud hrli prema trgu. - Došla je smrt!

Došavši sebi nakon prvog dojma, razmakla je balkonske zavjese i stala promatrati gužvu oko policajca koji se spremao na čitanje proglašenja. Tajac na trgu bio je prejak za telalov glas. Iako se svojski upela da nešto čuje, zaokruživši dlan iza uha, udovica Montiel uspjela je razabrati samo dvije riječi.

Nitko joj u kući nije mogao dati objašnjenje. Proglas je bio pročitan s onim uobičajenim zapovjedničkim ritualom, na svijetu je vladao

novi poredak, a ona nije pronalazila nikoga tko bi to dokučio. Njezino bljedilo zaplaši kuharicu.

- Što kaže proglas?

- To i ja pokušavam saznati, ali nitko ne zna ništa. Dakako - nadoveže udovica - otkako je svijeta i vijeka proglas nije donio neko dobro.

Tada je kuharica izišla na cestu i vratila se s pojedinostima. Od te noći, i sve dok ne nestanu uzroci koji su doveli do postojećih mjera, uvodi se policijski sat. Nitko neće moći na ulicu od osam navečer do pet ujutro, bez posebne propusnice sa žigom i potpisom načelnika. Policija ima nalog da tripud zaustavlja svakoga tko se nade na ulici i da puca na prekršitelja. Načelnik će uspostaviti i osobno odrediti građanske ophodnje koje će pomagati policiji u noćnim obilascima. Grizući nokte, udovica zapita koji su uzroci takvih mjera.

- Nije navedeno u proglasu - odgovori kuharica - ali svi kažu isto: cedulje.

- Srce me nije prevarilo - usklikne užasnuto udovica. - Smrt se naselila u ovo mjesto.

Dala je pozvati gospodina Carmichaela. Povodeći se za silom drevnijom i dubljom od običnog poriva, naredila je da se izvadi iz spremišta i dopremi u spavaću sobu kožni kovčeg okovan bakrenim čavlima, što ga je Jose Montiel bio kupio za svoje jedino putovanje, godinu dana prije smrti. Izvadila je iz ormara nešto odjeće, donjeg rublja i cipele, i sve to složila na dno. Dok je to radila, počeo ju je obuzimati osjećaj savršenog odmora o kojem je toliko sanjala, zamišljajući se daleko od tog sela i te kuće, u sobi s kaminom i malom terasom na kojoj bi u sandučićima uzgajala mažuran, gdje bi se samo ona imala pravo sjećati Josea Montiela i jedina bi joj briga bila da dočeka ponedjeljak po podne i pročita pisma svojih kćeri. Pripremila je samo najnužniju odjeću. Još kožnata navlaka sa škarama, flaster i bočica joda, šivaći pribor i potom kutija cipela s krunicom i molitvenicima, i već ju je mučila pomisao da nosi više stvari negoli joj to Bog može oprostiti. Zato je u čarapu metnula gipsanog svetog Rafaela, pažljivo ga smjestila između odjeće i zaključala kovčeg.

Kad je došao gospodin Carmichael, zatekao ju je u najskromnijoj opravi. Tog dana, kao dobar znamen, gospodin Carmichael nije

nosio kišobran. Ali udovica to nije zapazila. Izvadila je iz džepova sve kućne ključeve, svaki s otipkanom oznakom na privjesku od ljepenke, i predala mu ih rekavši:

- Predajem vam u ruke grešno bogatstvo Josea Montiela. Radite od njega što vas je volja.

Gospodin Carmichael odavno se pribojavao tog trenutka.

- Znači - propenta - da vi želite nekamo otići dok se sve ovo ne stiša.

Udovica dočeka mirnim, ali odsječnim tonom:

- Odlazim zauvijek.

Gospodin Carmichael, ne odajući uzbuđenje, ukratko joj izloži situaciju. Nasljedstvo Josea Montiela još nije sređeno. Mnogobrojni dijelovi imovine, nabavljeni kojekako i na brzinu, bez potrebnih dokumenata, zakonski vise u zraku. Dok se ne uvede red u taj kaotičan imetak o kojemu za posljednjih godina ni sam Jose Montiel nije imao približnu predodžbu, nasljedstvo se ne može zaključiti. Stariji sin, na konzularnoj službi u Njemačkoj, i njezine dvije kćeri, očarane ludim provodima u Parizu, moraju se vratiti ili odrediti opunomoćenike za zaštitu svojih prava. Dok se to ne učini, ništa se ne može prodati. Trenutačna svjetlost u tom labirintu, kojim je lutala već dvije godine, ovog puta nije uspjela pokolebati udovicu Montiel.

- Nije važno - ostane pri svome. - Djeca su sretna u Evropi i nemaju što tražiti u ovoj divljoj zemlji, kako oni kažu. Ako hoćete, gospodine Carmichael, skupite na hrpu sve što nađete u ovoj kući i bacite to svinjama.

Gospodin Carmichael nije joj proturječio. Pod izlikom da zapravo još mora srediti neke stvari oko putovanja, izišao je da potraži liječnika.

- Sad ćemo vidjeti tvoj patriotizam na djelu, Guardiola.

Brijač i skupina ljudi što je čavrljala u brijačnici prepoznaše načelnika prije negoli su ga ugledali na vratima. »A i vaš«, nadoveže pokazujući na dvojicu najmlađih. »Večeras ćete dobiti pušku o kojoj toliko sanjate, pa da vidimo hoćete li imati petlje da je okrenete u nas.« Bilo je nemoguće posumnjati u srdačan ton njegovih riječi.

- Metla bi bila prikladnija - dočeka brijač. - U lovu na vještice metla je najbolja puška.

Nije ga ni pogledao. Brijao je zatiljak prve mušterije tog jutra i nije pridavao važnosti načelnikovim riječima. Tek kad je opazio da provjerava tko je iz te skupine rezervist i zna baratati puškom, brijač shvati da je zapravo on jedan od odabranih.

- Je li istina, poručniče, da ćete nas uvući u tu igrariju? - zapita.

- Neka vas đavo nosi - odbrusi načelnik. - Otkad vas znam plaćete za puškom, a sad kad je imate, u to ne vjerujete.

Postavi se iza brijača odakle je u zrcalu mogao vidjeti cijelu skupinu. »Slušaj ovamo«, reče, pridavši glasu zapovjednički ton. »Danas po podne, u šest, rezervisti prvog poziva neka se jave u postaju.« Brijač ga pogleda u zrcalu.

- A ako uhvatim upalu pluća? - zapita.

- Izliječit ćemo ti je u zatvoru - odvrati načelnik.

Glazbeni automat u biljarskom salonu slinio je plačljivi bolero. Lokal je bio prazan, ali su na pojedinim stolovima stajale napola prazne boce i čaše.

- Kako čujem - reče don Roque ugledavši načelnika - sad je sranje kompletno. Morat ću zatvarati u sedam.

Načelnik produži ravno do kraja salona, gdje ni za kartaškim stolićima nije bilo nikoga. Otvori vrata zahoda, pogleda u spremište i vrati se do tezge. Prolazeći kraj biljarskog stola, naglo podigne tkaninu kojom je bio prekriven i usklikne:

- Hajde, ne izvodite ludorije.

Dvojica mladića iziđoše ispod stola otresajući prašinu s hlača. Jedan je bio blijed. Onome mlađemu su se zajapurile uši. Načelnik ih blago odgura prema stolićima na ulazu.

- Kao što je dogovoreno - reče im. - U šest sati u postaji. Don Roque je i dalje stajao za tezgom.

- Kako je počelo - reče - morat ću se odati krijumčarenju.

- Radi se o dva ili tri dana - reče načelnik. Vlasnik kinematografa ga sustigne na uglu. »Samo je još ovo falilo«, poviče. »Nakon dvanaest taktova zvona, jedan takt trube.« Načelnik ga lagano potapša po ramenu i pokuša skrenuti razgovor.

- To ćemo vam rekvirirati - reče.

- Ne možete - dočeka vlasnik. - Kino ne spada u javne službe.

- Za opsadnog stanja - reče načelnik - čak se i kino može proglasiti javnom službom.

Tek se tada prestao smiješiti. Preskakao je po dvije stepenice u postaji i, došavši na prvi kat, raskrili ruke i ponovo prasne u smijeh.

- Tiboga! - zine. - Zar i vi?

Na ležaljci, apatičan poput istočnjačkog vladara, zavalio se direktor cirkusa. Zaneseno je dimio iz lule kao u morskog vuka. Ponudi načelniku da sjedne, kao da je to njegova kuća.

- Da popričamo o poslu, poručniče .

Načelnik dovuče stolicu i sjedne kod njega. Držeći lulu u ruci urešenoj raznobojnim kamenjem, direktor mu tajanstveno namigne.

- Možemo li potpuno otvoreno razgovarati? Načelnik mu potvrdi kretnjom.

- Znao sam to od onog časa kad sam ugledao kako se brijete - reče direktor. - Dakle, ovako: ja, koji sam navikao raditi s ljudima, znam da ovaj policijski sat, za vas ...

Načelnik ga je promatrao, očito raspoložen za zabavu.

- ... naprotiv, za mene, koji sam platio troškove smještaja i moram hraniti 17 ljudi i 9 životinja, to naprosto znači propast.

- I što sad?

- Predlažem - otpovrne direktor - da policijski sat pomaknete na jedanaest i da zaradu od noćne predstave međusobno podijelimo. Načelnik se i dalje smiješio, ne pomičući se u stolici.

- Pretpostavljam - reče - da ste u selu brzo pronašli nekoga tko vam je rekao da sam lupež.

- To je poštena pogodba - pobuni se direktor. Nije ni opazio kad je načelnik postao ozbiljan.

- Razgovarat ćemo u ponedjeljak - reče neodređeno poručnik.

- U ponedjeljak ću nositi gaće na štapu - odvrati direktor. - Mi smo puka sirotinja.

Načelnik ga povede do stubišta lagano ga tapšajući po leđima. »Drugome vi s tom pričom«, reče. »Znam taj posao.« Kad su došli do stuba, reče utješnim tonom:

- Noćas mi pošaljite Casandru.

Direktor se pokušao okrenuti, ali ga je ruka na leđima odlučno potiskivala.

- Naravno - reče. - Samo se po sebi razumije.

- Pošaljite mi je - ponovi načelnik - pa ćemo sutra porazgovarati.

Gospodin Benjamin vršcima prstiju gurne vrata zastrta žičanom mrežom, ali ne uđe u kuću. Dovikne potajno ogorčen:

- Prozori, Nora.

Nora Jacob - zrela i kršna - kratke kose kao u muškarca, počivala je pri ventilatoru u polumračnoj sobi. Čekala je gospodina Benjaminu za objed. Kad ga je začula, s mukom je ustala i otvorila sva četiri prozora koji su gledali na ulicu. Val vrućine uđe u sobu s podnim pločicama na kojima se nebrojeno puta ponavljao isti ćošasti paun, i s pokušajom presvučenim u tkaninu s cvjetnim uzorkom. Svaka je pojedinost odavala jeftinu raskoš.

- Koliko ima istine u onome što se priča? - upita.

- Priča se koješta.

- O udovici Montiel - pobliže će Nora Jacob. - Šuška se da je poludjela.

- Po meni je ona odavno luda - reče gospodin Benjamin. I doda sa stanovitim razočaranjem: - Jest, jutros je zamalo skočila s balkona. Stol, potpuno vidljiv s ulične strane, bio je prostrt za dvoje: pribor za jelo nalazio se na krajevima. »Prst božji«, reče Nora Jacob pljesnuvši da se posluži objed. Ventilator je ponijela u blagovaonicu.

- Kuća je od jutros puna svijeta - reče gospodin Benjamin.

- Dobra prilika da se iznutra razgleda - priklopi Nora Jacob. Mala crnkinja, glave načičkane raznobojnim čvorovima, donijela je na stol kipuću juhu. Miris piletine ispuni blagovaonicu, i temperatura postade nepodnošljiva. Gospodin Benjamin pričvrsti ubrus oko vrata i reče: »Dobar tek.« Pokuša jesti vreloom žlicom.

- Puhni malo i ne budi tvrdoglav - javi se ona gubeći strpljenje. - Osim svega, svući taj kaput. Zbog tvojih obzira da ne ulaziš u kuću sa zatvorenim prozorima umrijet ćemo od vrućine.

- Sad je to nužnije nego ikada - reče on. - Nitko neće moći reći da s ulice ne vidi sve što radim kad sam u tvojoj kući.

Ona rastegne usta u predivan umjetni smiješak, otkrivši desni od pečatnog voska. »Ne budi smiješan«, dobaci. »O meni mogu govoriti što ih je volja.« Kad je konačno mogla jesti juhu, produžila je naklapati u stankama:

- Jedino bi me mogle pogoditi priče o Moniki - dovrši, spomenuvši petnaestogodišnju kćer koja s njom nije provela raspust otkako je

krenula u školu. - Ali o meni ne mogu reći više od onoga što znaju i vrapci na krovu.

Gospodin Benjamin ne dobaci joj uobičajeni prijekoran pogled. Jeli su juhu šutke, na pristojnoj razdaljini od dva metra, najkraćem razmaku što ga je on uopće dopuštao, pogotovo na javnom mjestu. Dok je ona, prije dvadeset godina, išla u školu, on joj je pisao duga i dosadna pisma na koja je ona odgovarala strastvenim listićima. Za nekog raspusta, dok su bili na izletu, Nestor Jacob, pijan kao zemlja, odvukao ju je za kosu u prikrajak dvorišta i nedvosmisleno joj izjavio ljubav: »Ako se ne udaš za mene, dobit ćeš metak u čelo.« Vjenčali su se krajem raspusta. Nakon deset godina su se rastali.

- U svakom slučaju - reče gospodin Benjamin - nije poželjno zatvorenim vratima raspaljivati tuđu maštu.

Popivši kavu, ustane. »Idem«, reče. »Mina je sigurno izgubila strpljenje.« Stavljajući šešir, dovikne s vrata:

- Ova je kuća pravi pakao.

- A što ja govorim - reče ona.

Sačekala je na pokrajnjem prozoru da joj dobaci pozdrav, kao da udjeljuje blagoslov. Zatim je odnijela ventilator u spavaću obu, zatvorila vrata i svukla se do gola. Konačno, kao i svakog dana poslije objeda, uđe u kupaonicu pored sobe i sjedne na zahod, nasamo sa svojom tajnom.

Četiri puta dnevno je gledala kako Nestor Jacob prolazi pored kuće. Svi su znali da on živi s drugom ženom, da s njom ima četvoro djece i uživa glas uzornog oca. Za posljednjih godina u više je navrata prošao s djecom pored kuće, ali nikad sa ženom. Zapažala je s vremenom kako mršavi, stari i blijedi, kako se pretvara u neznanca, ne shvaćajući kako je nekad mogla s njime biti intimna. Ponekad bi ga, za samotnih sijesti, neodoljivo poželjela: ne onakvoga kakav je bio dok je prolazio pored kuće, nego onakvoga kakav je bio prije Monikina rođenja, kad joj njegova kratka i dosadna ljubav još nije postala nepodnošljiva. Sudac Arcadio spavao je do podneva. Tako je saznao za proglas tek kad je došao u ured. Pisar je, naprotiv, bio na iglama od osam sati, kad je načelnik zatražio od njega da napiše dekret.

- Bez obzira na sve, čini mi se da je rječnik prilično oštar - zaključio sudac Arcadio, kad je saznao pojedinosti. - Nije to trebalo.

- To je uvijek isti dekret.

- Tako je - složi se sudac. - Ali stvari su se izmijenile, pa valja izmijeniti i rječnik. Narod je vjerojatno zaplašen.

Međutim, kako se kasnije uvjerio igrajući na karte u biljarskom salonu, strah se nije odveć zapažao. Prije bi se moglo reći da je vladala atmosfera kolektivne pobjede zbog potvrde onoga što su svi znali: stvari se nisu izmijenile.

Sudac Arcadio nije mogao mimoći načelnika kad je izlazio iz biljarskog salona.

- Sve to s ceduljama možemo mačku o rep - reče mu. - Ljudi su sretni.

Načelnik ga uze za ruku. »Mi ništa ne poduzimamo protiv stanovništva« reče. »Uobičajeni postupak.« Suca Arcadija su ti ulični razgovori bacali u očaj. Načelnik je odrješito koračao, kao da obavlja neobično važne poslove, a onda bi nakon dugotrajnog pješaćenja uvidio da luta bez cilja.

- Neće to dugo potrajati - pridoda. - Najkasnije do nedjelje taj će se pametnjaković koprcati iza brave. Sve mi nešto govori da je to žena. Sudac Arcadio nije u to vjerovao. Unatoč površnom praćenju pisarovih obavijesti, došao je do općeg zaključka: cedulje nisu djelo jedne osobe. Ne uklapaju se u određeni sistem. U posljednje su vrijeme poneke osvanule u novom obliku: kao crtež.

- Možda to nije ni muškarac ni žena - zaključí sudac Arcadio. - Možda su to muškarci i žene koji djeluju pojedinačno.

- Ne komplicirajte stvari, suče - reče načelnik. -Barem biste vi morali znati da u svakoj gužvi, bez obzira na to koliko je ljudi upleteno u nju, uvijek postoji jedan krivac.

- To je još Aristotel rekao, poručniče - odvrati sudac Arcadio. I nadoda uvjeren: - Radite kako znate, ali ova mjera nema nikakve svrhe. Najkraće rečeno, oni koji to rade pričekat će da prođe policijski sat.

- Nije važno - reče načelnik. - Na kraju krajeva, treba sačuvati ugled vlasti.

U postaji su se počeli okupljati regruti. Tijesno dvorište, opkoljeno visokim betonskim zidovima, mjestimično prošaranim sasušenom krvlju i tragovima od udara puščanih zrna, podsjećalo je na vremena kad su ćelije bile pretrpane i zatvorenici morali stajati pod vedrim

nebom. Tog su dana nenaoružani policajci tumarali u gaćama po hodnicima.

- Rovira - zaviče načelnik s vrata. - Donesi nešto za piće ovim mladićima.

Policajac se stade oblačiti.

- Ruma? - zapita.

- Ne trabunjaj - dovikne načelnik krenuvši u blindirani ured. - Nešto osvježavajuće.

Regruti su pušili sjedeći uokrug dvorišta. Sudac Arcadio ih pogleda s ograde na drugom katu.

- Jesu li to dobrovoljci?

- Što vam pada napamet - otpovrne načelnik. - Morao sam ih pronalaziti ispod kreveta, kao da stvarno idu u vojsku.

Sudac nije ugledao ni jedno nepoznato lice.

- Kao da ih je unovačila opozicija - reče. Masivna čelična vrata ureda otvore se, i iznutra dopre ledeni dah. »To znači da su orni za borbu«, nasmiješi se načelnik kad je upalio svjetlo u osobnoj tvrđavi. U jednom kraju stajali su poljski krevet, stakleni vrč sa čašom na stolici, i pod krevetom, noćni sud. Uz gole betonske zidove bile su poredane puške i strojnice. Svježi je zrak jedino mogao dopirati kroz visoke okrugle prozorčice s kojih je pucao vidik na pristanište i dvije glavne ulice. U drugom kraju, pored čelične blagajne, stajao je pisaći stol. Načelnik namjesti kombinaciju.

- To je tek početak - reče. - Svima ću dati puške.

Iza njih se pojavi policajac. Načelnik mu dade nekoliko novčanica i to poprati riječima: »Donesi mi još dvije kutije cigareta za svakoga.« Kad su ponovo ostali sami, obrati se sucu Arcadiju.

- Kako vam sve to zvuči?

Sudac zamišljeno odvrati: - Nepotreban rizik.

- Svijet će blenuti od čuda - naceri se načelnik. - A isto mi se tako čini da ovi jadni mladići neće znati što da počnu s tim puškama.

- Možda su još zbunjeni - na to će sudac - ali to brzo prođe. Napne se da zatomi osjećaj praznine u želucu. »Čuvajte se, poručniče«, pomisli naglas. »Da ne bi ispalo naopako.« Načelnik ga izvede iz ureda zagonetno se držeći.

- Ne budite naivni, suče - šapne mu na uho. - Dat ću im manevarsku municiju.

Kad su sišli u dvorište, svjetlo je bilo upaljeno. Regruti su pili osvježavajuća pića pod prljavim žaruljama na koje su nasrtali noćni insekti. Šetajući gore-dolje po dvorištu, gdje je još bilo zaostalih mlaka od posljednje kiše, načelnik im očinskim tonom stade objašnjavati kakav ih zadatak očekuje te noći: stajat će na udvojenoj straži po glavnim križanjima i imati naređenje da pucaju u svakoga, bio to muškarac ili žena, tko se ne odazove na treći poziv. Preporučio im je da budu srčani i oprezni. Poslije ponoći stići će im obrok. Načelnik je očekivao da će, s Božjom pomoći, sve glatko proći, i da će narod znati cijeniti taj napor vlasti u cilju očuvanja društvenog mira. Fra Angel je ustajao od stola kad je na tornju počelo odbijati osam. Ugasio je svjetlo u dvorištu, navukao rezu i prekrižio molitvenik: »U ime Boga.« U nečijem udaljenom dvorištu oglasi se bukač. Drijemajući na svježini trijema, pored krletki prekrivenih tamnim krpama, udovica Asis začuje drugi otkucaj i sklopljenih očiju zapita: »Je li se vratio Roberto?« Služavka, koja je čučala na pragu, odgovori da je od sedam sati u postelji. Nešto prije toga, Nora Jacob je bila stišala radio i uživala u blagoj glazbi koja kao da je dopirala iz nekog ugodnog i čistog svijeta.

Nečiji glas, odveć udaljen i nestvaran, dovikne neko ime na obzorju, i selom se razlegne pasji lavež.

Zubar nije dokraja poslušao vijesti. Sjetivši se da Angela rješava križaljku pod žaruljom u dvorištu, naredi joj i ne gledajući: »Zaključaj ulazna vrata i dovrši to u sobi.« Žena se naglo prenula iz sna. Roberto Asis, koji je zaista bio legao u sedam, ustane i kroz odškrinut prozor zagleda se na trg. Jedino je razabrao mračne obrise drveća i zadnje svjetlo što se ugasio na balkonu udovice Montiel. Njegova žena upali svjetlo na noćnom ormariću i prigušenim šaptom ga navede da ponovo legne. Usamljeni pas nije prestajao lajati ni nakon petog otkucaja.

U vrućini spavaće sobe, zakrčene praznim limenkama i prašnjavim bočicama, s novinama raširenim na truhu i naočarima na čelu, hrkao je Lalo Moscote. Njegova uzeta žena, uzbuđena sjećanjem na nekadašnje noći poput ove, tjerala je krpom komarce i u sebi brojila otkucaje. Nakon udaljenih povika, pasjeg laveža i nečujne trke zavlada je tišina. - Pripazi da bude coramina - upozori doktor Giraldo svoju ženu koja je prije odlaska na počinak stavljala

najnužnije lijekove u njegov kovčežić. Oboje su pritom mislili na udovicu Montiel, koja se ukočila kao mrtvac zbog djelovanja posljednje doze luminala. Jedino je don Sabas, nakon dugog razgovora s gospodinom Carmichaelom, izgubio osjećaj za vrijeme. Još se nalazio u uredu, mjereći na vagi sutrašnji doručak, kad je odjeknuo sedmi otkucaj, i njegova žena izišla iz spavaće sobe raskuštrane kose. Rijeka presta teći. »U ovakvoj noći«, promrmlja netko u mraku, baš kad je odjeknuo osmi, dubok i neopoziv otkucaj, i nekakvo pucketanje, koje je bilo započelo prije petnaest sekundi, potpuno utihne.

Doktor Giraldo zaklopi knjigu dok nije zamukla truba policijskog sata. Žena mu odloži kovčežić na noćni ormarić, legne okrenuvši se zidu i utrne svoju svjetiljku. Liječnik otvori knjigu, ali ne uze čitati. Oboje su smireno disali, sami u mjestu što ga je grobna tišina svela na dimenzije spavaće sobe.

- O čemu razmišljaš?

- Ni o čemu - odvrati liječnik.

Plovio je u mislima sve do jedanaest, i onda se vratio na istu stranicu koju je čitao kad je počelo odbijati osam. Presavio je jedan kut na listu i odložio knjigu na ormarić. Žena je spavala. Nekad su oboje bdjeli do svitanja, pokušavajući utvrditi mjesto i okolnosti pucnjeva. Često bi bat čizama i zveket oružja došao do kućnog ulaza, a oni, sjedeći u krevetu, očekivali kišu olova da im razvali vrata. Kad su već navikli razlikovati bezbrojne tanahne niti terora, noćima su bdjeli glava naslonjenih na jastuk prepun tajnih letaka koje je trebalo raspačati. Jednog jutra u zoru začuli su pred vratima ordinacije ono pritajeno komešanje kao da netko dolazi u serenadu, a potom umoran načelnikov glas: »Ne tamo. Taj je čist.« Doktor Giraldo utrne svjetiljku i pokuša zaspati. Kišica se spustila poslije ponoći. Brijač i regrut, na straži za uglom u pristaništu, ostave svoje mjesto i sklone se pod strehu dućana gospodina Benjamina. Brijač pripali cigaretu i razgleda pušku pri svjetlosti šibice. Bila je nova.

- Made in USA - reče.

Njegov drug je potrošio nekoliko šibica da utvrdi marku svoje karabinke, ali je nije uspio pronaći. Krupna kap sa strehe padne na kundak i izmami šuplji zvuk. »Sve je to skupa čudno«, promrsi

brišući ga rukavom. »Nas dvojica ovdje, s puškama, na kiši.« U zaspalom selu čulo se jedino kako kaplje voda sa strehe.

- Ima nas devet - reče brijač. - Njih je sedam, uključujući načelnika, ali su trojica zatvoreni u postaji.

- Maločas sam isto to mislio - javi se drugi. Iznebuha ih zaslijepi načelnikova baterijska svjetiljka, dok su šćućureni uza zid pokušavali zaštititi oružje od kapi koje su im kao sačma praštale po cipelama. Prepoznali su ga kad je ugasio svjetiljku i sklonio se pod strehu. Nosio je vojnu kabanicu i na prsima imao prebačenu strojnicu. S njim je bio policajac. Pogledavši na sat što ga je nosio na desnoj ruci, naredi policajcu:

- Otiđi u postaju i izvidi što je s menažom.

Jednakom bi odrješitošću izdao ratnu zapovijest. Policajac zamakne u kišu. Tada načelnik sjedne na zemlju kraj regruta.

- Šta je novo? - zapita.

- Ništa - odvrati brijač.

Regrut ponudi načelnika cigaretom prije negoli i sam pripali. Načelnik odbije.

- Dokle će ovo trajati, poručniče ?

- Ne znam - reče načelnik. - Zasad, dok ne istekne policijski sat. Sutra ćemo vidjeti što ćemo i kako ćemo.

- Do pet! - uzbuđeno će brijač.

- Tiboga - reče onaj drugi. - A ja sam na nogama od četiri izjutra. Kroz romon kiše dopre lajanje pasa. Načelnik sačeka dok se pseći zbor nije utišao i sveo na jedan usamljen lavež. Utučeno se okrene regrutu.

- Ne moraš to meni reći, pola sam života proveo u ovom sranju - reče. - Padam s nogu od sna.

- A da bi zašto - javi se brijač. - Ovo nema ni glave ni repa. Kao da to ženske rade.

- I ja počinjem u to vjerovati - uzdahne načelnik. Policajac se vrati izvijestivši da se čeka prestanak kiše kako bi mogli razdijeliti obrok. Zatim preda drugi raport: neka žena, zatečena bez propusnice, čeka načelnika u postaji.

Bila je to Casandra. Spavala je na ležaljki, pokrivena nepromočivom kabanicom, u sobici koju je škrto osvjetljavala

žmirkava žarulja s balkona. Načelnik joj palcem i kažiprstom stisne nos. Ona zabruna, promeškolji se u naletu zdvojnosti i otvori oči.

- Sanjala sam - reče.

Načelnik upali svjetlo u prostoriji. Zaklonivši oči rukama, žena se stenjući zgrči, i on načas oćuti odbojnost prema njenim srebrnastim noktima i obrijanom pazuhu.

- Bezobrazan si - reče. - Ovdje sam od jedanaest.

- Mislio sam da ću te zateći u sobi - isprića se načelnik.

- Nisam imala propusnice.

Njezina kosa, prije dvije noći bakrene boje, sad je bila sivo-srebrnasta. »Smetnuo sam s uma«, nasmiješi se načelnik i, objesivši kabanicu, sjedne na stolicu pokraj nje. »Nadam se da te nisu uzeli za onu što naokolo lijepi papiriće.« Žena je ponovo stekla slobodno ponašanje.

- Kamo sreće - doćeka. - Obožavam jaka uzbuđenja. Načelnik se odjednom oćuti izgubljenim u sobi. Pucketajući člancima prstiju bespomoćno promrmlja: - Moraš mi učiniti uslugu.

Ona ga upitno pogleda.

- Među nama - nastavi načelnik - hoću da mi baciš karte, da vidimo može li se saznati tko nas to vuće za nos.

Ona okrene glavu na drugu stranu. »Shvaćam«, reče nakon kraćeg promišljanja. Načelnik je potakne: - Prije svega, to radim zbog vas. Ona potvrdno kimne.

- Već sam to napravila - reče.

Načelnik nije uspijevao prikriti uzbuđenje. »Sve je to jako ćudno«, nadoveže Casandra s proraćunatim melodramatskim tonom. »Karte su bile tako jasne da sam se preplašila gledajući ih prostrte na stolu.« Ćak joj je i disanje postalo izvještaćeno.

- Tko je?

- I cijelo selo i nitko.

Sinovi udovice Asis došli su na nedjeljnu misu. Bilo ih je sedam, ne računajući Roberta Asisa. Svi na isti kalup: krupni i neotesani, obikli gotovo kao mazge na najteže poslove, i slijepo odani majci. Roberto Asis, najmlađi među njima, i jedini oženjen, imao je samo jednu zajednićku crt u svojom braćom: kvrgu na nosnoj kosti. Krhka zdravlja i uljudnog ponašanja, došao je kao utješna nagrada umjesto kćerke što ju je udovica Asis uzaludno oćekivala. U kuhinji, gdje su

njih sedmorica rastovarila marvu, udovica se šetala u metežu od vezane peradi, povrća i sireva i tamnih glava šećera i usoljena mesa, izdajući upute služinčadi. Kad se kuhinja raščistila, naredila je da se ono najbolje odvoji za fra Angela. Župnik se upravo brijao. Povremeno bi ispružio ruku u dvorište da kišicom ovlaži podbradak. Već je bio pri kraju, kad su dvije bosonoge djevojčice bez kucanja otvorile vrata i pred njega istresle nekoliko zrelih ananasa, djelomično sazrelih banana, glavu šećera, sir i košaru ispunjenu povrćem i svježim jajima.

Fra Angel im namigne. »Ovo me podsjeća na djeda Mraza«, reče. Mlada djevojčica, razrogačenih očiju, upre u nj kažiprstom:

- I župnici se briju!

Ona druga je povede prema vratima. »A što si ti mislila?« nasmiješi se župnik, a onda ozbiljno doda: »I mi smo ljudska bića.« Pogledao je živež rasut na podu i dokučio da tako darežljiva može biti samo kuća udovice Asis.

- Poručite momcima - gotovo dovikne - da će im Bog za uzdarje dati dobro zdravlje.

Fra Angel, koji za četrdeset godina svog službovanja nije uspio naučiti da savlada uzbuđenje koje prethodi svečanim trenucima, spremi pribor ne obrijavši se dokraja. Zatim je pokupio živež, pobacao ga pod ormarić i ušao u sakristiju brišući ruke o reverendu. Crkva je bila puna. U dvjema klupama pored propovjedaonice, koje su oni darovali crkvi i dali urezati svoja imena na bakrenim pločicama, sjedili su Asisovi s majkom i snahom. Kad su ušli u crkvu, prvi put svi zajedno poslije nekoliko mjeseci, činilo se da ujahuju. Cristobal Asis, najstariji sin, koji je ostavio stoku pola sata prije toga i nije se stigao obrijati, još je nosio jahaće čizme s ostrugama. Kad bi čovjek ugledao tu sirovu ljudeskaru, stao bi i nehotice vjerovati u raširenu, ali nikad potvrđenu glasinu, da je Cesar Montero nezakoniti sin starog Adalberta Asisa.

Fra Angel se u sakristiji suočio s neprilikom: misno ruho nije stajalo na svom mjestu. Ministrant ga zateče kako sav smeten prebire po ladicama i razdraženo raspravlja sam sa sobom.

- Pozovi Trinidad - naloži mu župnik - i pitaj je kamo je stavila stolu.

Zaboravio je da je Trinidad još od subote bolesna. Ministrant pomisli da je sigurno ona uzela neke stvari da ih uredi. Fra Angel

obuče ruho za pogreb. Nije se uspio sabrati. Kad se uspeo na propovjedaonicu, nestrpljiv i još pomalo zadihan, razabra da argumenti što ih je tih dana gradio neće dostići onu uvjerljivu moć koju su imali u samoći između četiri zida.

Govorio je deset minuta. Teško nalazeći riječi, zatečen navalom misli koje se nisu uklapale u predviđene kalupe, ugledao je udovicu Asis okruženu sinovima. Učini mu se da ih je nakon nekoliko stoljeća prepoznao na mutnoj obiteljskoj fotografiji. Jedino mu je Rebeca Asfs, koja je lepezom od sandalovine hladila prekrasne uzburkane grudi, izgledala ljudski i stvarno. Fra Angel okonča propovijed, ne spomenuvši izravno cedulje.

Udovica Asis načas zauze ukočeno držanje, skidajući i natičući s pritajenim gnjevom vjenčani prsten, dok se misa nastavljala. Zatim se prekrižila, ustala i napustila crkvu koračajući središnjom lađom, a za njom bučno krenuše i sinovi.

Tog je jutro doktor Giraldo spoznao skroviti mehanizam samoubojstva. Kišica je nečujno sipila, u susjednoj kući je pjevala vuga, a njegova žena je pričala dok je on prao zube.

- Čudne su te nedjelje - reče ona prostirući stol za doručak. - Kao da ih je netko raskomadao i objesio: vonjaju po sirovom mesu. Liječnik pripremi aparat i uze se brijati. Oči su mu bile suzne, a vjede natečene. »Loše spavaš«, reče mu žena. Pa nadoveže s blagom gorčinom: »Jedne od dojučih nedjelja osvanut ćeš kao starac.« Na sebi je imala iznošen kućni ogrtač, a glava joj je bila načičkana uvijačima.

- Učini mi veliku uslugu - reče on. - Zašuti. Ona pode u kuhinju, pristavi lonac za kavu na peć i pričeka da zakuha, osluškujući najprije zviždukanje vuge, a malo zatim prskanje tuša. Onda je otišla u sobu da joj muž zatekne čisto rublje kad iziđe iz kupaonice. Noseći doručak za stol, ugleda ga odjevena za izlazak, i onako u žutosmeđim hlačama i sportskoj košulji pričini joj se nešto mladi. Doručkovali su šutke. Kad su bili pri kraju, on je stade nježno promatrati. Ona je pila kavu poniknute glave, pomalo ustreptala od jada.

- To je zbog jetre - ispriča se on.

- Nema nikakva opravdanja za onakvu aroganciju - odvrati ona ne podižući glave.

- Vjerojatno sam se otrovao - reče on. - Jetra zariba od ove kiše.
- Stalno to ponavljaš - rastumači ona - ali ništa ne poduzimaš. Ako to uskoro ne učiniš - nadoda - morat ćeš samoga sebe otpisati. On se nije opirao. »U prosincu ćemo petnaest dana provesti na moru«, reče. Pogleda u kišicu kroz četvrtaste pukotine na drvenoj ogradi koja je razdvajala blagovaonicu od dvorišta prožetoga sivlom dugog listopada, i nadoveže: »Tada neće barem četiri mjeseca biti nedjelja kao što je ova.« Ona stade skupljati tanjure da ih odnese u kuhinju. Kad se vratila u blagovaonicu, zatekla ga je kako stavivši šešir od pletena palmova vlakna sprema kovčežić.

- I tako je udovica Asis ponovo izišla iz crkve - reče on. Žena mu je to ispričala prije negoli je bio počeo prati zube, ali je on mislio na druge stvari.

- To je treći put ove godine - potvrdi ona. - Po svemu sudeći, nije mogla pronaći bolju zabavu.

Liječnik bljesne savršenim nizom zubi.

- Bogatuni su ljudi.

Neke su žene na povratku iz crkve došle obići udovicu Montiel. Liječnik pozdravi skupinu koja se zadržala u predvorju. Smijuljenje ga je pratilo do odmorišta. Prije negoli će pokucati, začuje i glasove drugih žena u spavaćoj sobi. Netko ga pozove da uđe. Udovica Montiel je sjedila raspuštene kose, pridržavajući rub plahte na prsima. U krilu su joj bili zrcalo i rožnati češalj.

- Vidim da ste i vi odlučili poći na zabavu - reče joj liječnik.

- Slavi petnaesti rođendan - reče jedna žena.

- Osamnaesti - ispravi udovica Montiel s turobnim smiješkom. Ponovo se ispruživši u krevetu, pokrije se do vrata.

- Dakako - priklopi raspoloženo - nijedan muškarac nije pozvan. Pogotovo ne vi, doktore. To nosi nesreću.

Liječnik odloži mokr šešir na komodu. »Tako i treba«, reče, promatrajući bolesnicu sa zabrinutim zadovoljstvom. »Vidim upravo da mi ovdje nema mjesta.« A potom će, ispričavajući se ženama oko udovice:

- Hoćete li mi dopustiti?

Kad je ostala s njim nasamo, udovica Montiel opet poprimi nujno bolesničko držanje. Liječnik, međutim, prijeđe preko toga. Nastavio

je čavrljati jednako vedrim tonom dok je na noćni ormarić odlagao stvari što ih je vadio iz kovčežića.

- Molim vas, doktore - stade ga preklinjati udovica - nemojte injekcije. Pretvorila sam se u rešetko.

- Da ljudi nisu izmislili injekcije, liječnici bi skapali od gladi - nasmiješi se liječnik.

Nasmiješi se i ona.

- Da vam kažem - reče pipajući debelo meso preko plahte - sve mi je ovo izbodeno. Ne mogu ni dirnuti.

- A tko vam kaže da dirate - dočeka liječnik. Ona se razgali:

- Budite makar nedjeljom ozbiljni, doktore. Liječnik joj zasuče rukav da izmjeri krvni tlak. -To mi je liječnik zabranio - reče. - Škodi jetri.

Dok joj je mjerio tlak, udovica je gledala brojčanik tlakomjera s djetinjom znatiželjom. »Najneobičniji sat što sam ga u životu vidjela«, reče. Liječnik je pažljivo pratio kazaljku sve dok nije pritisnuo gumenu krušku.

- To je jedini sat koji točno označava vrijeme ustajanja - reče. Kad je završio, zagledao se pažljivo u bolesničinu lice, slažući gumeno crijevo tlakomjera. Stavio je na ormarić bočicu s bijelim tabletama, naznačivši joj da uzme jednu svakih dvanaest sati. »Ako više nećete injekcije - reče - nećemo davati injekcije. Vi ste zdraviji od mene.« Udovica nestrpljivo odmahne.

- Nikad mi ništa nije bilo - reče.

- To znam - otpovrne liječnik - ali je nešto valjalo izmisliti da opravdam račun.

Kloneći se primjedbi, udovica zapita: - Moram li ostati u postelji? - Naprotiv - reče liječnik - to vam strogo zabranjujem. Sidite u predvorje i pobrinite se lijepo za svoje goste. Uostalom - doda obješenjački - imat ćete o čemu naklapati.

- Zaboga, doktore - usklikne ona - ne budite tako jezičavi. Mora da ste vi onaj što lijepi cedulje.

Doktor se nasmije šali. Odlazeći, krišom baci pogled na kožnati kovčeg s bakrenim čavlima što je spremljen za putovanje stajao u kutu spavaće sobe.

- I donesite mi nešto - dovikne s vrata - kad se vratite s puta oko svijeta.

Udovica ponovo uze s beskrajnim strpljenjem rasplitati kosu.

- Bez brige, doktore.

Nije sišla dolje. Ostala je u postelji sve dok svi nisu otišli. Tada se obukla. Gospodin Carmichael je zateče kako jede okrenuta odškrnutim vratima balkona.

Ona uzvratil pozdrav ne odvajajući pogleda od balkona. »Ta mi se žena zapravo sviđa«, reče. »Ima petlje.« I gospodin Carmichael pogleda prema kući udovice Asis, gdje su u jedanaest sati prozori i vrata još bili zatvoreni.

- Takva joj je narav - reče. - Kad netko ima utrobu u kojoj niču isključivo muška djeca, ne može ni biti drugačiji.

I okrenuvši se prema udovici Montiel, pridometne:

- A vi mi jutros izgledate kao ružica.

Ona je to potkrepljivala svježinom osmijeha. »Znate što?« upita. I kako je gospodin Carmichael bio neodlučan, odgovori umjesto njega:

- Doktor Giraldo je uvjeren da sam luda. -• Je li moguće? Udovica potvrdi kimanjem. »Ne bi me uopće čudilo - nadoveže - da je s vama porazgovarao o tome kako da me pošalje u ludnicu.« Gospodin Carmichael nije mogao doći k sebi od smetenosti.

- Nisam izlazio iz kuće čitavo jutro - reče.

Svali se u meki kožnati naslonjač pokraj kreveta. Udovica se prisjeti Josea Montiela u tom naslonjaču, zgromljenoga moždanom kapi, petnaest minuta prije smrti: »U tom slučaju - reče, otjeravši neugodnu uspomenu - možda ću vas pozvati danas po podne.« I skrene razgovor lucidnim smiješkom:

- Jeste li razgovarali s kumom Sabasom? Gospodin Carmichael kimne potvrdno.

I doista, u petak i subotu bacio je prve udice u modri bezdan don Sabasa, pokušavajući provjeriti kako će se on ponašati ako se objavi prodaja nasljedstva Josea Montiela.

Don Sabas je prema predmnijevanju gospodina Carmichaela bio raspoložen za kupnju. Udovica ga je slušala ne odajući nestrpljenja. Ne bude li to ove srijede, bit će to u onu narednu srijedu, zaključil sa staloženom sigurnošću. U svakom slučaju, odlučila je otići iz sela prije konca listopada.

Načelnik munjevitom kretnjom lijeve ruke potegne revolver iz navlake. Svaki mu se mišić u tijelu napeo da opali, kad se sasvim razbudio i prepoznao suca Arcadija.

- U trokurac!

Sudac Arcadio se ukipio.

- Nemojte mi više to raditi - reče načelnik spremajući revolver. Ponovo se strovali u ležaljku. - Sluh mi u snu postaje izoštriji.

- Vrata su bila otvorena - reče sudac Arcadio. Načelnik ih je bio zaboravio zatvoriti u svitanje. Bio je tako umoran da se samo svalio u ležaljku i odmah zaspao.

- Koliko je sati?

- Sad će podne - reče sudac Arcadio. Glas mu je još lagano podrhtavao.

- Očajno sam pospan - reče načelnik.

Kad se protegnuo dugim zijevanjem, učini mu se da je vrijeme prestalo protjecati. Unatoč njegovim mjerama i probdjevenim noćima, cedulje su se i dalje pojavljivale. Tog je jutro zatekao papir zalijepljen na vratima spavaće sobe: »Ne pucajte topovima u vrapce, poručniče.« Na ulici su otvoreno govorili da to sami momci iz ophodnji postavljaju cedulje da razbiju dosadu dugih noćnih sati. Selo se previja od smijeha, mislio je načelnik.

- Razdrmajte se - reče sudac Arcadio - pa da krenemo na objed. Ali njemu nije bilo do jela. Htio je odspavati još jedan sat i okupati se prije izlaska iz kuće. Sudac Arcadio, naprotiv, svjež i okupan, vraćao se kući na objed. Prolazeći pored spavaće sobe i ugledavši otvorena vrata, ušao je da od načelnika zatraži propusnicu kako bi se mogao kretati nakon objave policijskog sata.

Načelnik samo odsiječe: »Ne!« Zatim se s očinskim okolišanjem stade opravdavati:

- Bolje vam je da lijepo ostanete kod kuće.

Sudac Arcadio pripali cigaretu. Zagleda se u plamen šibice pokušavajući progutati bijes, ali mu ništa nije padalo na pamet.

- Nemojte me krivo shvatiti - nastavi načelnik. - Budite sigurni da bih radije bio na vašem mjestu, lijegao u osam navečer i ustajao kad mi se prohtije.

- Svakako - dočeka sudac. I pridometne s naglašenom ironijom: - Samo mi je još to falilo: mladi tatica u trideset i petoj godini. Okrenuo mu je leđa i s balkona se zagledao u kišno nebo. Načelnik je nelagodno šutio. Zatim presiječe tajac:

- Suče!

Sudac Arcadio se okrene i obojica se pogledaše u oči.

- Neću vam dati propusnicu. Je li jasno?

Sudac zagriže cigaretu i htjede nešto zaustiti, ali se uspije svladati.

Načelnik začuje kako se polagano spušta stubama. Nagne se preko ograde i dovikne:

- Suče! Odgovora nije bilo.

- Prijatelji kao i dosad - vikne načelnik. Ni tada nije bilo odgovora.

Stajao je tako nagnut, očekujući da sudac Arcadio nešto kaže, sve dok se vrata nisu zatvorila i on ponovo ostao sam sa svojim uspomenu. Nije se trudio da zaspi. Bio je budan usred bijela dana, zaglibio u selu koje je sveudilj bilo nedokučivo i strano, iako je proteklo mnogo godina otkako je preuzeo kormilo njegove sudbine. Onog jutra kad se krišom iskrcao noseći stari kartonski kovčeg vezan konopcem i nalog da podčini selo po svaku cijenu, on je bio taj koga je morio strah. Njegovo jedino uporište bilo je pismo za njemu neznanog vladinog pristalicu kojega će sutradan zateći kako u gaćama sjedi na ulazu u mlin za ljuštenje riže. Uz pomoć njegovih dojava i nesmiljenih srca trojice plaćenih ubojica kojima se okružio, zadatak je bio obavljen. Tog dana, međutim, kako ne bijaše svjestan nevidljive paučine što ju je vrijeme već odavna plelo oko njega, i najkraći bi ga bljesak vidovitosti naveo da se upita tko je koga zapravo podčinio.

Sanjao je otvorenih očiju pred balkonom što ga je kupala kišica, sve dok nije malo prošlo četiri. Tada se okupao, obukao vojnu odoru i otišao u svratiste na doručak. Nakon toga je obavio uobičajen obilazak postaje, i uskoro zastao na nekom uglu, ruku zabijenih u džepove, bez ikakva cilja.

Vlasnik biljarskog salona ugleda ga u smiraj dana kako ulazi, ruku sveudilj zabijenih u džepove. Pozdravio ga je iz dna pustog lokala, ali mu načelnik nije uzvratio pozdrav.

- Bocu kisele vode - reče.

Boce zazveketaše kad ih je načas poremetio u ledenici.

- Jednog će vas dana morati operirati - reče vlasnik - i utvrdit će da vam je jetra puna mjehurića.

Načelnik se zagleda u čašu. Otpije gutljaj, podrigne, i tako je stajao podlaktivši se na tezgu i zureći netremice u čašu, pa još jednom podrigne. Na trgu ni žive duše.

- Tako - izusti načelnik.
- Nedjelja - reče vlasnik.
- Aha. Šta je novog.

Ostavi kovanicu na tezgi i iziđe bez pozdrava. Na uglu trga, netko tko je hodao kao da vuče za sobom golemi rep reče mu nešto što nije shvatio. Uskoro se pribere. Nekako mutno dokuči da se nešto događa i krene u postaju. Skokom je preletio stube, ne obazirući se na skupine ljudi koje su se vrmale oko vrata. Presretne ga policajac. Preda mu nekakav papir, i on, preletjevši ga pogledom, shvati što je posrijedi.

- Raspačavao ih je u borilištu za pijetlove - reče policajac. Načelnik pohita hodnikom. Otvori prvu ćeliju i zastane s rukom na zaporu, navikavajući se na polumrak, dok nije uspio sve razabrati: pred njim je bio mladić, vjerojatno dvadesetogodišnjak, suhonjav i žučkast u licu, rohavu od kozica. Imao je kapu kakvu nose igrači baseballa i naočale ispupčenih stakala.

- Kako se zoveš?
- Pepe.
- Pepe, i dalje?
- Pepe Amador.

Načelnik ga premjeri pogledom i upne se da obnovi sjećanje. Mladić je sjedio na betonskoj ploči koja je zatvorenicima služila kao ležaj. Djelovao je spokojno. Skinuo je naočale, obrisao ih skutom košulje i pogledao načelnika nabravši vjeđe.

- Gdje smo se mi to vidjeli? - upita načelnik.
- Bit će negdje - reče Pepe Amador.

Načelnik nije zakoračio u ćeliju. I dalje je zamišljeno zurio u zatvorenika, a onda počeo zatvarati vrata.

- E, moj Pepe - reče - ovog si puta najebo. Navuče zasun, stavi ključ u džep i ode u ured gdje je stao čitati i prečitavati nekoliko puta tajni letak. Sjeo je pred otvoren balkon, i povremeno se pljesnuo da zgnječi komarce, dok se na pustim ulicama palila javna rasvjeta. Taj mu sutonski spokoj nije bio nepoznat. Nekada, u ovakvom predvečerju, iskusio je vrhunski užitek što ga donosi moć.

- Znači, opet su počeli kružiti - pomisli naglas. Kružili su. Kao i nekad, bili su otisnuti na matricama, s obje strane, i moglo ih se

prepoznati bilo gdje i bilo kad po onom neodredivom pečatu opasnosti što ga utiskuje ilegalnost.

Dugo je razmišljao u mraku, preklapajući i otvarajući taj list papira, prije negoli je stvorio odluku. Naposljetku ga je spremio u džep i usput napipao ključeve ćelije.

- Rovira - zazove.

Njegov povjerljivi policajac izroni iz tame. Načelnik mu preda ključeve.

- Pobrini se za tog mladića - reče. - Pokušaj ga navesti da ti oda imena onih koji donose u selo ilegalnu propagandu. Ako ne ide milom

- naglasi - nastoj da na svaki način propjeva. Policajac ga podsjeti da je te noći u službi.

- To ću ja srediti - reče načelnik. - Nemaš drugih dužnosti dok ne dođe novo naređenje. I da ne zaboravim - dometne, kao da je dobio nadahnuće - otpusti ove ljude u dvorištu. Noćas nema straže. Pozvao je u blindirani ured trojicu policajaca koji su po njegovu nalogu ljenčarili u postaji. Naredi im da obuku uniforme što ih je pod ključem čuvao u ormaru. Dok su oni to radili, sakupio je na stolu manevarsku municiju koju je prethodnih noći razdijelio stražarima i iz čelične blagajne izvadio hrpicu bojevih metaka.

»Noćas ćete vi u patrolu«, reče im pregledavajući puške da im dade one najbolje. »Ništa ne morate raditi, dosta je da svijet vidi da ste izišli na ulicu.« Kad su svi dobili oružje, dao im je municiju. Ustoboči se pred njima.

- Slušaj me ovamo - upozori ih. - Onaj tko mi prvi izvede kakvu glupost, bit će strijeljan pred zidom u dvorištu.

Sačeka primjedbu koje nije bilo.

- Jasno?

Sva trojica - dva Indijanca domaćeg izgleda i plavokos mladić, neizmjereno krupan i prozirnoplavih očiju - saslušali su posljednje riječi trpajući metke u nabojnjaču. Zauzmu stav mirno.

- Jasno, gospodine poručniče .

- I još nešto - reče načelnik, prešavši na prisniji ton. - Braća Asis su u selu, i lako bi se moglo dogoditi da noćas nabasate na kojega od njih što se napio i okolo traži kavgu. Dakle, bez obzira na sve, neka vam ne padne na pamet da u njega dirate.

I ovog je puta izostala očekivana primjedba.

- Jasno?

- Jasno, gospodine poručniče .

- E tako, sad sve znate - zaključí načelnik. - Dobro pripazite što radite.

Zatvorivši crkvu nakon večernjice, koju je pomaknuo za jedan sat zbog zabrane kretanja, fra Angel oćuti zadah truleži. Neugodan miris je zaćas nestao, i to ga nije uspjelo zaokupiti. Nešto kasnije, dok je pržio kriške banane i grijao mlijeko za večeru, dokući uzrok tog zadaha: Trinidad, bolesna od subote, nije uklonila uginule miševe. Vрати se u hram, otvori i isprazni mišolovke, i potom pode do Mine, na dva reda kuća od crkve. Vrata mu je otvorio Toto Visbal glavom. U polutamnoj sobici, gdje je bilo razbacanih kožnatih stolaca i na zidu visjele litografije, Minina majka i slijepa baka srkutale su iz šalica mirisav i vruć napitak. Mina je pravila umjetno cvijeće.

- Ima petnaest godina - reće sljepica - kako ne navraćate u ovu kuću, velećasni.

Govorila je istinu. Svakog je dana prolazio pored prozora gdje je Mina sjedila i pravila papirnato cvijeće, ali nikad nije ušao u kuću.

- Vrijeme nećujno teće - reće. A onda, da pokaže kako mu se žuri, obrati se Totu Visbalu: »Došao sam vas zamoliti da pustite Minu da se od sutra brine oko mišolovki.« A onda objasni Mini: »Trinidad je još od subote bolesna.«

Toto Visbal dade pristanak.

- Sve je uzalud - javi se sljepica. - Ove godine je ionako smak svijeta.

Minina majka joj položi ruku na koljeno u znak opomene da zašuti. Sljepica joj odmakne ruku.

- Bog kaźnjava praznovjericu - reće Źupnik.

- Pisano je: - reće sljepica - krv će poteći ulicama i nikakva ljudska sila neće je moći zaustaviti.

Źupnik joj dobaci saźalan pogled: bila je vrlo stara, blijeda kao zid, i njezine ugasle oći kao da su pronicale u dušu stvari.

- Kupat ćemo se u krvi - podrugljivo će Mina. Tada se fra Angel okrene prema njoj. Ugleda je kako, crne kose kao ugljen i jednako blijeda kao slijepa baka, izranja iz mutnog oblaka vrpci i raznobojnih papira. Poput alegorijske slike na školskoj svećanosti.

- A ti radiš i nedjeljom - prekori je.
- Već sam joj to rekla - upadne sljepica. - Užareni pepeo padat će joj na glavu.

- Želudac nema očiju - nasmiješi se Mina.

Budući da je župnik i dalje stajao, Toto Visbal dovuče sjedalicu i ponovo ga ponudi da sjedne. Bijaše to slabašan čovjek, sav ustreptao od sramežljivosti.

- Hvala - odbije fra Angel. - Policijski sat će me zateći na ulici - osluhne grobnu tišinu u selu i primijeti: - Izgleda da je prošlo osam.

Tada je sve saznao: poslije nepune dvije godine u kojima su ćelije bile prazne, u zatvoru se našao Pepe Amador, a selo je prepušteno na milost i nemilost trojice razbojnika. Svijet se povukao u kuće još u šest sati.

- Prilično čudno - reklo bi se da fra Angel raspravlja sa samim sobom. - To se kosi sa zdravim razumom.

- Do toga je moralo doći prije ili kasnije - reče Toto Visbal. - Cijela se ova zemlja drži na paukovoju niti.

Otrpratio je župnika do vrata.

- Jeste li vidjeli tajne letke? Fra Angel zbunjeno zastane.

- Opet?

- U kolovozu će nastupiti trodnevna pomrčina - upadne sljepica. Mina ispruži ruku i daje joj započet cvijet. »Šuti - obrecne se - i dovrši ovo.« Sljepica opipom raspoznava cvijet.

- znači, opet kruže - reče župnik.

- Ima nekih sedam dana - reče Toto Visbal. - Ovdje smo našli jedan, iako nitko živ ne zna kako je ovamo dospio, znate kako to ide. Župnik potvrđuje kimanjem.

- Kažu da je sve ostalo po starome - dometne Toto Visbal. - Došla je druga vlada, obećala mir i sigurnost, i u početku su svi povjerovali. Ali su činovnici ostali isti.

- Živa istina - umiješa se Minina majka. - Opet imamo policijski sat, i na ulici trojicu razbojnika.

- Ima, međutim, i novosti - reče Toto Visbal. - Sad pričaju da se u unutrašnjosti organiziraju gerilske akcije protiv vlade.

- Sve je to zapisano - reče sljepica.

- To je besmisleno - reče župnik, zamišljen. - Mora se priznati da im je ponašanje drugačije. Ili je barem bilo drugačije - ispravi se - do

večeras.

Odmicali su sati, i on se rasanjen u vrućini opkoljenoj komarnikom ipak zapita je li za devetnaest godina provedenih u toj župi vrijeme doista protjecalo. Začuje pred samim župnim dvorom bat koraka i zveket oružja, koji su svojedobno najavljivali pucnjavu. Sad su se, međutim, čizme udaljile, da bi nakon sat vremena ponovo prošle i iznova se udaljile, bez odjekivanja pušćanih hitaca. Izmučen nesanicom i vrućinom, uskoro je razabrao da pijetlovi odavno kukuriču. Mateo Asis pokušavao je odrediti vrijeme po rasporedu pijetlova. Konačno izroni u javu.

- Koliko je sati?

Nora Jacob ispruži ruku u polumrak i dohvati sat s fosforescentnim brojčanikom na noćnom ormariću. Odgovor što ga je morala dati potpuno je rasani.

- Četiri i po - reče.

- Prokletstvo!

Mateo Asis skoči s kreveta. Ali, glavobolja i mineralna naslaga u ustima primoraju ga da ublaži zalet. Stade nogama tražiti cipele u mraku.

- Još malo pa bi me zatekao dan - reče.

- Kamo sreće - reče ona. Upalila je lampicu i ugledala mu kvrgavu kralježnicu i bijelu stražnjicu. - Morao bi ovdje ostati zatvoren do sutrašnjeg dana.

Bila je potpuno gola, samo joj je rub plahte pokrivač spolovilo. Čak joj je i glas pri upaljenoj svjetlosti gubio onu suzdržanu drzovitost. Mateo Asis obuče cipele. Bio je visok i kršan. Nora Jacob, kojoj je povremeno zalazio tokom posljednje dvije godine, osjećala se nekako zakinutom zbog neumitne okolnosti da mora tajiti svoj odnos s muškarcem i na taj se način lišiti ženskog užitka da o tome isprede priču.

- Ako ne pripaziš, nadebljat ćeš se - reče.

- To je od lagodnog života - odvratila ona, nastojeći prikriti mrzovolju. Zatim nadoveže uz osmijeh: - Mora da sam u drugom stanju.

- Dabogda - dočeka ona. - Da muškarci rađaju, bili bi manje bezobzirni.

Mateo Asis podigne gaćama prezervativ s poda, pode u kupaonicu i baci ga u školjku. Oprao se, nastojeći djelomično zatamiti disanje:

svi su mirisi, u zoru, bili mirisi njezinog tijela. Kad se vratio u sobu, zateče je kako sjedi na postelji.

- Jednog ću se dana zasititi ove igre skrivača - reče Nora Jacob - i svima ću sve ispričati.

On je nije gledao dok se nije potpuno obukao. Ona postane svjesna svojih mlohavih dojki i pokrije se plahtom do brade, ne prestajući govoriti.

- Jedva čekam - nastavi - da doručujemo u krevetu i ostanemo ovdje do večeri. Najradije bih samoj sebi prisila cedulju.

On se grohotom nasmije.

- Još malo pa će umrijeti naš stari Benjamin - reče. - Što je s time?

- Možeš zamisliti - reče ona. - On pak čeka da umre Nestor Jacob.

Oprostio se s vrata mahnuvši rukom. »Nastoj doći za Badnjak«, reče mu. On obeća. Tihom prijede vrt i iziđe na ulicu kroz dvorišni ulaz. Sipila je ledena rosulja koja je blago vlažila kožu. Kad je došao na trg, zaustavi ga poklik.

- Stoj!

U oči mu zabljesne baterijska svjetiljka. On okrene glavu.

- Grom i pakao! - reče načelnik, skriven iza svjetlosti. - Gledajte koga smo uhvatili. Odlaziš ili dolaziš?

Utrne svjetiljku, i Mateo Asis ga ugleda u pratnji trojice policajaca. Bio je svjež i uredan u licu, i preko prsiju imao prebačenu strojnicu.

- Dolazim - reče Mateo Asis.

Načelnik se primakne svjetlosti sa stupa da pogleda na sat. Pet sati manje deset minuta. Mahne policajcima kao nalog da se oglasi završetak policijskog sata. Pozorno je slušao sve dok truba nije zamukla, unijevši u svitanje turoban prizvuk. Nakon toga je otpustio policajce i stao pratiti Matea Asisa preko trga.

- Konačno - reče. - Gotova je zajebancija s papirićima. Više nego zadovoljstvo, u glasu mu se opazio umor.

- Jeste li uhvatili počinioca?

- Još nismo - odvrati načelnik. - Ali upravo sam obavio zadnji obilazak i mogu sa sigurnošću reći da danas, prvi put, nije osvanuo ni jedan jedini papir. Treba samo biti energičan.

Kad su stigli do dvorišnog ulaza, Mateo Asis krene naprijed da priveže pse. U kuhinji su se protezale služavke. Kad je načelnik ušao, dočeka ga bučno lajanje pasa na lancu, koje se ubrzo

pretvorilo u capkanje i dahtanje miroljubivih kućnih životinja. Udovica Asis ih zateče kako piju kavu sjedeći na kuhinjskom zidiću. Razdanilo se.

- Muškarac koji rano rani - reče udovica - dobar je suprug, ali je loš muž.

Unatoč dobrom raspoloženju, lice joj je odavalo ispaćenost od teško probdjevne noći. Načelnik uzvratil pozdrav. Pokupi strojnicu s poda i objesi je o rame.

- Kavu ćete uvijek dobiti, poručniče - reče udovica - ali mi nemojte puščetine unositi u kuću.

- Naprotiv - nasmiješi se Mateo Asis. - Morala bi ga zamoliti da ti je posudi za misu. Što kažeš?

- Znadem se braniti i bez tih sprava - otpovrne udovica. - Božja providnost je na našoj strani. Mi Asisovi - nastavi ozbiljno - bili smo pobožna čeljad prije negoli se ovdje uopće čulo za popa. Načelnik se oprostila. »Treba odspavati«, reče. »Ovakav život nije za krštene duše.« Stade se probijati između kokošiju, pataka i purana, koji su počeli ulaziti u kuću. Udovica ih otjera. Mateo Asis ode u spavaću sobu, okupa se, obuče čistu odjeću i iziđe da osedla mazgu. Ostala braća su otišla još u praskozorje.

Udovica je nešto radila oko krletki kad joj se sin pojavio u dvorištu.

- Ne zaboravi - reče mu - da je jedno čuvati kožu, a drugo čuvati dobar glas.

- Samo je svratio na šalicu kave - reče Mateo Asis. - Zapričali smo se putem i došli ovamo, gotovo da ni sam ne znam kako.

Stajao je na dnu trijema, gledajući u majku, ali se ona nije okrenula kad je progovorila. Izgledalo je da se obraća pticama. »Samo ti jedno kažem«, odvrati. »Ne dovodi mi ubojice u kuću.« Kad je dovršila oko krletki, izravno se obrati sinu:

- A gdje si ti bio?

Tog je jutra sudac Arcadio u sitnicama koje tvore svakidašnji život stao uočavati kobne predznake. »Glavoboljno je«, reče, pokušavajući ženi predočiti neizvjesnost. Jutro je bilo sunčano. Prvi put nakon nekoliko tjedana rijeka nije imala prijeteći lik i vonj po sirovoj koži. Sudac Arcadio ode u briačnicu.

- Pravda je spora, ali dostižna - dočeka ga briač. Pod je bio očišćen petrolejem, a na zrcalima je potezima kista bilo nanoseno olovno

bjelilo. Brijač ih uze brisati krpom dok se sudac smjestio u stolicu.

- Ne bi smjelo biti ponedjeljka - reče sudac. Brijač ga je počeo šišati.

- Za to je kriva nedjelja - reče. - Da nema nedjelje - obrazloži veselo - ne bi bilo ponedjeljka.

Sudac Arcadio sklopi oči. Doista, poslije deset sati spavanja, burnog vođenja ljubavi i dugog kupanja, nedjelji se nije imalo što zamjeriti. Ali zato je ponedjeljak mutan. Kad je sat na tornju odbio devet, i otkučaji ustupili mjesto zujanju šivaćeg stroja u susjednoj kući, suca Arcadija podiđu žmarci od drugog predznaka: tišine na ulicama.

- Ovo je ukleto selo - reče.

- To ste vi i htjeli - reče brijač. - Ranije sam ponedjeljkom ujutro u ovo vrijeme obavio najmanje pet sisanja. Sad ste mi prva mušterija.

Sudac Arcadio otvori oči i zagleda se u rijeku na zrcalu. »Vi«, ponovi. I upita:

- Tko smo to mi?

- Vi - krzmao se brijač. - Prije vas, ovo je bila usrana selendra, kao sve ostale, ali sad je najgora od svih.

- Nabrajaš mi sve to - odgovori sudac - jer znaš da ja s time nemam nikakve veze. Bi li se to usudio kazati poručniku? - upita bez agresivnih nakana.

Brijač dade odrečan odgovor.

- Ne znate vi - reče - što znači ustajati svakog jutra uvjeren da će te ubiti, i proživjeti deset godina, a da te ne ubiju.

- Niti znam - potvrdi sudac Arcadio - niti želim znati. - Poduzmite sve što je u vašoj moći - reče brijač - da to nikad ne saznate.

Sudac pogne glavu. Nakon dulje šutnje upita: »Hoćeš li da ti nešto kažem, Guardiola?« I ne čekajući odgovora nastavi: »Poručnik tone u selo. Iz dana u dan sve dublje, jer je otkrio užitek iz kojeg nema povratka: malo po malo, neopazice, postaje bogat.« Budući da ga je brijač šutke slušao, zaključio:

- Kladam se s tobom da, koliko je do njega, neće više pasti ni jedna glava.

- Mislite?

- Kladam se u sto naprama jedan - uporno će sudac Arcadio. - Za njega je sada mir najunosniji posao.

Brijač završi šišanje, nagne stolicu prema sebi i stade šutke mijenjati ubrus. Kad je to konačno obavio, u glasu mu je titrao tračak smutnje.

- Čudno je što to govorite vi - reče - i što to govorite meni. Da mu je položaj dopuštao, sudac Arcadio bi slegnuo ramenima.

- Ne kažem to prvi put - objasni.

- Poručnik vam je najbolji prijatelj - reče brijač. Govorio je tiho, i glas mu je bio napet i povjerljiv.

Usredotočen na posao, imao je izraz lica kao netko tko se potpisuje, a nije vičan peru.

- Reci mi nešto, Guardiola - zapita sudac Arcadio pomalo svečanim tonom. - Što ti misliš o meni?

Brijač ga je počeo brijati. Načas se zamisli, a onda odgovori.

- Dosad sam mislio - reče - da ste vi čovjek koji zna da odlazi i želi otići.

- Samo tako i dalje misli - nasmiješi se sudac. Dok je trajalo brijanje, utonuo je u turobnu pasivnost poput ovce koja se prepušta nožu. Nije otvorio oči ni dok mu je brijač trljao bradu alaunom, prašio lice talkom i to skidao veoma mekim kistom. Uklonivši ubrus, brijač mu u džep na košulji tutne nekakav papir.

- Samo se u jednom varate, suče - dobaci mu. - U ovoj se zemlji sprema oluja.

Sudac Arcadio se osvjedoči da su i dalje sami u brijačnici. Vrelo sunce, zujanje šivaćeg stroja u tišini što vlada u devet i po, neizbježan ponedjeljak, sve mu je to kazivalo nešto više: činilo se da su sami u selu. Izvadi papir iz džepa i stane čitati.

Brijač mu okrene leđa i uze sređivati toaletni stolić. »Dvije godine šupljih govora«, navede napamet. »I još uvijek isto opsadno stanje, ista cenzura štampe, isti činovnici.« Opazivši u ogledalu da je sudac Arcadio završio s čitanjem, reče:

- Šaljite dalje.

Sudac spremi papir u džep.

- Hrabar si - reče.

- Da sam se ikada u nekome prevario - reče brijač - već bi me odavno napunili olovom.

A zatim ozbiljno dometne:

- Jedno ne zaboravite, suče: ovo više ne može nitko spriječiti. Izišavši iz brijačnice, sudac Arcadio oćuti da mu se osušilo nepce. U biljarskom salonu narući dva pića i iskapivši ih nadušak, jedno za drugim, shvati da je tek na početku. Dok je bio na sveučilištu, jedne je Velike subote pokušao lijećiti neizvjesnost prijekim lijekom: ušao je u nužnik nekog bara, savršeno trijezan, posuo ćir barutom i zapalio. Nakon ćetvrtog pića, don Roque smanji dozu. »Ako ovako nastavite - nasmiješi se - odnijet će vas na ramenima kao toreadora.« I on se osmjehne usnama, ali mu je pogled bio bezizražajan. Nakon pola sata otišao je u nužnik, pomokrio se, i prije negoli će izići, bacio tajni letak u zahodsku školjku.

Kad se vratio za tezgu, na ćaši pored boce bila je tintom oznaćena razina pića. »Sve je to za vas«, reće mu don Roque hladeći se sporim kretnjama. Bili su sami u lokalu. Sudac Arcadio nalije ćašu dopola i stade pijuckati bez žurbe. »Znate što?« zapita. I budući da don Roque nije nićim odao da razumije pitanje, reće:

- Sprema se oluja.

Don Sabas je upravo mjerio na vagi svoj objed kao u ptićice, kad su mu najavili ponovan posjet gospodina Carmichaela. »Reci mu da spavam«, šapne na uho ženi. I doista, poslije deset minuta je blaženno spavao. Kad se probudio, zrak je postao suh, i kuća je bila sapeta vrućinom. Bilo je prošlo podne.

- Što si sanjao? - upita ga žena.

- Ništa.

Saćekala je da joj se muć sam probudi. Malo zatim je prokuhala iglu, i don Sabas je sebi dao injekciju inzulina u bedro.

- Ima valjda tri godine da ništa ne sanjaš - reće žena s naknadnim razočaranjem.

- Doćavola - klikne on. - A što bi ti htjela? Ne možeš na silu sanjati.

Nekoliko godina prije toga, don Sabas je za kratke podnevne sijeste sanjao hrast na kojem su umjesto cvjetova izbijali noćići za brijanje. Njegova žena je protumaćila san i dobila zgoditak na lutriji.

- Ako nije danas, bit će sutra - reće ona.

- Nije bilo danas, niti će biti sutra - doćeka razdraženno don Sabas.

- Neću sanjati samo zato da bi ti izvodila ludorije.

Ponovo se zavalio u postelju, dok je žena urećivala sobu. Svi oštri i šiljasti predmeti bili su brićljivo uklonjeni iz te prostorije. Kad je

proteklo pola sata, don Sabas se stade postupno pridizati, nastojeći da se ne zamara, i počne se oblačiti.

- Aha - zapita. - Što je rekao Carmichael?

- Da će navratiti kasnije.

Nisu više razgovarali dok nisu sjeli za stol. Don Sabas je ključao po bljutavoj bolesničkoj dijete. Ona je sebi priuštila kompletan objed, prividno preobilan za njezin krhki stas i nujan lik. Dugo je premišljala dok se nije usudila upitati:

- Što hoće Carmichael?

Don Sabas nije ni podigao glavu.

- Što bi moglo biti? Novac.

»To sam i mislila«, uzdahne žena. I nadoveže sažalno: »Jadni Carmichael, rijeke su mu novca tekle kroz ruke, i to godinama, a sad živi od milostinje.« Te su joj riječi pomalo oduzimale volju za jelom.

- Daj mu, Sabas dragi - stade ga moliti. - Bog će ti to platiti. Prekriži pribor na tanjuru i znatiželjno upita:

- Koliko mu treba?

- Dvjesto pesosa - mirno odgovori don Sabas.

- Dvjesto pesosa!

- Zamisli!

Za razliku od nedjelje, kad je imao najviše posla, don Sabas je ponedjeljkom imao mirno popodne. Mogao se dugo zadržati u uredu, drijemajući pored ventilatora, dok je stoka rasla, tovila se i množila u stadima. Tog dana, međutim, nije imao ni časka mira.

- To je od vrućine - reče žena.

Don Sabasu u bezbojnim zjenicama sijevne varnica ljutine. U skučenom uredu sa starim pisaćim stolom, četiri kožnata naslonjača i hrpama orme po kutovima, žaluzije su bile spuštene, i zrak bijaše topao i gust.

- Može biti - reče. - Nikad u listopadu nije bilo ovakve žege.

- Prije petnaest godina isto je ovako pripeklo, pa smo imali zemljotres - reče žena. - Sjećaš li se?

- Ne sjećam se - reče don Sabas, rastresen. - Ti dobro znaš da se nikad ničega ne sjećam. Osim toga - doda zlovoljno - danas nisam raspoložen za priče o nesrećama.

Sklopivši oči, prekriženih ruku na truhu, gradio se da spava. »Ako dođe Carmichael - procijedi - reci mu da me nema.« Izraz usrdne

molbe natmuri ženino lice.

- Imaš pasju narav - reče.

On, međutim, ne reče ništa. Ona otiđe iz ureda, dobro pazeći da nečujno zatvori vrata zastrta žičanom mrežom. Negdje u predvečerje, kad se doista naspavao, don Sabas otvori oči i pred sobom, kao u nastavku sna, ugleda načelnika kako sjedi u očekivanju da se on probudi.

- Čovjek kao vi - nasmiješi se načelnik - ne smije spavati pri otvorenim vratima.

Don Sabas ne načini kretnju koja bi odala nedoumicu. »Za vas su vrata moje kuće uvijek otvorena«, reče. Ispruži ruku da pozove zvoncem, ali mu načelnik dade znak da to ne čini.

- Nećete kavu? - upita don Sabas.

- Ne bih - reče načelnik razgledajući sobu čeznutljivim pogledom.

- Bilo mi je vrlo ugodno dok ste vi spavali. Kao da se nalazim u nekom drugom selu.

Don Sabas protrlja vjeđe prstima nadlanice. - Koliko je sati?

Načelnik pogleda na sat. »Uskoro će pet«, reče. Zatim, promeškolviji se u naslonjaču, načne izdaleka: !- Elem, da porazgovaramo?

- Pretpostavljam - reče don Sabas - da drugog izlaza nema.

- Niti bi imalo smisla - reče načelnik. »Uostalom, to ni za koga nije tajna.« I istom spokojnom lakoćom, postojano odmjeravajući kretnje i riječi, nadoda:

- Recite mi, don Sabas, koliko ste grla stoke udovice Montiel prebacili sebi i žigosali svojim znakom otkako vam je ona ponudila imanje na prodaju?

Don Sabas slegne ramenima. - Nemam pojma.

- Vi znate - dalje će načelnik - da to ima svoje ime.

- Krađa stoke - potanje odredi don Sabas.

- Tako je - potvrdi načelnik. - Uzmimo - nastavi hladnokrvno - da su vaši ljudi prebacili dvjesto grla u tri dana.

- Kamo sreće - reče don Sabas.

- Dakle, dvjesto - reče načelnik. - Znate kakvi su propisi: pedeset pesosa općinskog nameta po grlu.

- Četrdeset.

- Pedeset.

Don Sabas rezignirano ušuti. Zavalio se na podesivi naslon stolice, obrćući na ruci prsten s crnim i sjajnim kamenom, netremice zagledan u nevidljivu šahovnicu.

Načelnik ga je promatrao pažljivo, bez trunke sažaljenja. »Ali ovaj put nećemo na tome stati«, nastavi. »Od ovog časa, bez obzira na to gdje se nalazila, sva stoka iz nasljedstva Josea Montiela potpada pod općinsku zaštitu.« Sačekavši uzalud bilo kakav odgovor, objasni:

- Ta je jedna žena, kao što znate, potpuno luda.

- A Carmichael?

- Carmichael je već dva sata pod nadzorom - reče načelnik.

Don Sabas se tada zagleda u nj s izrazom na licu koji bi se jednako dao opisati kao pobožan ili zabezeknut. I iznebuha svali na pisaći stol svoju meku i golemu tjelesinu, sav se tresući od nezadrživog unutarnjeg smijeha.

- Fantastično, poručniče - reče. - Mora da vam se ovo čini kao san.

Doktor Giraldo je u predvečerje bio siguran da je uvelike prebrodio prošlost. Drveće na trgu ponovo je postalo prašnjavo. Protječe nova zima, ali njezin nečujan korak ostavlja u sjećanju duboki trag. Vraćajući se s večernje šetnje, fra Angel je opazio liječnika kako pokušava gurnuti ključ u bravu ordinacije.

- Eto, doktore - nasmiješi se - čak je i za otvaranje vrata potrebna Božja pomoć.

- Ili baterijska svjetiljka - uzvratil smiješkom liječnik.

Zavrtil ključ u bravi i sasvim se okrene fra Angelu. Župnikovo lice u suton bijaše neprobojno i ljubičasto. »Čekajte malo, velečasni«, reče. »čini mi se da vam s jetrom nije sve u redu.« Uhvati ga za ruku.

- Mislite?

Liječnik upali vanjsko svjetlo i zagleda se s više ljudske negoli profesionalne pomnje u župnikovo lice. Zatim otvori vrata zastrta žičanom mrežom i upali svjetlost u ordinaciji.

- Ne bi bilo na odmet da pet minuta posvetite svojem tijelu, velečasni

- reče. - Da vidimo kakav vam je tlak.

Fra Angel je žurio. Ali na navaljivanje liječnika prijeđe u ordinaciju i pripremi ruku za tlakomjer.

- U moje vrijeme - reče - to nije postojalo. Doktor Giraldo namjesti stolicu pred njega i sjedne da mu pričvrsti tlakomjer.

- Ovo je vaše vrijeme, velečasni - nasmiješi se. - Nemojte mu izmicati.

Dok je liječnik piljio u skalu pokazivača, župnik je razgledavao prostoriju s onom priprostom znatiželjom koju obično pobuđuju čekaonice. Na zidovima su visjele požutjela diploma, litografija jarkocrvene djevojčice s nagrizenim obrazom u modroj boji, i slika koja je prikazivala kako se liječnik i Smrt otimaju o голу ženu. U dnu, iza željeznih nosila obojenih u bijelo, stajao je ormar s označenim bočicama. Pokraj prozora, ormarić s instrumentima i druga dva krcata knjigama. Jedini razaznatljivi miris potjecao je od čistog alkohola. Lice doktora Giralda nije odavalo ništa kad je izmjerio tlak.

- U ovoj prostoriji fali svetac - promrmlja fra Angel. Liječnik pogleda u zidove. »Ne samo ovdje«, reče. »Fali i u selu.« Spremi tlakomjer u kožnatu navlaku koju je stegnuo energičnim potezom patentnog zatvarača, i reče:

- Dakle, velečasni, tlak vam je sasvim u redu.

- Pretpostavljam sam - reče župnik. I doda s tugaljivom smetenošću:

- Nikad se u listopadu nisam bolje osjećao.

Počeo je sporo spuštati rukav. Reverenda zakrpanih rubova, probušene cipele i grube ruke kojih su nokti podsjećali na nagorjeli rog, u tom su trenutku isticali njegovu osnovnu odliku: bio je puki siromah.

- Bez obzira na to - odvrati liječnik - zabrinut sam za vas. Ako ćemo pravo, vaš način života nije baš primjeren ovakvom listopadu.

- Bog od nas mnogo traži - reče župnik. Liječnik mu okrene leđa i kroz prozor stade gledati u tamnu rijeku. »Pitam se dokle to ide«, reče. »Ne vidim Božje prste u tome što se godinama mučite da navučete oklop na ljudski nagon, potpuno svjesni da se ispod njega ništa ni za dlaku nije promijenilo.« I nakon duže šutnje zapita:

- Nije li vam se u zadnje vrijeme učinilo da vaša bezumna revnost počinje popuštati?

- Svake noći, tokom cijelog života, imao sam takav dojam - reče fra Angel. - Zato sam svjestan da narednog dana moram otpočeti s još većim poletom.

Stajao je na nogama. »Uskoro će šest«, reče i uputi se iz ordinacije. Ne odmičući se s prozora, liječnik ispruži ruku kao da mu priječi put i reče:

- Velečasni, jedne noći stavite ruku na srce i zapitajte se ima li smisla ćudoređe održavati flasterima.

Fra Angel nije uspio zatomiti užasnu duševnu muku. »Kad kucne čas smrti - reče - bit ćete svjesni težine svojih riječi, doktore.« Pozdravi i izađe, brižljivo zatvorivši vrata.

Nije se mogao skrušiti za molitvu. Dok je zatvarao crkvu, priđe mu Mina i reče da je za dva dana ulovila samo jednog miša. Njemu se činilo da su se za Trinidadine odsutnosti miševi tako silno razmnožili da njihova najezda prijeti temeljima hrama. Mina je, međutim, savjesno postavljala mišolovke. Stavila je otrova u sir, otkrivala tragove nakota i katranom začepila nova legla što ih je otkrivala uz njegovu pomoć.

- Unesi malo vjere u svoj posao - rekao joj je - i miševi će doći u mišolovke kao ovčice.

Dugo se prevrtao na goloj rogožini prije negoli mu je san sklopio oči. Iznuren besanicom postao je savršeno svjestan mutnog osjećaja poraza što mu ga je liječnik ulio u dušu. Taj nemir, i zatim jurnjava miševa u crkvi i užasna paraliza policijskog sata, sve se to zavjerilo u slijepu silu koja ga je odvukla u vir njegove najomraženije uspomene ... Nedugo od dolaska u selo, probudili su ga u ponoć da podijeli posljednje pomazanje Nori Jacob. Dramatičnu ispovijed, iznesenu smireno, neuljepšano i podrobno, saslušao je u spavaćoj sobi uređenoj za dolazak smrti: samo raspelo iznad uzglavlja i brojne prazne stolice uza zidove. Samrtnica mu je povjerila da njezin muž, Nestor Jacob, nije otac djevojčice koja se upravo rodila. Fra Angel nije htio dati odrješenje prije negoli ispovijed bude ponovljena i djelo kajanja obavljeno u nazočnosti muža. Slušajući ritmička direktorova naređenja, cirkuska je družina stala otkopavati potporne kolce, i šatra je splasnula u veličanstvenoj katastrofi, žalostivo fijukajući kao vjetar među drvećem. U osvit zore bila je smotana, i žene i djeca su jeli zajutrak na sanducima, dok su muškarci krcali menažeriju. Kad su se brodići prvi put oglasili sirenama, jedino su tragovi od ognjišta na goloj ledini odavali da je u selo navratila pretpotopna životinja.

Načelnik je budan dočekaao zoru. S balkona je neko vrijeme pratio ukrcavanje cirkusa, a onda se, ne skinuvši odoru, umiješao u pristanišnu vrevu, očiju nadraženih nesanicom i lica ogrubjela od dvodnevne strnjike. Direktor ga ugleda s natkrivenog dijela brodića.

- Živjeli, poručniče - dovikne. - Napuštam vaše kraljevstvo. Navukao je na sebe široki i izlizani kombinezon koji je njegovu okruglom licu pridavao svećenički izraz. Oko šake je imao namotan bič.

Načelnik se primakne obali. »Žalim, generale«, dovikne i on, dobro raspoložen, rasklilivši ruke; »Nadam se da ćete skupiti toliko poštenja da kažete zasra odlazite.« Okrene se prema mnoštvu i naglas objavi:

- Uskratio sam mu dozvolu jer nije htio dati besplatnu predstavu za djecu.

Zadnji pisak sirene s brodića, a zatim i buka motora, zaglušili su direktorov odgovor. Voda proključa zadahom uzburkanog mulja. Direktor pričekava da se brodići okrenu u sredini rijeke. Onda se nasloni na ogradu i, zaokruživši dlanove u doglasalo, vikne što ga je grlo nosilo:

- Zbogom, policijski kurvin sine.

Načelnik nije ni okom trepnuo. Pričekao je, ruku u džepovima, dok nije utihla buka motora. Zatim se probio kroz mnoštvo, nasmiješen, i ušao u dućan Sirijca Mojsija.

Bližilo se osam. Sirijac je spremao robu izloženu na vratima.

- Izgleda da i vi odlazite - reče mu načelnik.

- Nakratko - reče Sirijac pogledavajući u nebo. - Past će kiša.

- Srijedom ne pada kiša - ustvrđi načelnik. Podbočio se laktovima na tezgu i promatrao tmaste oblačine što su se nadvile nad pristanište, sve dok Sirijac nije unio robu i rekao ženi da im donese kavu.

- Nastavi li ovako - uzdahne nekako za sebe - morat ćemo posuđivati ljude iz drugih sela.

Načelnik je polako pijuckao kavu. Još tri obitelji su otišle iz sela. Uračunavši njih, kako je to objasnio Sirijac Mojsije, to je značilo da je u jednom tjednu iz sela otišlo pet obitelji.

- Vratit će se prije ili kasnije - reče načelnik. Zagledao se u zagonetne mrlje taloga što su ostale na dnu šalice i odsutno primijetio:

- Kamo god otišli, sjetit će se da ih pupkovina veže uz ovo selo. Usprkos svojim prognozama, morao je pričekati u dućanu da mine žestoki pljusak koji se za nekoliko minuta oborio na selo kao sveopći potop. Zatim je otišao u policijsku postaju i zatekao gospodina Carmichaela kako, promočen do kože od pljuska, i dalje sjedi na klupi usred dvorišta. Nije na njega obratio pažnju. Kad je saslušao raport dežurnog policajca, naredi da otvore ćeliju u kojoj je, čini se, Pepe Amador tvrdo spavao ispružen potrbuške na podu od cigle. Prevrne ga nogom i s prikrivenim žaljenjem razgleda lice izobličeno od udaraca.

- Otkad ne jede? - zapita.

- Od preksinoć.

Naredi da ga podignu. Prihvativši ga ispod pazuha, trojica policajaca stadoše vući tijelo kroz ćeliju i posjednu ga na betonsku ploču što je na pola metra od poda bila usađena u zid. Na mjestu gdje je bilo tijelo ostao je vlažan otisak.

Dok su ga dvojica policajaca podržavala u sjedećem položaju, treći mu je, uhvativši ga za kosu, podizao glavu. Moglo bi se zaključiti da je mrtav, da nije bilo nepravilnog disanja i izraza beskonačnog umora na usnama.

Kad su ga policajci ostavili, Pepe Amador otvori oči i nasumce se uhvati za rub betona. Zatim se, prigušeno jauknuvši, potrbuške ispruži na ploču.

Načelnik napusti ćeliju i naredi da mu donesu jelo i puste ga da odspava. »Nakon toga, nastavite ga obrađivati dok ne otpjeva sve što zna. Mislim da neće dugo izdržati.« S balkona je ponovo ugledao gospodina Carmichaela u dvorištu, lica zarivena u ruke i skutrena na klupi.

- Rovira - pozove. - Otiđi Carmichaelu doma i reci njegovoj ženi da pošalje odjeću. Poslije toga - dometne odlučno - neka dođe u moj ured.

Već je počeo drijemati, naslonjen na pisaći stol, kad se začulo kucanje na vratima. Bio je to gospodin Carmichael, odjeven u bijelo i potpuno suh, izuzev cipela koje su bile razmočene i meke kao u utopljenika. Prije nego je počeo s njim razgovarati, načelnik naredi policajcu da se vrati po par cipela.

Gospodin Carmichael podigne ruku prema policajcu. »Pustite me ovako.« A zatim, uputivši načelniku pogled pun stroge dostojanstvenosti, objasni:

- Jedino njih i imam.

Načelnik mu ponudi da sjedne. Dvadeset i četiri sata prije toga, gospodin Carmichael je bio priveden u blindirani ured i podvrgnut mučnom ispitivanju o stanju Montielova imanja. Sve je detaljno izložio. Na koncu, kad je načelnik otkrio namjeru da kupi nasljedstvo po cijeni koju budu odredili općinski vještaci, Carmichael je saopćio svoju nesalomljivu odluku da to neće dopustiti dok se pitanje nasljedstva ne riješi dokraja.

I ovom prilikom, poslije dva dana gladovanja i boravka pod vedrim nebom, njegov je odgovor izražavao jednaku nesalomljivost.

- Tvrdoglav si kao mazga, Carmichael - reče mu načelnik. - Budeš li čekao da se stvar s nasljedstvom sredi dokraja, onaj lupež don Sabas žigosat će svojim znakom svu Montielovu stoku.

Gospodin Carmichael slegne ramenima.

- U redu - reče načelnik nakon duge stanke. - Svi znaju da si pošten čovjek. Ali jedno nemoj zaboraviti: prije pet godina don Sabas je uručio Joseu Montielu kompletan popis ljudi koji su bili u vezi s gerilcima, i zato je bio jedini voda opozicije koji je ostao u selu.

- Ostao je i drugi - reče gospodin Carmichael s laganim prizvukom sarkazma. - Zubar.

Načelnik je prečuo upadicu.

- Misliš li da se zbog takvog čovjeka, koji je kadar ni za što prodati vlastite suseljane, isplati sjediti dvadeset i četiri sata bez krova nad glavom?

Gospodin Carmichael ponikne i zagleda se u nokte. Načelnik sjedne na pisaći stol.

- Napokon - reče na kraju pomirljivim tonom - misli i na svoju djecu.

Gospodin Carmichael nije znao da su njegova žena i dva najstarija sina posjetili načelnika prethodne noći, i da im je on obećao da će ga osloboditi najkasnije za 24 sata.

- Ne brinite - reče gospodin Carmichael. - Već će se oni snaći. Nije podigao glavu dok nije začuo kako se načelnik seta gore-dolje po uredu. Tada je uzdahnuo i rekao: »Preostaje vam druga metoda, poručniče.« Pogleda ga s krotkom poniznošću i dometne:

- Metak u čelo.

Odgovora nije bilo. Uskoro zatim, načelnik je tvrdo spavao u svojoj sobi, a gospodin Carmichael vratio se na klupu. Na samo dva reda kuća od postaje, sudski pisar je bio u sedmom nebu. Proveo je jutro drijemajući u dnu kancelarije, i odjednom nehotice ugledao raskošne dojke Rebeke Asfs. Kao munja usred podneva: otvorila su se vrata kupaonice, i prekrasna žena, bez ičega na sebi osim ručnika omotana oko glave, prigušeno je kriknula i brzo zatvorila prozor.

Polu sata je pisar u polumraku kancelarije bio na mukama zbog te halucinacije. Oko dvanaest je stavio katanac na vrata i krenuo da s nekim razmijeni uspomene.

Dok je prolazio pokraj telegrafskog ureda, poštarski mu činovnik nešto domahne. »Dobit ćemo novog župnika - reče mu. - Udovica Asis napisala je pismo apostolskom prefektu.« Pisar odmahne.

- Najveća vrlina muškarca je u čuvanju tajne - reče. Na uglu trga je susreo gospodina Benjaminu koji bi dvaput promislio prije preskakanja bara ispred svog dućana. »Da vi znate, gospodine Benjamin«, zausti pisar.

- Što to? - upita gospodin Benjamin.

- Ništa - reče pisar. - Tu ću tajnu ponijeti u grob. Gospodin Benjamin slegne ramenima. Ugleda pisara kako preskače bare s tako mladenačkim poletom, da se na koncu i on upustio u tu pustolovinu.

Dok je izbivao iz dućana, netko je u pokrajnjoj sobici ostavio tri posude u kojima se nosi hrana, jednu na drugoj, tanjуре i jedaći pribor, i presavijen stolnjak. Gospodin Benjamin rasprostre stolnjak na stol i priredi se za objed. Sve je obavio s osobitom pomnjom. Prvo je pojeo juhu, onako žutu, s velikim masnim kolobarima i jednom kosti. Iz drugog tanjura jeo je kuhanu rižu, gulaš i krišku pržene mandioke. Pritisla je vrućina, ali gospodin Benjamin nije se dao smesti. Kad je dovršio s objedom, skupivši tanjуре i ponovo složivši posude za hranu kako su bile, ispio je čašu vode. Kad je htio razapeti visaljku, začu da netko ulazi u dućan. Sanjiv glas zapita:

- Je li ovdje gospodin Benjamin?

Ispruži glavu, ugleda ženu u crnini, kose pokrivenе ručnikom i pepeljaste puti. Bijaše to majka Pepea Amadora.

- Nema me - reče gospodin Benjamin.

- Vi ste - reče žena.

- Znam - reče on - ali to je kao da nisam, jer znam zašto me tražite. Žena je neodlučno stajala pred tijesnim vratima sobe, dok je gospodin Benjamin namještao visaljku. Pri disanju joj je iz pluća dopiralo blago pištanje.

- Nemojte tu stajati - reče osorno gospodin Benjamin. - Ili otiđite ili uđite unutra.

Žena sjedne na stolicu ispred stola i počne tiho jecati.

- Oprostite - reče on. - Morate shvatiti da me kompromitirate kad tamo stojite, izloženi svačijem pogledu.

Majka Pepea Amadora skine ručnik s glave i njime otare oči. Iz čiste navike, gospodin Benjamin iskuša čvrstoću konopaca kad je objesio visaljku. Zatim se obrati ženi.

- Dakle - reče - vi hoćete da vam ja napišem predstavku. Žena potvrdno kimne.

- Tako dakle - nastavi gospodin Benjamin. - Vi još uvijek vjerujete u predstavke. Došla su vremena - objasni tiše - kad se pravda ne istjeruje papirima nego puškom.

- To svi kažu - odvrati ona - ali sam slučajno ja jedina koja ima sina u zatvoru.

Dok je to govorila, razvezivala je čvorove na rupčiću što ga je dotad stiskala u šaci, i izvadila nekoliko vlažnih novčanica: osam pesosa. Dala ih je gospodinu Benjaminu.

- To je sve što imam - reče.

Gospodin Benjamin pogleda u novac. Slegne ramenima, uzme novčanice i stavi ih na stol. »Znam da je beskorisno«, reče. »Ali učinit ću to samo da dokažem Bogu da sam tvrdoglav čovjek.« Žena mu nijemo zahvali i opet uze jecati.

- U svakom slučaju - posavjetova je gospodin Benjamin - nastojte da vas načelnik pusti mladiću, i uvjerite ga neka kaže sve što zna. Sve drugo je bacanje predstavki kroz prozor.

Ona obriše nos ručnikom, nanovo njime pokrije glavu i iziđe iz dućana bez osvrtnja.

Gospodin Benjamin odspavao je sijestu do četiri. Kad je pošao u dvorište da se umije, nebo je bilo vedro, i zrak pun krilatih mrava. Kad je promijenio odjeću i počeošljao ono nekoliko preostalih dlaka, krenuo je u telegrafski ured da kupi list biljegovanog papira.

Vraćajući se u dućan da napiše predstavku, shvati da se u selu nešto zbiva. Začuje udaljene povike. Skupinu mladića koji su projurili pored njega upita što se događa, i oni mu odgovore u trku. Tada se vrati u telegrafski ured i preda list biljegovanog papira.

- Više mi ne treba - reče. - Maločas je ubijen Pepe Amador. Još mamuran od sna, držeći opasač u jednoj ruci i drugom zakopčavajući bluzu, načelnik se u dva skoka sjuri niza stubište spavaće sobe. Boja danje svjetlosti pomuti mu osjećaj vremena. Shvatio je, i ne znajući što se događa, da mora otići u postaju.

Dok je koračao, zatvarali su se prozori. Neka žena se približavala u trku, raskriljenih ruku, grabeći sredinom ceste u suprotnom smjeru. U čistom zraku bilo je krilatih mravi. I dalje ne znajući što se događa, načelnik izvadi revolver i potrči.

Skupina žena pokušavala je provaliti kroz vrata postaje. Nekoliko muškaraca se guralo s njima da to spriječi. Načelnik ih otjera dijeleći udarce lijevo i desno, osloni se leđima na vrata i sve ih uze na nišan.

- Tko mi priđe, prosvirat ću mu glavu. Policajac koji je dotad iznutra podržavao vrata, otvori ih, držeći zapetu pušku, i dade znak pištaljkom. Druga dvojica policajaca iziđu na balkon, nekoliko puta opale u zrak, i skupina se rasprši prema rubovima ceste. Uto se na uglu, zavijajući poput psa, pojavi žena. Načelnik prepozna majku Pepea Amadora. Pojuri u postaju i sa stubišta naredi policajcu:

- Pobrini se za onu ženu.

U zgradi je vladala grobna tišina. Načelnik je, zapravo, doznao što se dogodilo tek kad je razmaknuo policajce koji su zakrčili ulaz u ćeliju i ugledao Pepea Amadora. Ležao je na podu, zgrčen, ruku sklopljenih među bedrima. Bio je blijed, ali se nije vidjelo tragova krvi. Uvjerivši se da nema nikakve rane, načelnik položi tijelo na leđa, uvuče mu skutove košulje u hlače i zakopča rastrž. Na kraju mu zakopča i pojas.

Kad se uspravio, povratilo mu se samopouzdanje, ali je držanje kojim se obratio policajcima odavalo prve tragove umora.

- Tko je to učinio?

- Svi - reče plavokosi orijaš. - Pokušao je pobjeći.

Načelnik ga zamišljeno pogleda, i u prvi mah se učinilo da je razgovoru kraj. »Tu priču ne možemo više nikome prodati«, reče. Primakne se plavokosom orijašu ispruživši ruku.

- Daj mi revolver.

Policajac skinje opasač i preda mu ga. Umetnuvši nove metke na mjesto ispaljenih, načelnik spremi dvije čahure u džep i daje revolver drugom policajcu. Plavokosog orijaša, koji je izbliza izgledao obasjan ozračjem djetinje nedužnosti, odveli su u obližnju ćeliju. Ondje se svukao do gola i predao odjeću načelniku. Sve je obavljeno bez žurbe, svatko je znao svoju ulogu, kao u kakvom obredu. Napokon je načelnik osobno zatvorio ćeliju s truplom i izišao na dvorišni balkon. Gospodin Carmichael nije se pomakao s klupe.

Kad su ga doveli u ured, nije se odazvao ponudi da sjedne. Stajao je pred pisaćim stolom, ponovo u mokroj odjeći, i jedva pomaknuo glavu kad ga je načelnik zapitao kako se namjerava izvući.

- U redu - reče načelnik. - Nisam još našao vremena da promislim što ću poduzeti niti hoću li uopće nešto poduzeti. Ali što god ja učinio - nadoda - zapamti: htio ne htio, i ti si u to umiješan. Gospodin Carmichael je i dalje odsutno stajao pred stolom, odjeće zalijepljene uz tijelo i pomalo natečene kože, kao da još nije isplivao iz treće utopljeničke noći. Načelnik je uzalud očekivao neki znak života.

- Prema tome, shvati situaciju, Carmichael. Sad smo ortaci. Rekao je to ozbiljno, čak pomalo dramatično. Ali mozak gospodina Carmichaela to, izgleda, nije zabilježio. I dalje je stajao kao kip pred stolom, natečen i snužden, čak i kad su se zatvorila blindirana vrata.

Pred postajom su dvojica policajaca držala za zapešća majku Pepea Amadora. Čovjek bi rekao da se sve troje odmaraju. Žena je smireno disala, i oči su joj bile suhe. Ali kad se na vratima pojavio načelnik, ona promuklo jaukne i ote se takvom silinom, da ju je jedan policajac morao pustiti, a drugi je smirio na zemlji uvježbanim borilačkim zahvatom.

Načelnik se nije osvrtao. U pratnji policajca došao je pred skupinu koja je s obližnjeg ugla pratila prizor. Nije se nikome posebno obratio.

- Vrijedi za sve - reče. - Ako nećete da se dogodi ono najgore, odvedite ovu ženu kući.

I dalje u pratnji policajca, probije se kroz skupinu i ode u sud. Nije zatekao nikoga. Tada je otišao kod suca Arcadija i, gurnuvši vrata bez kucanja, viknuo:

- Suče.

Žena suca Arcadija, satrvana neizvjesnošću trudnoće, odgovori u polumraku.

- Otišao je.

Načelnik se nije pomakao s praga.

- Kamo?

- Što ja znam kamo - reče žena. - U krasni kurac. Načelnik domahne policajcu da uđe. Prošli su pored žene, kao da je nema. Kad su prevrnuli spavaću sobu i vidjeli da nigdje nema muških stvari, vratili su se u predsoblje.

- Kad je otišao? - upita načelnik.

- Ima dvije noći - reče žena. Načelniku je dugo trebalo da se sabere.

- Kučkin sin - rikne odjednom. -| Neka se sakrio pedeset metara pod zemljom, neka se ponovo zavukao u kurvinsku utrobu svoje matere, odatle ćemo ga iščupati živa ili mrtva. Vlada ima silno dugu ruku.

Žena uzdahne.

- Iz vaših usta u Božje uši, poručniče .

Stalo se mračiti. Ostala je još pokoja skupina što su je policajci zadržavali na uglovima postaje, ali majka Pepea Amadora bila je odvedena, i u selu je zavladao mir.

Načelnik je otišao ravno u pokojnikovu ćeliju. Naredio je da se donese šatorsko platno, uz pomoć policajca stavio truplu kapu i naočale, i umotao ga. Zatim je pretražio po postaji da nade ostataka konopa i žice, i zavojito povezao tijelo od vrata do nožnih listova. Kad je s time završio, bio je obliven znojem, ali poletna držanja. Kao da je sa sebe fizički odbacio breme trupa.

Tek je tada upalio svjetlo u ćeliji. »Pronađi lopatu, pijuk i svjetiljku«, naredi policajcu. »Onda pođi po Gonzaleza, otiđite u stražnje dvorište i iskopajte duboku jamu, i to u kutu, tamo je manje vlažno.« Rekao je to kao da svaku riječ smišlja u letu.

- I utuvite sebi u glavu za cijeli život - zaključi. - Ovaj mladić nije mrtav.

Nakon dva sata raka još nije bila iskopana. Načelnik se s balkona osvjedoči da na ulici nema nikoga, izuzev jednog policajca koji je stražario šetajući od ugla do ugla. Upalio je svjetlo na stubištu i uzeo

da predahne u najmračnijem kutu ureda, osluškajući tek povremeno kričanje udaljenog bukača.

Glas fra Angela trgne ga iz razmišljanja. Čuo je najprije njega kako se obraća dežurnom policajcu, zatim nekoga tko mu se pridružio, i na kraju prepozna i drugi glas. Ostao je zavaljen u ležaljci, dok nije ponovo razabrao glasove, već u zgradi, i prve korake na stubištu. Tada je ispružio lijevu ruku u mrak i dohvatio karabinku. Kad ga je ugledao na vrhu stubišta, fra Angel zastane. Dvije stepenice niže stajao je doktor Giraldo, u kratkom, bijelom i uškrobljenom mantilu, s kovčežićem u ruci. Bijesnu savršen niz zubi.

- Razočarali ste me, poručniče - reče raspoloženo. Cijelo sam poslijepodne proveo u očekivanju da me pozovete za autopsiju. Fra Angel se zabljuje u nj providnim i krotkim očima, a onda svrne pogled na načelnika. I načelnik se nasmiješi.

- Nema autopsije - reče - jer nema mrtvaca.

- Da vidimo Pepea Amadora - reče župnik. Držeći cijev karabinke uperenu prema tlu, načelnik se nastavi obraćati liječniku. »To bih i ja htio«, reče. »Ali tu nema pomoći.« Prestane se smiješiti i odsiječe:

- Pobjegao je.

Fra Angel se popne na iduću stepenicu. Načelnik podigne karabinku. »Ostanimo gdje smo, velečasni«, upozori. Tada i liječnik zakorakne.

- Slušajte me, poručniče - reče, ne gubeći osmijeh. - U ovom selu se tajna ne može čuvati. Od četiri sata cijelo selo zna da ste tome mladiću uradili ono što je nekad don Sabas radio prodanim magarcima.

- Pobjegao je - ponovi načelnik.

Pazeći na liječnika, jedva je dospio zauzeti borbeni stav kad je fra Angel odjednom zakoračio dvije stepenice držeći ruke uvis. Načelnik otkoči karabinku naglom kretnjom ruba nadlanice i ustoboči se raširenih nogu.

- Stoj - zagrmi.

Liječnik dohvati župnika za skut reverende. Fra Angel se zakašlje.

- Ostavimo se smicalica, poručniče - reče liječnik. Glas mu je nakon dugih godina prvi put poprimio oštar prizvuk. - Ta se autopsija mora obaviti. Da konačno rasvijetlimo tajnu srčanih udara što pogađaju ovdašnje zatvorenike.

- Doktore - reče načelnik - ako se pomaknete s mjesta, prosvirat ću vam mozak.

Malko svrne pogled prema župniku. - I vama, velečasni. Sva su se trojica ukočila.

- Osim toga - nastavi načelnik obrativši se župniku - vi biste, velečasni, morali biti zadovoljni: taj je mladić bio osoba koja je postavljala cedulje.

- Za ljubav Božju - zausti fra Angel.

Prekine ga grčevit kašalj. Načelnik pričekava da se napadaj smiri.

- A sad me čujte - reče. - Počet ću brojiti. Kad izbrojim tri, zatvorenih ću očiju početi pucati u ona vrata. Neka vam bude odsada i zauvijek jasno - izričito upozori liječnika. - Vrag je odnio šalu. Počeo je rat, doktore.

Liječnik povuče fra Angela za rukav. Počne silaziti ne okrećući leđa načelniku, i iznebuha prasne u smijeh. smo se

- To mi se sviđa, generale - reče. - Sada konačno razumjeli.

- Jedan - odbroji načelnik.

Nisu čuli idući broj. Kad su se razišli na uglu postaje, fra Angel je bio skršen, i morao je gledati u stranu jer su mu navirale suze. Doktor Giraldo ga lagano potapše po ramenu ne gubeći osmijeh. »Nemojte se čuditi, velečasni«, reče. »Sve to čini život.« Kad je zamakao za kućni ugao, pogleda na sat pri svjetlosti stupa: bilo je osam manje četvrt. Fra Angelu nije bilo do jela. Kad su oglasili policijski sat, sjeo je da napiše pismo i grbio se nad pisaćim stolom do poodmakle ponoći, dok se svijet oko njega utapao u sitnoj kišici. Pisao je uporno, oblikujući jednolika i ponešto kitnjasta slova, unoseći se u to s takvim žarom da je umakao pero tek kad bi ispisao i do dvije nevidljive riječi, zagrebavši po papiru suhim perom.

Sutradan, iza mise, odnio je pismo na poštu, iako je znao da neće biti otpremljeno do petka. U toku jutra zrak je bio vlažan i oblačan, ali je oko podneva postao čist kao suza. Zalutala ptičica odnekuda se stvorila u dvorištu i dobrih pola sata nemoćno skakutala među tuberozama. Cvrkutala je uzastopno jednu notu, koja je svaki put bivala za oktavu viša, sve dok nije postala tako visoka da si je morao zamisliti. Za večernje šetnje fra Angel je zaključio da ga cijelog popodneva proganja stanovit jesenski miris. U Trinidadinoj kući, dok je s djevojčicom koja se pridigla iz postelje vodio turoban razgovor o

listopadskim bolestima, otkrio je miris što ga je jedne noći u njegov ured donijela Rebeca Asis.

Na povratku je obišao obitelj gospodina Carmichaela. Žena i najstarija kći bile su očajne, i kad god bi se spomenulo zatvorenika tiho bi ciknule. Ostala su djeca, međutim, bila sretna bez stroge tatine paske, i zabavljala se pokušavajući čašom napojiti par kunića što im ga je poslala udovica Montiel. Fra Angel je odjednom prekinuo razgovor i, opisavši rukom u zraku nekakav znak, rekao:

- Sad znam. To je jedić. Ali to nije bio jedić.

Nitko nije spominjao cedulje. U kolopletu nedavnih zbivanja one su se svele na slikovitu pričicu iz prošlosti. Fra Angel se u to uvjerio za večernje šetnje i, poslije mise, u razgovoru sa skupinom katoličkih dama.

Kad je ostao nasamo, oćutio je glad. Pripremio je pržene kriške banane i bijelu kavu, i tome dodao komad sira. Od sitog želuca zaboravio je na miris. Dok se svlačio za poćinak, a potom u mrežici loveći komarce koji su preživjeli insekticid, nekoliko je puta podrignuo. Mućila ga je kiselina, ali mu je duša bila spokojna.

Usnuo je snom pravednika. U tišini policijskog sata ćuo je uzbućeni šapat, poćetno prebiranje po žicama ugoćdenima ledom zore, i na kraju staru pjesmu. U pet manje deset uvjerio se da je živ. Pridigne se teškom mukom, trljajući vjeće prstima, i pomisli: »Petak, dvadeset i prvi listopada.« Zatim se naglas prisjeti: »Sveti Hilarije.« Obukao se bez pranja i molitve. Kad je dotjerao u red dugi niz dugmadi na reverendi, obuo je raspucane svakodnevene ćizmice kojima su poćeli otpadati potplati. Otvorivši vrata pred tuberozama, sjeti se rijeći jedne pjesmice.

- »Ostat ću u tvojim snovima do smrti« - uzdahne. Mina je odškrinula crkvena vrata, dok je on prvim zvonom najavljivao misu. Otišla je u krstionicu i zatekla nedirnut sir i otvorene mišolovke. Fra Angel je otvorio vrata koja su gledala na trg.

- Slaba sreća - reće Mina tresući praznu kartonsku kutiju. - Danas se nije ni jedan ulovio.

Ali fra Angela to nije zanimalo. Svitao je blistav i prozraćan dan, kao predznak da će i te godine, unatoć svemu, prosinac nastupiti u toćno najavljeno vrijeme. Nikad mu se Pastirov muk nije ućinio stvarnijim.

- Sinoć smo imali serenadu - reće.

- S puškama - potvrdi Mina. - Do maločas su odjekivali hici. Župnik je prvi put pogleda. Nevjerojatno blijeda, kao i slijepa baka, ona je također nosila plavi pojas laičkog reda. Ali za razliku od Trinidad, koja se muškobanjasto ponašala, u njoj se budila žena.

- Gdje?

- Posvuda - reče Mina. - Izgleda da su se raspametili tražeći tajne letke. Vele da su podigli pod u brijačnici, sasvim slučajno, i pronašli oružje. Zatvor je pun, ali pričaju da se ljudi sklanjaju u šumu i pridružuju odmetnicima.

Fra Angel uzdahne.

- Ništa nisam čuo - reče.

Uputi se prema dnu crkve. Ona ga je šutke slijedila do glavnog oltara.

- To još nije ništa - reče Mina. - Sinoć, bez obzira na policijski sat i bez obzira na pucjavu ...

Fra Angel zastane. Skrene u nju smotrene, nedužno plave oči. Mina također zastane, držeći praznu kutiju pod miškom, i nervozno se nasmiješi prije negoli će dovršiti rečenicu.